

Ν Ε Α Σ Ι Ω Ν

ΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ΄ ΑΙΩΝΑ

ΤΕΛΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Ὁ δ' αἰὼν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε ἡ ἐποχὴ τοῦ θριάμβου αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἐθνισμοῦ, ἡ ἐποχὴ τῆς παμμεροῦς ἀκμῆς αὐτοῦ καὶ ἀναπτύξεως, ἣτις ἀνέδειξεν αὐτὸν χρυσοῦν αἰῶνα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἰδιαίτατα δὲ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων. Τό τέως ἄσημον χωρίον τῆς Αἰλίας, ὑπὸ τό ὁποῖον ἐφαίνετο, ὅτι παντελῶς ἀπώλετο, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, καὶ αὐτὸ τὸ ἔνδοξον τῆς Ἱερουσαλήμ ὄνομα, ἐξήρχετο νῦν ἐκ τῆς ἀφανείας αὐτοῦ καὶ περιεβάλλετο νέαν ὅλως αἴγλην. Ἡ εὐσεβὴς μήτηρ τοῦ πρώτου χριστιανοῦ βασιλέως ἀνεζήτησε τοὺς ἱεροὺς τόπους, ἐν οἷς ἐτελέσθη ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ καθίδρυσε διὰ βασιλικῶν ἀναλωμάτων μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς καὶ εὐκτήριους οἴκους, συμβολίζοντας τὸν θριάμβον τοῦ νέου θρησκευματος καὶ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ δύναμιν, σύμπας δὲ ὁ χριστιανισμὸς πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῦ Μητρόπολιν, πρὸς τὴν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, ἤρξατο προστρέχων. Ἐνῶ πρὸ μικροῦ ἔτι σπανίως καὶ μετὰ μεγάλης δειλίας εὐλαβεῖς τινες προσκυνηταὶ ἐπεσκέπτοντο τὴν Ἱερουσαλήμ, κατὰ τὸν δ' αἰῶνα ἀπειροπληθεῖς σπεύδουσι πρὸς αὐτήν, ἀναζωπυροῦνται αἱ ἱεραὶ ἀναμνήσεις τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ ἡ Ἱερουσαλήμ, ἀνακτωμένη τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν θέσιν, ἤρξατο ἐπιδρῶσα ἐπ' αὐτοῦ καὶ καθηγούμενη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου. Οὕτω δὲ τὸ ὑπερῶον τῆς Σιών, ὅπερ ἐν ταῖς πρώταις ἡμέραις τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπέβη ὁ πρῶτος τοῦ νέου θρησκευματος ναός, ἐν ᾧ καθωρίσθη ἡ θεία λατρεία,

ἡ ἐκκλησιαστική τάξις, ὁ ὅλος θρησκευτικός βίος, διαδοθεὶς εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, τὰς ἰδρυθείσας ὑπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἀντικατέστησε νῦν ὁ Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως, ἐν ᾧ προσέλαβε τὴν περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν ἡ θεία λατρεία. Διότι καὶ ἡ λειτουργία καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἡ ὅλη θεία λατρεία ἐνταῦθα διεμορφώθησαν καὶ ἐντεῦθεν διεδόθησαν εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, μόνον δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν ζ.' αἰῶνα καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἤρξατο ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν ἱεροσολυμιτικὴν λειτουργίαν καὶ τὸ ἱεροσολυμιτικὸν τυπικὸν τῆς θείας λατρείας προσδίδουσα νέαν ἀνάπτυξιν καὶ διαμόρφωσιν, ὅφ' ἣν καὶ διασφύζονται σήμερον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Τούτου ἕνεκα πᾶσα εἰδήσις περὶ τῆς θείας λατρείας τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων εἶνε ἀνεκτιμήτως πολύτιμος ὡς διαφωτίζουσα καὶ ἐξηγοῦσα τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς λατρείας τῆς ὅλης ἡμῶν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ μετὰ χειρὸς πραγματεία ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοιούτων εἰδήσεων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ συγγράμματος *Peregrinatio ad loca sancta*, μετὰ συνοπτικῆς ἐπεξηγήσεως αὐτῶν κατὰ τὸ ἐξῆς διάγραμμα α) Τὸ ὁδοιπορικὸν τῆς Συλβίας -οἱ ναοὶ τῶν Ἱεροσολύμων - ἡ λειτουργικὴ γλῶσσα - ἡ ἱερὰ ψαλμωδία - οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου Τάφου. β) Αἱ τελεταὶ τῆς ἐβδομάδος - αἱ τελεταὶ τῶν μεγάλων ἑορτῶν - αἱ τελεταὶ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς - αἱ τελεταὶ τῆς μεγάλης Ἑβδομάδος - αἱ τελεταὶ τοῦ Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς - οἱ Κατηχούμενοι.

Α.'

Τῷ 1884 ὁ Ἰταλὸς ἀρχαιολόγος Camurini εὗρεν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μοναστηρίου τινός τῆς πόλεως AREZZO λατινικὸν χειρόγραφον ἄνευ ἐπιγραφῆς, ἄνευ ἀρχῆς καὶ τέλους, μετὰ πολλῶν δὲ κενῶν ἐν τῷ μέσῳ. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο μετὰ τριετίαν ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Sanctae Silviae Aquitanae Peregrinatio ad loca sancta*, ἔκτοτε δὲ πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ προκάλεσε τὴν προσοχὴν

τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ὡς μοναδικὸν καὶ ὅλως ἀνεκτίμητου ἀξίας μνημεῖον τοῦ δ'. αἰῶνος.¹ Ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔφερε τὴν ἐπιγραφὴν *Peregrinatio*, εἵκασεν ὁ Camurrini ἐκ τε τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀρχικῶν στοιχείων 'ΡΕ...' ἅτινα ἐν δυσὶ σελίσιν εὗρηται τοῦ χειρογράφου, ὡσαύτως ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐγράφη ὑπὸ τῆς Συλβίας τῆς ἐξ Ἀκουϊτανίας, ἀδελφῆς τοῦ γνωστοῦ Ρουφίνου, ὅστις ἐπὶ Βασιλέως Ἀρκαδίου ἐγένετο παρ' ἡμῖν ἐν Ἀνατολῇ περιάκουστος, ἅτε χρηματίσας Ἐπαρχος τῆς Βασιλευούσης καὶ ὕπατος, πλείστας εὔρεν ὁ Camurrini τὰς ἐξωτερικὰς ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἀγίας ἐκείνης γυναικός καὶ ἐσωτερικὰς ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτῆς ἐνδείξεις. Ὦντως δὲ τῆς Συλβίας μνημονεύει ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία, ἥς συγγραφεὺς θεωρεῖται ὁ Ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως Παλλάδιος, ὅστις συνώδευσεν αὐτὴν, περὶ τὸ 388 μεταβαίνουσαν εἰς Αἴγυπτον, ἐσημείωσε δὲ ὅτι ἦτο παρθένος ἀσκητικώτατον διάγουσα βίον καὶ λογιωτάτη, ² ὅτι ἐπεσκέφθη τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ διέμεινεν ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐνταῦθα εὔρεν ἡ Συλβία τὸν ὁμώνυμον τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς πρεσβύτερον Ρουφῖνον, ἡγούμενον τοῦ ὑπὸ τῆς Μελανίας ἰδρυθέντος Μοναστηρίου καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν

¹ Δευτέρα ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Camurrini τῷ 1888, κρείττων δὲ ταύτης κριτικὴ ἔκδοσις ἐγένετο τῷ 1889 ἐν Πετροπόλει μετὰ μεταφράσεως ρωσικῆς καὶ σημειώσεων "*Peregrinatio ad loca sancta saeculi IV exeuntis edita, russice versa notis illustrata ab Joh. Pomialowsky*", ἣν καὶ ἔχομεν ὑπ' ὄψει ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ. Ὁ ἀββᾶς L. Duchesne ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, *Origines di culte chrétien* (ἔκδ. β' Paris 1898) μετ' ἀσημάντων παραλλαγῶν ἐδημοσίευσε p. 474-503 Appendice 5) πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ εἰς τὴν πραγματείαν ἡμῶν ἀναγόμενα τεμάχια τῆς *Peregrinatio* ὁ δέ. F. Cabrol, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, "*Les Eglises de Jérusalem et la discipline et la liturgie au IV siècle* (Paris-Poitiers 1895)" περιέσχεν οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχεῖς ἀλλ' ἱκανὰς διασαφήσεις.

² Ἡ πρὸς Λαῦσον ἱστορία κεφάλαιον 142 (ἐν Πατρολ. Migne τ. 34 σ. 1244 πρβλ. κεφάλ. 143) «Αὕτη λογιωτάτη γέγονεν, ἡ καὶ τὸν θεῖον λόγον φιλήσασα τὰς νύκτας εἰς ἡμέρας ἀνέστρεψεν δαψιλῶς ἐλαίῳ ταύτας καταλάμπουσα, πᾶν σύγγραμμα τῶν ἀρχαίων ὑπομνηματιστῶν διελθοῦσα, ἐν οἷς Ὠριγένους μυριάδας τριακοσίας, Γρηγορίου καὶ Πιερίου καὶ Στεφάνου καὶ Βασιλείου καὶ ἐτέρων τινῶν σπουδαιοτάτων μυριάδας εἴκοσι πέντε οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε παρελθοῦσα ταῦτα, ἀλλὰ πεπονημένως ἕκαστον βιβλίον ἑβδομον ἢ ὄγδοον διελθοῦσα».

τὰ συγγράμματα τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος. Εἰς Κωνσταντινούπολιν δ' ἐλθοῦσα συνεδέθη διὰ γνωριμίας πρὸς τὴν γνωστὴν διακόνισσαν Ὀλυμπιάδα,¹ καθ' ὃν, χρόνον ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ρουφῖνος εὕρισκετο ἐν μεγάλῃ πολιτικῇ ἀκμῇ καὶ ἰσχύϊ, ἄλλα τῷ 396 ἐφονεύθη οὗτος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σηλίχωνος ὡς ἐπίβουλος τοῦ Βασιλέως, φαίνεται δέ ὅτι τότε μετὰ τῆς συζύγου τοῦ Ρουφίνου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ συνεξωρίσθη ἐκ τῆς Βασιλευούσης καὶ ἡ Σουλβία, ἣτις περὶ τὸ 400 ἔτος εὕρισκετο ἐν τῇ Δύσει, ἀποθανοῦσα ἐν Βρεσκία (Brescia) καὶ λίαν ταχέως τιμηθεῖσα ὑπὸ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀγία, ἔνεκα τοῦ ἀληθῶς ἀγίου βίου αὐτῆς.² Ὅτι ἡ Σουλβία αὕτη, ἡδύνατο νὰ γράψῃ τό περὶ οὗ ὁ λόγος σύγγραμμα *Peregrinatio ad loca sancta* μαρτυρεῖται ἐκ πλείστων ἐσωτερικῶν ἐνδείξεων. Διότι ἐν αὐτῷ παρίσταται ἡ συγγραφεὺς γυνὴ λογιωτάτη, ἄριστα γινώσκουσα τὴν ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, εὐσεβεστάτη καὶ πλήρης ἀγίου ζήλου, ἔχει πάντοτε μεθ' ἑαυτῆς μεγάλην συνοδείαν, κατὰ δὲ τὰς περιοδείας αὐτῆς ἀνά τὴν Αἴγυπτον, Θηβαΐδα, Σινᾶ, Παλαιστίνην καὶ Μικρασίαν περιβάλλεται ὑπὸ ἐξαιρέτων τιμῶν καὶ περιφρουρεῖται ὑπὸ Αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐν τόποις ἐπικινδύνοις. Ταῦτα πάντα συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἡ συγγραφεὺς δὲν ἦτο τυχαία ἀλλὰ πλουσία καὶ περιφανής, συνάμα δὲ λογία καὶ εὐσεβής, οἷα ἦτο τοῦ Ρουφίνου ἡ ἀδελφή.³ Ἀλλὰ τὸ σύγγραμμα αὐτῆς ἔχει καὶ καθ' ἑαυτό, ἀνεξαρτήτως τῆς συγγραψάσης αὐτὸ γυναικὸς, μεγίστην ἀξίαν, διότι πρὸ παντὸς συνεγράφη κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα. Ὦντως δὲ ἡ περιγραφή τῶν ἀγίων Τόπων ὑπὸ τῆς συγγραφέως ἐγένετο μετὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ οἰκοδομῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ πρὸ τοῦ χρόνου τῶν ἐν Σινᾶ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκοδομῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι τὰς

¹ Αὐτόθι κεφάλ. 141 (Migne τ. 34, σ. 1244-49).

² J. Pomialowsky ἐνθ. ἀν. Πρόλογος Cabrol ἐνθ. ἀν. appendice V. p. 178 ἐξῆς.

³ Τελευταίως ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις Δομινικανὸς μοναχὸς Séjourné ἐν δημοσίᾳ διαλέξει ὑπεστήριξε τὴν γνώμην ὅτι οὐχὶ ἡ Σουλβία ἀλλ' ἡ Ἰσπανὶς Αἰθερία εἶνε συγγραφεὺς τῆς *Peregrinationis*.

μέν πρώτας περιέγραψεν ἡ εὐσεβὴς συγγραφεὺς, τὰς δὲ δευτέρας οὔτε εἶδεν οὔτε περιέγραψε. Τό χρονικόν τοῦτο διάστημα μεταξύ Κωνσταντίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ δύναται νά συντομευθῇ διὰ τῶν ἐξῆς ἐνδείξεων. Ἡ συγγραφεὺς μεταξύ ἄλλων ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Ἑδεσσαν, ἥς μνημονεύει τὴν λαμπρὰν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν ἐν αὐτῇ τάφον τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑδέσσης ἀνεκαινίσθη τῷ 372, εὔρε δὲ αὐτὴν ἡ συγγραφεὺς «λαμπρὰν καὶ περιφανῇ»¹, ἀλλ' ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Θωμᾶ μετηνέχθη καὶ ἐναπετέθη ἐντὸς αὐτῆς τῷ 394 ἐπὶ Κύρου Ἐπισκόπου Ἑδέσσης², ὥστε ἡ Peregrinatio ἐγένετο μεταξύ τοῦ 372 καὶ 394, ἀκριβέστερον δὲ τὰ χρονικὰ ὅρια αὐτῆς δύνανται νά καθορισθῶσι μεταξύ τοῦ 393 καὶ 394, διότι ἐν Ἑδέσσει εὕρισκομένη ἡ συγγραφεὺς ἔμαθε, ὅτι τὴν Νίσιβιν κατεῖχον ἤδη οἱ Πέρσαι, ὅπερ ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀτυχοῦς Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου καὶ τὴν πρὸς τοὺς Πέρσας συνθήκην τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰοβιανοῦ. Ἐνεκα πάντων τούτων καὶ πλείστων ἄλλων λόγων ἡ Peregrinatio ad loca sancta ἐγένετο περὶ τὸ 380, ὡς οἱ πλείους τῶν ἐπιστημόνων δέχονται σήμερον ὑπὸ τῆς Συλβίας. Τῆς περιγραφῆς τῆς ἱερᾶς αὐτῆς ὁδοιπορίας ἀνά τοὺς ἁγίους Τόπους τῆς Ἀνατολῆς καθόλου, ὡς εἵπομεν, ἐλλεῖπει ἡ ἀρχή, ἀπὸ τοῦ σωζομένου σημείου ἀφηγεῖται ἡ συγγραφεὺς τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ὄρους Σινᾶ, ὅπου μετέβη μετὰ τὴν τῆς Θηβαΐδος ἐπίσκεψιν. Σπανίως βαθύτατον θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ εὐλάβεια καὶ παρατηρητικότης γυναικὸς ἐχρησιμοποιήθησαν μετὰ τοιαύτης ἀκριβείας καὶ λεπτότητος, μεθ' οἷας ἐν τῷ ὑπ' ὄψει ἡμῶν συγγράμματι. Ζωηρότατα ἐξεικονίσαστο πᾶν ὅ,τι εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐπὶ τοῦ Θεοβάδιστου ὄρους καὶ ἠσθάνθη, ἀναζητήσασα, οὕτως εἰπεῖν, τὰ ἴχνη τοῦ ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ ἐμπεριπατήσαντος καὶ λαλήσαντος Θεοῦ, κατηυθύνθη πάλιν εἰς Αἴγυπτον, εἰς τὴν χώραν Γεσέμ, ὅπου κατώκησαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπανελθοῦσα δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τριετίαν ὅλην ἐποίησато διαφόρους ἐκδρομάς, ἀνα τὴν Ἰδουμαίαν καὶ Σαμάρειαν καὶ τὴν

¹ Πρβλ. Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν IV,17.

² Assemani, Bibliotheca Orientalis t.4 p. 399

έντεῦθεν καὶ τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου χώραν ἐπισκεπτομένη καὶ περιγράφουσα πάντα ἱστορικὸν τόπον. Ἀκαταπόνητος ἐν τῷ ἀγίῳ αὐτῆς ζήλῳ ἔρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἐπισκέπτεται τὴν Ἑδεσσαν ἵνα προσκυνήσῃ τὸν τάφον τοῦ Ἀποστόλου Θωμᾶ, ἐφεξῆς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, εἰς τὴν Ταρσόν, ἵνα ἴδῃ τὸν ναὸν τῆς ἀγίας Θέκλης, διαβαίνει τὸν Ταῦρον καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίας, Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἔρχεται εἰς Χαλκηδόνα, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν τάφον τῆς ἀγίας Εὐφημίας, ἐκ δὲ τῆς Κ/πόλεως πρὸς τὰς ἐν τῇ δύσει ἀδελφάς αὐτῆς, ἥτοι πρὸς τὰς συμμοναστρίας, ἔγραφε «Φθάσασα ἐνταῦθα ἐπεσκέφθην πάντας τοὺς ναοὺς τοὺς τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν λοιπῶν ἀγίων τάφους, οἵτινές εἰσι λίαν πολλοὶ ἐνταῦθα, καὶ ἀπηλύθυνα ἀδιάλειπτονεὺχαριστίαν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, ὅστις κατὰ τὸ πολὺ ἐλεὸς αὐτοῦ οὕτως ἠὐδόκησεν ἐπ' ἐμέ. Ὅποτε ἔγραφον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ ἐκεῖθεν, κυρίαί μου, φῶς μου (**Dominae, lumen meum**), διανοοῦμένην ἤδη ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν Ἀσίαν, τ. ἐ. τὴν Ἑφεσον, χάριν τοῦ τάφου τοῦ ἀγίου καὶ μακαρίου Ἀποστόλου Ἰωάννου, ἵνα προσευχηθῶ ἐκεῖ. Ἐὰν ὕστερον τούτου ζήσω, περὶ πάντων τῶν τόπων, οὓς θὰ ἴδω, θὰ διηγηθῶ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ ἢ προφορικῶς, ἐὰν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ νὰ δωρήσῃ μοι τοῦτο, ἢ ἐὰν ἕτερόν τι σκεφθῶ, θ' ἀνακοινώσω γραπτῶς. Ὑμεῖς μόνον, κυρίαί μου, φῶς μου, εὐαρεστηθῆτε νὰ μ' ἐνθυμῆσθε εἴτε ἐν τῷ σώματι, εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος θὰ ἦμαι. Ἵνα δὲ γνωρίσῃ ἡ ὑμετέρα ἀγάπη ποία τελετὴ γίνεται ἐν τοῖς ἀγίοις Τόποις καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ὀφείλω νὰ εἶπω ὑμῖν, ὡς δύναμαι, διότι ἡ γνῶσις αὐτοῦ θὰ παράσχῃ ὑμῖν μεγάλην εὐχαρίστησιν. Ἐκ τῶν λόγων τούτων, οἵτινες χαρακτηρίζουσι τὸ ὅλον σύγγραμμα τῆς θαυμασίας ἐκείνης γυναικός, μανθάνομεν πόθεν αὕτη ἀφορμηθεῖσα περιέγραψε τὰς ἐν τοῖς ἀγίοις τόποις, οὐ μόνον τὰς καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς τελετάς, ἐξεικονίσασα ἡμῖν, μετὰ μοναδικῆς ζωηρότητος, τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει θρησκευτικὴν ζωὴν κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα καὶ συμπληρώσασα διὰ πολυτίμων λεπτομερειῶν τὰς εἰδήσεις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου, Ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ ὁποίου καὶ ἡ ἐν λόγῳ περιγραφὴ τῶν τελετῶν ἐγένετο, ἔχουσα καὶ ἕνεκα τούτου ὅλως ἐξαιρετικὴν σημασίαν.

Πρὸς κατανόησιν αὐτῆς ἀνάγκη πρὸ παντὸς νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ νῦν Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως ἀπηρτίζετο τότε ἐκ τριῶν διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων Ναῶν, οὓς σαφῶς διακρίνει ἡ συγγραφεὺς ὡς ἐξῆς α) *Anastasis*, ἡ ὁποία περιέκλειε τὸν ἅγιον Τάφον τοῦ Κυρίου καὶ ἦτο ὁ *locus resurrectionis Domini*. β) *Crux* ἣτις ἦτο ἡ Ἐκκλησία τοῦ Σταυροῦ δηρημένη εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη, τὸ *ante Crucem*, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐξ ὑπαιθρίου αὐλῆς, περιβαλλομένης ἀπανταχόθεν ὑπὸ στοῶν καὶ τὸ *post Crucem* ὅπερ ἦτο οἰκοδομὴ σμικρῶν διαστάσεων, γ) *Martyrium* ἢ *Ecclesia Major*, quae est in *Golgotha post Crucem ubi passus est Dominus*. Ἐκ τῆς τελευταίας φράσεως δέν φαίνεται ἀληθῶς ὡς τινες νομίζουν¹ ὅτι τὸ Μαρτύριον περιελάμβανεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν Γολγοθᾶν· ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ἡ συγγραφεὺς ὑπὸ τὸ *Crux* ἐννοεῖ καὶ αὐτὸν τὸν ἱερὸν λόφον τοῦ Γολγοθᾶ, ἐνθα ἐγένετο ἡ σταύρωσις τοῦ Σωτῆρος, τὸν ναὸν δὲ τοῦτον ὡς καὶ τὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐπὶ τοῦ ἁγίου Τάφου καλεῖ ἡ Συλβία Βασιλικήν.² Ἐκαστος τῶν τριῶν τοῦτων Ναῶν, ἡ Ἀνάστασις, ὁ Σταυρός, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Γολγοθᾶ, ὡς εἵπομεν, καὶ τὸ Μαρτύριον, εἶχεν ἴδιον προορισμὸν διὰ τὰς τελετάς, κυρίως δὲ ἡ Λειτουργία ἐτελεῖτο ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἥτοι τῷ Μαρτυρίῳ, ὅπερ ἦτο τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως. Ἅτερον μέγα κέντρον ἦτο καὶ τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ὅπερ εἶχε δύο κυρίως ναοὺς, ἓνα ἐπὶ τοῦ Σπηλαίου, ἐν ᾧ ἀνεστρέφετο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἐδίδασκεν ὁ Κύριος (in *Eleona*) καὶ ὅπερ φαίνεται ὅτι ἦτο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, διότι οὐ μακρὰν αὐτοῦ ἦτο τὸ Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Στεφάνου

¹ Cabrol . ἐνθ. ἀν. p. 12-17 Πρβλ. Duchesne p. 473.

² Σταυρὸν δὲ καλεῖ τὸν ναὸν τοῦ Γολγοθᾶ ἢ Συλβία, διότι ἐν αὐτῷ ἐφυλάσσετο ὁ τίμιος Σταυρός μετὰ τινων ἄλλων κειμηλίων, ἐπεξετείνετο δὲ καὶ μέχρι τοῦ Σπηλαίου τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ, ὅπερ μεταγενεστέρως διεκρίνετο ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Γολγοθᾶ, τοῦ Κρανίου ὡς αὐτὸν ἐκάλουν (Ἀντιόχου Μοναχοῦ, ἐπιστολὴ πρὸς Εὐστάθιον ἐν Πατρολ. Migne τ. 89 σελ. 1427).

(*Martyrium sancti Stephani non longe*) καὶ ἕτερον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἐν τῷ τόπῳ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου,¹ ὅστις ἐκαλεῖτο Ἐμβώμιος (*Embomon*). Οὕτως πάντοτε πάντοτε τὸν ναὸν τοῦτον ἢ Συλβία, καίτοι ἐκ τῶν ἐκφράσεων αὐτῆς οὐδεμίαν ἀκριβῆ ἔννοιαν περὶ αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν, ὅθεν τινὲς μὲν εἰκάζουσιν, ὅτι ὁ Ἐμβώμιος ἢ τὸ Ἐμβώμιον εἶνε ἀναμφιβόλως ἢ νῦν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν Γαλιλαία,² ἕτεροι δὲ ταυτίζουν πρὸς τὸ προσκύνημα τῆς Ἀναλήψεως³ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων παραδόσεων καὶ ἱστορικῶν ἐνδείξεων.⁴ Τὸν ἕτερον ναὸν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, ὃν ὑποσημαίνει ἡ Συλβία πάντοτε διὰ τῆς ἐκφράσεως “*in Eleona*”, περιγράφει ὡς λαμπρὸν καὶ χαρακτηρίζει πάντοτε ἐκ τοῦ σπηλαίου, ὡς ὠρισμένου τόπου, εἰς ὃν συνήρχετο ὁ Κύριος μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατὰ τὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ «καὶ ἐξελθὼν (ὁ Κύριος μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστικοῦ δείπνου) ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Γενόμενος ἐπὶ τοῦ τόπου εἶπεν αὐτοῖς...» - (Λουκ. 22, 39). Τρίτον κέντρον τῶν ἱερῶν τελετῶν ἦτο ἡ ἀγία Σιών, ἐν ᾗ ὑπῆρχε φαίνεται πρὸς τῷ ναῷ τοῦ ὑπερώου καὶ δεύτερος ναὸς.⁵ Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων μνημονευομένη ἀνωτέρα Ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων ἦτο πάντως ὁ ἐν τῷ ὑπερώῳ κατ' ἐξοχὴν ναὸς

¹ Παραλόγως ὁ Ροβινσὼν ἠμφισβήτησε τὴν παράδοσιν περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου παρεξηγήσας τὸ χωρίον Λουκ. 24.60, καὶ μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψει τὰ χωρία Πράξ. 1,12. Ἰωάννου 12,18. Πρῶτος ὁ Εὐσέβιος ἱστορεῖ ὅτι ἡ Ἁγία Ἑλένη ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης κορυφῆς τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν ἀνήγειρεν ἱερὸν Ναὸν ἐπηρμέναις οἰκοδομαῖς αὐτὸν ἀννψώσασα (Διονυσίου Κλεόπα, Σημειώσεις εἰς τὰς κατηχήσεις τοῦ ἀγίου Κυρίλλου τόμ. Α'. σελ. 147).

² Duchesne p. 473 “*c' est sans doute ce qu' on appelle maintenant le Viri Galilaei*” ἐνθ. ἀν.

³ Vogué, *Les Églises de la Terre Sainte* (Paris 1860 p. 315. Pomialowsky ἐνθ. ἀν σελ. 230- 231. Léon Cré, *L' Eleona et autres sanctuaires de Jerusalem* ἐν “*Terre Sainte*” 27 An. t. XVIII No 5. p. 70.

⁴ Ἀρχιμ. Βενιαμὶν Ἰωαννίδου, Προσκυνητάριον τῆς ἀγίας Γῆς (Ἱερουσαλὴμ 1877) σελ. 289.

⁵ Pomialowsky ἐνθ. ἀν. σελ 253.

τῆς Σιών¹ ἢ Μήτηρ τῶν Ἐκκλησιῶν.² Τέταρτον κέντρον τῶν ἱερῶν τελετῶν ἦτο ἡ Βηθλεὲμ μετὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ ἁγίου Σπηλαίου τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος λαμπροῦ ναοῦ αὐτῆς καὶ πέμπτον ἡ Βηθανία μετὰ δύο ναῶν, ἓνα μὲν ἐν ᾧ τόπῳ ἡ ἀδελφή τοῦ Λαζάρου Μαρία προϋπήνητησε τὸν Κύριον, ἕτερον δ' ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Λαζάρου (Lazarion). Δύο ἑτέρους ἱεροὺς τόπους ὑπάρχοντας τότε ἐν Βηθανία, ἓνα ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς Μάρθας καὶ ἕτερον ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, οὐδεμίαν ἔλαβεν ἀφορμὴν ν' ἀναφέρῃ ἡ Συλβία, ἥτις μὴ περιγράφουσα εἰδικῶς τοὺς ναοὺς πάντας ἀναγράφει αὐτοὺς μόνον ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερῶν τελετῶν, ὧν ἡ περιγραφὴ ἀπασχολεῖ κυρίως αὐτήν, διότι οὗτος ἦτο, καθὰ προεδηλώθη ὁ σκοπὸς αὐτῆς, ἐκ τούτου δὲ καὶ προῆλθεν ἡ τοπογραφικὴ ἀσάφεια, ἥτις ἰδίως καταφαίνεται ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.

Ἐπίσημος λειτουργικὴ γλῶσσα ἀπανταχοῦ, ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις τῆς Ἐκκλησίας, ἦτο ἡ ἑλληνικὴ, τῶν ἄλλων δὲ γλωσσῶν χρῆσις ἐν τῇ Λειτουργίᾳ ἐγένετο, ὅταν ἤρξαντο νὰ μεταφράζωνται εἰς αὐτάς αἱ ἅγιοι Γραφαί, διότι ἄλλως τε ἡ μετάφρασις τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐγένετο τό πρῶτον πρὸς λειτουργικόν, οὕτως εἰπεῖν, σκοπόν, πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν αὐτῶν, ἐν τῇ λειτουργίᾳ, πρὸς τὸν λαόν. Τούτου ἕνεκα, ἀρχαιοτάτη γλῶσσα ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Ρώμῃ καὶ ἐν Ἀφρικῇ, ἦτο ἡ ἑλληνικὴ ³, ἐν ἣ συνέγραφον τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα καὶ οἱ

¹ Κυρίλλου Κατήχησις ιστ'. 5.

² Αὕτη καὶ Coenaculum, Δειπνητήριον ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ τελεσθέντος μυστικοῦ δείπνου ἐκαλεῖτο. Νικηφόρος Κάλлистος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία II, 3. 2· Θεοφάνους Κεραμέως Ὁμιλία 27 σελ. 196. ἔκδ. Παρισίων. Διονυσίου Κλεόπα Σημειώσεις εἰς τὰς Κατηχήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τόμ. Β' σελ. 202. Κ. Οἰκονόμου, Σιωνίτης Προσκυνητῆς (Ἀθήνησι 1850) σελ. 107.

³ Ὁ εἰς Ρώμην ἐπιβάς ἐπὶ πάπα Ρώμης Ἀνικήτου Ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος ἑλληνιστὶ πάντως ἐτέλεσε τὴν λειτουργίαν (Εἰρηναῖος, Κατὰ Αἰρέσεων III, 3. Εὐσέβιος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία V, 24), ἑλληνιστὶ ἐτέλεθ' αὐτήν καὶ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς πιθανῶς Πρεσβύτερος ὢν (Tillemont, Memoires pour servir à l'histoire Ecclesiastique t. II p. 389, ἄλλοι ἀρνοῦνται τὴν γνώμην ταύτην, P. Emile Huth, Justin Martyr, (Genève 1893 p. 18) περιγράψας δὲ ἑλληνικὴν λειτουργίαν (Απολογία Α, 67). Οἱ μαρτυρήσαντες τῇ 7 Μαρτίου 173 ἐν Καρχηδόνι μάρτυρες Σάτυρος καὶ Περπέτουα πρὸ τοῦ μαρτυρίου αὐτῶν εἶδον ὄραμα, ὅπερ αὐτοὶ καὶ περιέγραψαν «et vidi- γράφει ἡ Περπέτουα - hominem canum in habitu pastoris et dixit mihi Bene venisti **tegnon**».

ἀρχαίοι ἐπίσκοποι τῆς Ρώμης, μέχρι τοῦ Πάπα Βίκτωρος,¹ καὶ οἱ θεολόγοι τῆς Ἀφρικῆς. Τῆς ἐλληνικῆς χρῆσις ἐγένετο καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ψαλμωδίᾳ, εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι τό πρῶτον ἐν Ἀρλῇ τῆς Γαλλίας ὁ ἐπίσκοπος Καισάρειος (522-527), πρὸς μεῖζονα ζωηρότητα τῆς κοινῆς ψαλμωδίας, ὥρισεν ἵνα οἱ μὲν ψάλλωσιν ἐλληνιστί, οἱ δὲ λατινιστί, ὥστε καὶ κατὰ τὸν ἐκτὸν ἔτι αἰῶνα λειτουργικὴ γλῶσσα καὶ ἐν τῇ Δύσει ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ, ἐνιαχοῦ ὁμως ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἐγένετο ἀποκλειστικὴ χρῆσις τῆς λατινικῆς γλώσσης, διὸ καὶ ἡ Συλβία ἀκούουσα ἐν Ἱεροσολύμοις

Ὁ Σάτυρος βλέπει ἐφεξῆς γνωστοὺς ἄνδρας μαρτυρήσαντας καὶ ἤδη εὐρισκομένους ἐν τῷ παραδείσῳ «et vidimus Optatum Episcopum ad dexteram et Aspasiū presbyterum doctorem (πιθανῶς Ἕλληνα τό γένος, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ) ad sinistram. et diximus illis, Non tu es papa noster et tu presbyter? -et complexi illos sumus, et coepit Perpetua **grece** cum illis loqui et audivimus vocem unitam dicentem: Agios, agios, agios, sine cessatione» (Acta Perpetuae et Felicitatis ἐν Patrol. Migne ser. latr. t. III p. 44. Ἐν ἐλληνικῇ μεταφράσει τοῦ θαυμασίου μαρτυρίου τῆς ἁγίας Περπετούας ἀποσωζομένη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 1 κώδικι τῆς μεγάλης Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης λέγεται. «Ἠκούσαμεν φωνὴν ἡνωμένην λεγόντων ἅγιος ἅγιος ἅγιος ἀκαταπαύστως καὶ εἶδομεν... Ὅπτᾱτον τὸν Ἐπίσκοπον καὶ Ἀσπάσιον τὸν Πρεσβύτερον πρὸς τὰ ἀριστερὰ μέρη... καὶ εἶπομεν πρὸς αὐτούς· οὐχὶ σὺ πάπας ὁ ἡμετερος εἶ καὶ σὺ ὁ πρεσβύτερος;... καὶ ἤρξατο ἡ Περπέτουα ἐλληνιστί μετ' αὐτῶν ὁμιλεῖν! Βεβαίως ἡ Περπέτουα, ἄτε μεμορφωμένη οὕσα Καρχηδονία ἀριστοκράτις, ὡς ἄλλως τε φαίνεται καὶ ἐκ τῶν Πράξεων τοῦ μαρτυρίου αὐτῆς, ἐγίνωσκεν ἄριστα καὶ τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς συνήθη αὐτῇ, «ἀλλ' ἡ θέσις τῆς ἡρωίδος μάρτυρος κατὰ τό ὄραμα ἦτο ἑκτακτος, ὥστε οὐδαμῶς ἡδύνατο καθ' ἀπλὴν συνήθειαν νὰ λαλήσῃ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐλληνιστί, τοῦτο ἔπραξεν ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη ἤδη (B. Bolotof, περὶ τῶν Acta Martyrum Scilitanorum, ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἀκαδημίας Πετροπόλεως τεύχ. Ἰουλίου 1903 σελ. 64, 65), διότι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἐκκλησιαστικὴ. Εἶνε πολὺ φυσικόν, ὅτι ὁ χριστιανὸς παρίστησιν ἑαυτῷ τὸν Παράδεισον ὡς Ἐκκλησίαν, διὸ καὶ ὁ συμμάρτυς τῆς Περπετούας Saturus ἠκροᾶτο τοῦ ἐλληνικοῦ διαλόγου τῆς Περπετούας πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Ὅπτᾱτον καὶ τὸν Πρεσβύτερον διδάσκαλον Ἀσπάσιον, ἐπειδὴ ἐν τοιούτῳ τόπῳ οἷος ὁ Παράδεισος, καὶ πρὸς τοιαῦτα πρόσωπα, οἷος ὁ Πρεσβύτερος καὶ ὁ Ἐπίσκοπος, δέον νὰ λαλήσῃ τις ἐλληνιστί. Κατὰ ταῦτα ἐν τέλει τοῦ β' αἰῶνος καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ γ'. οἱ «πάπαι» ἐπίσκοποι καὶ οἱ Πρεσβύτεροι διδάσκαλοι ὠμίλουν πρὸς τοὺς Καρχηδονίους χριστιανούς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσφωνοῦντες αὐτούς «τέκνα», ἀπήγγελλον τὰς εὐχὰς ἐλληνιστί καὶ οἱ πιστοὶ ἔψαλλον οὐχὶ «Sanctus sanctus sanctus»... ἀλλ' «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος»... Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, ἐν οἷς διεπραγματεύετο ζητήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ δὴ δογματικά, συνέτασεν ἐλληνιστί, ἐπειδὴ ἀνεγινώσκοντο πρῶτον ἐπισήμως ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνάξεσι, ὕστερον δὲ ἰδιωτικῶς καὶ ἀνεπισήμως ἐδημοσίευσεν αὐτὰ καὶ λατινιστί, προορίζων δι' εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν. Ἐπισημειωτέον ὅτι καὶ τὰρχαιότατα ἐπιτάφια ἐπιγράμματα ἐν ταῖς κατακόμβαις ἐλληνιστί συνετάσσοντο.

μόνον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐν ταῖς τελεταῖς, καὶ περιγράφουσα αὐτάς διὰ τοὺς ἐν τῇ Δύσει, μετέφραζεν ἐνίοτε τὰς ὀνομασίας τῶν τελετῶν ὡς *hora autem decima quod appellant hic lichnicon* (λυχνικὸν) *nam nos dicimus lucernare....* καὶ τῶν ἱερῶν ἁσμάτων *et diacono dicente singulorum nomina, semper pisinni plurimi stant, respondentes semper: Kyrie eleyson, quod dicimus nos: Miserere Domine.* Εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτῆς προσέπεσε καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι καὶ ἔτι ἐγίνωσκεν ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων ἄλλην τινὰ γλῶσσαν, ἑλληνιστὶ ὥφειλε πάντοτε νὰ διδάσκη τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν ὑπῆρχον τινες μὴ εἰδότες τὴν ἑλληνικὴν, εἰς τῶν πρεσβυτέρων μετέφραζε τὰ λεγόμενα εἰς τὴν Συροχαλδαϊκὴν γλῶσσαν, ὅθεν οἱ ἐκ τῆς Δύσεως ἐρχόμενοι προσκυνηταὶ ἰδιωτικῶς ἐπληροφοροῦντο περὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου παρὰ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν τῶν εἰδόντων τὴν Ἑλληνικὴν. Τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ ἦτο κατ' ἐξοχὴν καθήκον τοῦ Ἐπισκόπου, διὸ καὶ ὁ Ἐπισκοπικὸς θρόνος ἐκαλεῖτο «διδασκαλικὸς θρόνος»¹ «Παυσαμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος, λέγει ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὁ **πρ ο ε σ τ ῶ ς** διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν καὶ παράκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεων ποιεῖται».² Καὶ ἐνιαχοῦ μὲν ἐκήρυττον τὸν θεῖον λόγον καὶ οἱ πρεσβύτεροι,³ ἀλλ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐφηρμόζετο ἡ ἐξῆς

¹ Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου Ἐπιστολὴ βιβλ. Ε' 299 Πατρ. Migne τ. 78 σ. 1512.

² Ἀπολογία Α' 67. Ἐν τῇ Δύσει ἀντιθέτως τῇ Ἀνατολῇ βραδέως εἰσῆχθη ἡ ἐν τῷ Ναῷ διδασκαλία τοῦ θείου λόγου «οὔτε Ἐπίσκοπος οὔτε ἄλλος τις ἐνθάδε (ἐν τῇ Ρώμῃ) ἐπ' Ἐκκλησίας διδάσκει», (Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία VII, 19)

³ Σωκράτης, Ἐκκλησι. Ἱστορ. V, 22 «Ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐν Κύπρῳ ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου καὶ Κυριακῆς αἰεὶ περὶ ἐσπέραν μετὰ τὰς λυχναψίας οἱ Ἐπίσκοποι καὶ οἱ Πρεσβύτεροι τὰς Γραφὰς ἐρμηνεύουσιν» Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας μετὰ τὰ ἐπὶ Ἀρείου τοῦ Πρεσβυτέρου συμβάντα, τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου οὐδαμῶς ἐπετρέπετο τοῖς Πρεσβυτέροις, εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι δυσχερῶς ἐπετρέπετο τὸ κήρυγμα τοῖς λαϊκοῖς, ὡς μαρτυροῦσι τὰ κατ' Ὠριγένη συμβάντα.

ἀρχαιοτάτη διάταξις. «Ὅταν ἀναγιγνωσκόμενον ἦ τὸ Εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι, καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας... καὶ ἐξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαόν, ὁ καθεὶς αὐτῶν ἄλλα μὴ ἅπαντες· καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὡς ἔοικε Κυβερνήτῃ», ¹ «Hic (ἐν Ἱερουσαλήμ) -σημειοῖ ἡ Συλβία- consuetudo sic est, ut de omnibus presbyteris qui sedent, quanti volunt praedicent, et post illos omnibus episcopus praedicat». Ὅστε κατὰ τὴν συνήθειαν ταύτην ὠμίλουν πρῶτον οἱ πρεσβύτεροι κατὰ σειράν, ὕστερον δὲ τούτων ὁ ἐπίσκοπος ἐρμηνεύων τ' ἀναγιγνωσκόμενα καὶ ἐποικοδομῶν τὸν λαόν «quae praedicationes propterea semper dominicis diebus sunt ut semper erudiat populus in Scripturis et in dei dilectione; quae praedicationes dum dicuntur, grandis mora fit, ut fiat missa ecclesiae».

Ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις, ἐν αἷς ἐπετρέπετο τό κήρυγμα τοῦ θείου λόγου καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, ὠμίλει πρῶτον ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὕστερον ὁ πρεσβύτερος,² καίτοι ἐνίοτε παρήλασσεν ἡ τάξις, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐπεκράτει ἡ Ἱεροσολυμιτικὴ συνήθεια.

Ὡς γνωστὸν δ' ἀπο τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς Ἐκκλησίας ἦτο

¹ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ 11,57. Καὶ ἐκ τῆς λεπτομερείας ταύτης καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς περιγραφομένη λειτουργία εἶνε Ἱεροσολυμιτικὴ (Πρβλ. Χρυσόστομος Α. Παπαδοπούλου, Περί τῆς Ἀποστολικῆς Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου (Ἀθῆναι 1902) σελ. 49 ἐξ. Duchesne, Origines du culte chrétien. p. 37. προελθοῦσα ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ἥτις εἶνε ἡ βάση τῆς χριστιανικῆς λειτουργίας, ἐς ἣς ἐξεπήγασαν ὅλοι οἱ ἐφεξῆς διαμορφωθέντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει λειτουργικοὶ τύποι τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς λειτουργίας, «ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ ὑπὸ τὴν ἀμεσώτατην συμμετοχὴν τοῦ πρώτου Ἱεράρχου τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου κατηρτίσθη ἐνταῦθα (ἐν τῷ ὑπερώῳ) ἡ χριστιανικὴ λατρεία εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν, ἥς ἡ παραβίασις αὐστηρῶς ἀπηγορεύθη (Α. Dimitrieffsky, Τὰ ἀρχαιότατα Πατριαρχικά τυπικά τῆς Ἱερουσαλήμ τοῦ ἁγίου Τάφου) καὶ τῆς Κ/πόλεως, Περιοδικὸν Ἀκαδημίας Κιέβου 1901 τευχ. Ἰανουαρίου σελ. 576.

² Ἰωάννου Χρυσόστομου Ὁμιλία εἰς Ἰωάν. 5,19 Πατρολογ. Migne t. 56 p. 247.

ἐν χρήσει ἡ ἱερὰ ψαλμωδία, ἥτις εἶνε σύγχρονος τῇ λατρείᾳ καθόλου. Αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ Απόστολοι «ὑμνήσαντες ἐξηλθοῦν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν (Μαρκ. 14, 26) μετὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστικοῦ Δείπνου. Ἐκτοτε ἡ ἱερὰ ὑμνωδία συνεδέθη μετὰ τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ μετὰ πάσης καθόλου προσευχῆς τῶν χριστιανῶν. Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ὁ Σύλας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τῶν Φιλίππων κατὰ τὸ μεσονύκτιον «προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν», (Πράξ. 16,25), πάντες δὲ οἱ πιστοὶ ἐν ἐκάστη αὐτῶν συνάξει ὕμνουν τὸν Θεὸν ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες, ψαλμούς, ὕμνους καὶ πνευματικὰς ᾠδὰς (Ἐφεσ. 5,19).¹ Καὶ μετὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν ἔψαλλε κυρίως ὁ λαός, ἀλλ' ἤδη ἀναφαίνονται καὶ οἱ ψαλμοί, ἱεροψάλται, ψαλτωδοί, ᾠδοί καὶ τέλος ὑποβολεῖς,² ὅπερ ὄνομα δηλοῖ, ὅτι οὐδαμῶς ἔψαλλον μόνοι οἱ ψάλται, ἀλλ' ὅτι, ὅπωςδήποτε, ὑπῆρχον καὶ εἰδικοί ψάλται,³ οἵτινες κατελέγοντο εἰς τὸν κλῆρον, διὸ καὶ «κανονικοὶ ψάλται» ὠνομάζοντο,⁴ ὥφειλον δὲ «ὠράριον φορεῖν καὶ οὕτως ἀναγινώσκειν ἢ ψάλλειν ἀπὸ διφθέρας» ἱστάμενοι ἐν τῷ «ἄμβωνι» ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ.⁵ Παρὰ ταῦτα ἡ ψαλμωδία οὐδαμῶς ἦτο ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν ψαλτῶν ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ, ὑποψάλλοντος καὶ ὑπηχοῦντος.⁶ Διὰ

¹ Ἐψαλλον δὲ βεβαίως οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ στόματος καὶ ἄνευ ὀργάνων, ὡς τινες ἐνόμισαν ἐκ τῆς φράσεως «ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες», ἐνῷ ὁ Απόστολος προσέθετο «ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν», ὁ δὲ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς ἐσημείωσε «ἐνὶ δὲ ἅρᾳ ὀργάνῳ» τῷ λόγῳ μόνῳ τὸ εἰρηνικῶ ἡμεῖς κεχορήμεθα, ὧ γεραιόμεν τὸν Θεόν» (Παιδαγωγός II. 5 Πατρολογ. Migne τ. 8 σ. 444).

² Ἀποστολικαὶ διαταγαὶ II, 25, 23, III, II. Ἀποστολικοὶ Κανόνες 25, 27, 42, 43, Λαοδικεῖας Καν. 15, 23, 24. Πενθέκτης Καν. 33. Σωκράτους Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία IV, 3. V, 22

³ Θεοδώρητος, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία II, 1. 3.

⁴ Λαοδικεῖας Καν. 15 -cantores in canonem seu catalogue clericorum recepti, ἐξηγεί ὁ Bingham (Origines sive Antiquitates Ecclesiasticae 4. II, p. 40 ἐνιαχοῦ ὅμως ἦσαν καὶ κληρικαί.

⁵ Λαοδικεῖας Καν. 15. Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία V, 19.

⁶ Θεοδώρητος, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία III. Σωζόμενος, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία V, 19. Duchesne ἐνθ. ἀν p. 107.

συστηματικῆς κατηχήσεως καὶ θρησκευτικῆς παιδεύσεως ὁ λαός ἠδυνατο νὰ παρακολουθῇ δι' ἀμέσου συμμετοχῆς τὰ ἱερὰ ἀνάγνωσματα τῶν Γραφῶν καὶ νὰ ὑποψάλλῃ τοὺς διαφόρους ψαλμοὺς καὶ τ' ἀντίφωνα, διηρημένος εἰς δύο χορούς,¹ ἀλλ' ἐπὶ πλέον, ὡς ἐν Ἀντιοχείᾳ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οὕτω καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὴν πληροφορία τῆς Συλβίας, ἣν καὶ ἀνωτέρω προσηγάγομεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν τῇ ἐσπερινῇ ἀκολουθίᾳ ὑπῆρχε χορός ἐκ πολλῶν

¹ Ἐπιθι περὶ τῆς ἀρχαίας ἱερᾶς ψαλμωδίας, Νικηφόρου Καλογερά, Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν (Ἀθῆναι 1902) σελ. 299-324. Ὁ τρόπος τῆς ἀντιφωνικῆς ψαλμωδίας ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας κυρίως ἀρξάμενος (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. ἱστορία II, 19. Σωκράτους, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία VI, 8) μετεδόθη καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας, καὶ κατ' ἀρχάς μὲν ἀντιφωνικῶς ἐψάλλοντο οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαυὶδ, ὕστερον δὲ συνετάσσοντο ὑπὸ τῶν διαφόρων ὕμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας διάφοροι ὕμνοι ἢ τροπάρια ἀντιφωνικῶς ἀδόμενα μάλιστα κατὰ τὰς παννυχίδας, αἵτινες τὸ πρῶτον καθωρίσθησαν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως. Περὶ τοῦ Ἀνθίμου τοῦ πρώτου ἱσως μελωδοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποιητοῦ τροπαρίων μετὰ τοῦ Τιμοκλέους (Πρβλ. Γ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς σ. 138) λέγει ὁ Θεόδωρος Ἀναγνώστης (Πατρ. Migne τ. 86 σ. 173, 5) ὅτι αὐτός καὶ τὰς παννυχίδας παρεσκεύασε γίνεσθαι». Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Αὐξεντίου ὑπάρχει εἰδησις ὅτι καθώρισεν ἐν Κ/πόλει παννυχίδας, συνέστησε χοροὺς ἐξ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, συνέθετο τροπάρια «λίαν τερπνὰ καὶ ἐπωφελῆ μετὰ ἡθους ἀπλουτέρου καὶ ἀπεριέργου» ἀδόμενα ἀντιφωνικῶς καὶ «εὐρύθμως» κατὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ «ὀρισθέν ἀκενόδοξον μέλος» (Συμεῶν Μεταφραστής, Πατρ. Migne τ. 114 σ. 1416). Ὅποια ἦσαν τ' ἀντίφωνα ταῦτα ὅμοια τοῖς ὁποίοις ἐψάλλοντο καὶ ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως δείκνυται ἐκ τῶν ποιηθέντων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Αὐξεντίου, ὅστις ἦτο «ἐμμελὴς τόν βίον καὶ φιλόλογος καὶ πολυμαθὴς τῶν Ἑλλήσι καὶ τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν Ἱστορημένων» (Αὐτόθι σ. 1484).

«Πτωχός καὶ πένης ὕμνουμέν σε Κύριε,
δόξα τῷ Πατρί, δόξα τῷ Υἱῷ, δόξα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι
τῷ λαλήσαντι διὰ τῶν Προφητῶν.
Στρατιαὶ ἐν οὐρανοῖς ὕμνον ἀναπέμπουσι
καὶ ἡμεῖς οἱ ἐπὶ γῆς τὴν δοξολογίαν
«Ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης σου.
Δημιουργὲ πάντων εἴπας καὶ ἐγεννήθημεν,
ἐνετείλω καὶ ἐκτίσθημεν,
πρόσταγμα ἔθου καὶ οὐ παρελεύσεται,
Σῶτερ, εὐχαριστοῦμεν Σε.
Κύριε τῶν δυνάμεων,
ἔπαθες, ἀνέστης, ὤφθης καὶ ἀνελήφθης.
ἔρχη κρῖναι κόσμον, οἰκτείρησον καὶ σῶσον ἡμᾶς.

ἀπαρτιζόμενος παιδίων, τὰ ὅποια ἔψαλλον τό, Κύριε ἐλέησον. Εὐδηλον δ' ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀκάκων παίδων καὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ ψαλμωδίᾳ προσέδιδεν εἰς τὰς τελετὰς τοῦ Ναοῦ ὅλως ἑκτακτον ζωηρότητα καὶ ἀνεκφραστον συγκίνησιν.¹ Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ψάλλοντες ἐν τῷ Ναῷ ἦσαν οἱ μοναχοί. Ὑπάρχει τις ἀρχαιοτάτη παράδοσις, καθ' ἣν αὐτὸς ὁ ἅγιος Ἰάκωβος περὶ τὸ 60 ἔτος ὥρισεν τινὰς τῶν πιστῶν ἵνα ζῶσι κοινοβιακῶς περὶ τὸν ἅγιον Τάφον τοῦ Σωτῆρος καὶ μεριμνῶσι περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ Πανάγιον ἐκεῖνο Προσκύνημα μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερῶν σεβασμάτων μόλις κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα ἐξῆλθε τῆς ἀφανείας αὐτοῦ διὰ τῆς εὐσεβοῦς μητρὸς τοῦ πρώτου χριστιανοῦ Βασιλέως. Ὁ ἐπ' αὐτοῦ ἰδρυθεὶς Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Γολγοθᾶ Ναοῦ καὶ τοῦ Μαρτυρίου οὐδαμῶς ἦτο συνήθης ἐνοριακὸς ναός, ὡς ἐν ἄλλαις πόλεσι τοῦ χριστιανισμοῦ ἦσαν οἱ ἰδρυόμενοι ναοί, ἀλλ' εἶχεν ὅλως ἑκτακτον σημασίαν διὰ σύμπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου, ὡς ὑποδείκνυσιν ἡ Συλβία, ἀσβέστου ἔδει νὰ καίῃ τὸ ἱερὸν φῶς καὶ διηνεκῶς ἔδει νὰ ὦσιν αἱ ἐν αὐτῷ εὐχαί, πρὸς τοῦτο δ' ἔδει νὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι, μὴ ἔχοντες ἕτερα καθήκοντα πλὴν τῆς ἐν τῷ ναῷ διακονίας καὶ λειτουργίας. Καὶ ὅπως ἡ Ἱδρυσις Μοναστηρίου τίνος οὐδαμῶς δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ μοναχῶν, οὕτω

ἐν ψυχῇ τεθλιμμένη προσπίπτομεν σοὶ καὶ δεόμεθα, Σῶτερ τοῦ κόσμου,
 σύ γὰρ εἶ Θεὸς τῶν μετανοούντων,
 ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καὶ τοὺς οὐρανούς ἀνοίξας,
 οἰκτεῖρησον καὶ σῶσον ἡμᾶς.

Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι ἐν Κυρίῳ πρεσβεύοντες ὑπὲρ ἡμῶν,
 Δὸς σοι, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν ἁγίων.

Ἀντιφωνικῶς ἐψάλλετο καὶ ὁ ὕμνος τῶν τριῶν παίδων, ἐπιφωνούντος τοῦ ἁγίου Ἀὐξεντίου.

«Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον»,

ὁ λαὸς ἀντεφώνει

«Ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας», (Αὐτόθι σελ. 1416).

¹ Σημειωτέον ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίες τῆς Συλβίας ὁ λαὸς ἐν ταῖς τελεταῖς ἐκάθητο πολλάκις, καθημένου τοῦ Ἐπισκόπου, ἐνῶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ συνήθως ἴσαντο.

καὶ ἡ ἰδρυσις τῶν ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων ναῶν οὐδαμῶς δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ ἰδιαιτέρου τάγματος μοναχῶν. Τούτου ἕνεκα τῷ 326 σὺν τῇ ιδρύσει τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ιδρύθη καὶ ἡ Ἀγιοταφίτικῃ Ἀδελφότης¹ τεταγμένη ὑπὸ τὸν «τὴν ἱερωσύνην ἔχοντα τῶν ἁγίων τόπων» καὶ «τὴν παραφυλακὴν τοῦ τιμίου ξύλου τοῦ Σταυροῦ»² «Σκευοφύλακα ἢ τὸν φύλακα τῶν ἱερῶν σκευῶν», «κειμηλιάρχην τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἀναστάσεως»,³ τὸν νῦν Σκευοφύλακα τοῦ Παναγίου Τάφου λεγόμενον. Ἡ ἀδελφότης αὕτη ἀπαρτίζει ἐν τῷ Ναῷ ὠρισμένον τάγμα, διότι ἤδη ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων μνημονεύει «μοναζόντων τάγματος»,⁴ ἡ δὲ Συλβία συνεχῶς ποιεῖται μνεῖαν μοναχῶν, κύριον ἔργον ἔχόντων τὰς ἐν αὐτῷ τελετὰς καὶ ἀγρυπνίας,⁵ ἑτέρων μοναχῶν ὠρισμένων διὰ τὸν Ναὸν τῆς Βηθλεὲμ (Monazontes qui in ipso loco deputati sunt). Ἰσως ἐπειδὴ οὐδεμία ἐδόθη ἀφορμὴ δέν ἐμνημόνευσε τῶν ἐν τῇ Σιών μοναχῶν τῶν ἀγιοσιωνιτῶν, ὧν μνεῖα γίνεται ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις.⁶ Πολὺν ὅμως ποιεῖται λόγον περὶ τῶν «ἀποτακτικῶν» μοναχῶν, οἵτινες ἐκάλουν ἑαυτοὺς «ἀποστολικούς» καὶ οἵτινες μετὰ τινα ἔτη ὑπέπεσον εἰς ὑπερβολικὸν ἀσκητισμὸν ἀποκρούοντες τὸν γάμον ὡς ἀνήθικον καὶ τό ἔχειν ἰδιοκτησίαν, τούτου δ' ἕνεκα ἀπεκηρύχθησαν ὡς αἰρετικοί. Ἡ ἀποκήρυξις τῶν «ἀποτακτικῶν» ὡς αἰρετικῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδοσίου διὰ διαταγμάτων τοῦ 381 καὶ 383, ἀλλὰ καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέφθη τοὺς ἁγίους τόπους ἡ Συλβία, οἱ ἀποτακτῆται ἐν Ἱεροσολύμοις συμμετεῖχον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν μετὰ

¹ A. Couret. L' ordre du Saint-Sepulcre de Jérusalem ἐν Terre Sainte 27 Ann. t. XVIII No 6 p. 91 κ. ἐξῆς.

² Μάρκου διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου Ἐπισκόπου Γάζης, (ediderunt Societatis philologiae Bonensis sodales. Lipsiae 1893 σελ. 10).

³ Ἰωάννου Μόσχου, Λειμωνάριον κεφ. 48 καὶ 49, Πατρ. Migne τ. 87 μερ. 3 σ. 2904. Κυρίλλου Σκυθουπόλεως, Βίος τοῦ ἁ. Εὐθυμίου § 38.89. Βίος τοῦ ἁ. Σάββα § 38 Cotelierius, Monumenta Ecclesiae graecae t. III Paris 1692) Ὁ Σκευοφύλαξ εἶχε περὶ ἑαυτὸν ὡς φρουροὺς τῆς τάξεως ἐν τῷ Ναῷ τοὺς «ραβδοφόρους», ὧν μνεῖα γίνεται ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἁγίου Σάββα (ἐνθ. ἀν καὶ ἐν τῷ Λειμωναρίῳ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου (ἐνθ. ἀν.) πρβλ. Commematorium de Casis Dei vel Monasteriis p. 304 Sefer Nameh, Relation du voyage de Nassiri Khosrau en Syrie, en Palestine, en Egypte, en Arabie et en Perse. (1035-1042), p. 107-109 παρὰ Couret ἐνθ. ἀν. p. 92.

⁴ Κατήχησις Δ', 24. Πρβλ. Προκατήχησιν 4.

⁵ Ἐκ τούτου τινὲς εἶκασαν ὅτι πρόκειται περὶ τῶν «σπουδαίων» μοναχῶν (Βίος τοῦ ἁββᾶ Θεοδοσίου ὑπὸ Κυρίλλου Σκυθουπόλεως ἐκδ. Usener Leipzig 1890 S. 10.58) ἀλλὰ τὸ περὶ τῶν μοναχῶν τούτων ζήτημα οὐπω ἐξηκριβώθη Πρβλ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. Β' σ. θ'. S. Petridés; Le Monastère des Spoudaei à Jérusalem el les Spoudaei de Constantinople ἐν τῷ περιοδικῷ Echos d' Orient No 4 Avril 1901 p. 255 A. Dimitrieffsky ἐνθ. ἀν. σ. 34 ἐξῆς

⁶ Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. Β'. σ. 83.

τῶν λοιπῶν μοναχῶν ¹ ψάλλοντες μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἀντιφωνικῶς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυΐδ καὶ τὰ λοιπὰ ἐκκλησιαστικὰ ᾠσματα. Εἰς τὴν Συλβίαν ἐνεποίησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν τὸ ὅτι πάντα τὰ ἱερὰ ᾠσματα καὶ αἱ εὐχαὶ τῶν ἱερέων καὶ τοῦ Ἐπισκόπου προσηρμόζοντο πρὸς τὸν τόπον καὶ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐψάλλοντο ἢ ἀπηγγέλλοντο. Ὁ λαὸς συμμετεῖχε τῶν τελετῶν κυρίως κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτάς, τὰς δὲ καθημερινὰς τελετὰς ἐτέλουν οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου Τάφου, παρισταμένου πάντοτε τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν κλήρου, ἐν ᾧ διακεκριμένην κατεῖχε θέσιν ὁ Ἀρχιδιάκονος, ἴδιον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἔχων καθῆκον νὰ προεξαγγέλλῃ εἰς τὸν λαὸν τὰς ἐκάστοτε ἐπακολουθούσας διαφόρους τελετὰς καὶ ἑορτάς. Αὐτόδηλον, ὅτι αἱ τελεταὶ ὅλως ἔκτακτον λαμπρότητα προσελάμβανον κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς τοῦ χριστιανισμοῦ, καθ' ἃς τὰ ἱερὰ προσκυνήματα ἀπήστραπτον διακεκοσμημένα ὑπὸ χρυσῶν καὶ πολυτίμων καὶ ἐκ καθαρᾶς μετάξης ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων.

Β'.

Αἱ καθημεριναὶ ἀκολουθίαι τοῦ Ναοῦ ἤρχοντο κατὰ τὰς μεσονυκτίους ὥρας μετὰ τὴν πρώτην ἀλεκτροφωνίαν, ὁπότε ἤνοιγον αἱ πύλαι καὶ τῶν τριῶν Ναῶν, τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Μαρτυρίου καὶ τοῦ Σταυροῦ, εἰσήρχοντο δὲ πάντες οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ

¹ Pomialowsky ἐνθ' ἂν. σ. 241. Ἐκ τούτου βεβαίως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ Peregrinatio ἐγράφη πρὸ τῆς ἀποκηρύξεως τῶν ἀποτακτικῶν.

παρθένοι ὡς καὶ οἱ ἐκ τῶν λαϊκῶν ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐπαγρυπνήσωσι μέχρι πρωΐας. Ψαλμοὶ καὶ ἀντίφωνα ἀδόμενα ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ εὐχαὶ ἀπαγγελλόμεναι ὑπὸ τῶν ἐφημερευόντων Πρεσβυτέρων ἀπήρτιζον τὴν μεταμεσονύκτιον τελετὴν, ἅμα δὲ τῇ χαυραγῇ ἐψάλλοντο τὰ ἱερὰ ἄσματα τοῦ ὁρθρου, ἅτινα οὕτω μὲν ὀνομάζονται ὑπὸ τῆς Συλβίας, συνίσταντο ὡς τινὲς εἰκαζουσιν,¹ ἐκ ψαλμῶν τοῦ Δαυΐδ, ὡς «Τὸ πρωῒ εἰσακούσει τῆς φωνῆς μου... Τὸ πρωῒ παραστήσομαι σοὶ καὶ ἐπόψομαι» (Ψαλμ. 5) «ἐν τῷ φωτὶ σου ὀψόμεθα φῶς» (35) «ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου» (42) «ἐξεγέρθητι ἡ δόξα μου, ἐξεγέρθητι ψαλτήριον καὶ κιθάρα, ἐξεγερεθήσομαι ὁρθρου» (56) «τὸ πρωῒ ἡ προσευχή μου προφθάσει σε» (87), ἐνεπλήσθημεν τὸ πρωῒ τοῦ ἐλέους σου καὶ ἡγαλλιασάμεθα καὶ εὐφράνθημεν» (89) καὶ ἄλλοι ψαλμοὶ σχετικὰς περιέχοντες ἐννοίας. Πάντως δὲ ἂν ἐψάλλοντο καὶ ἱερὰ τινὰ ἄσματα, ταῦτα περιεῖχον στίχους ἐκ τῶν τοῦ Δαυΐδ ψαλμῶν προφητικῶν περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, τοῦ Ἡλίου τῆς Δικαιοσύνης, ὡς «Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας..., αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος..., εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου», (Ψαλμ. 117). Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁρθρινῶν τούτων ψαλμῶν κατήρχετο ἐκ τοῦ ἐπισκοπείου εἰς τὸν Ναὸν ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἄδηλον δ' ἐκ τῶν ἐκφράσεων τῆς Συλβίας ἂν καθ' ἐκάστην ἐτέλει τὴν λειτουργίαν ἢ μόνον κατὰ Τετάρτην, Παρασκευήν, Σάββατον, Κυριακὴν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν τῶν μαρτύρων, ἄδηλον δ' ὡσαύτως ἐν τίνι κυρίως συνίστατο ἡ ὁρθρινὴ ἀκολουθία, καθ' ἧς ἡμέρας δὲν ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία. Ἐτελεῖτο δὲ καθ' ἐκάστην ἐν τῷ Ναῷ, πλην μεταμεσονυκτίου καὶ ὁρθρινῆς ἀκολουθίας, ἢ στ' ὥρα περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ ἢ θ' ὥρα τῇ 3 μ.μ. κατερχομένου τοῦ Ἐπισκόπου εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἀπαγγέλλοντος εὐχὰς τινὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν μετὰ τὰς ψαλμωδίας τῶν μοναχῶν. Περὶ δὲ ὥραν 4ην ἐκάστης ἡμέρας ἐτελεῖτο τὸ Λυχνικόν, ἡνάπτοντο ἐν τῷ Ναῷ φῶτα ἐκ τοῦ ἀσβέστου διατηρουμένου ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου φωτός,

¹ Cabrol ἔνθ. ἀν γ. 40, 41.

ἐψάλλοντο ἐσπερινοὶ ψαλμοὶ καὶ μακρὰ ἀντίφωνα, κατήρχετο ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τῶν Πρεσβυτέρων καὶ ἴστατο, μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἱερῶν ᾠσμάτων, πρὸ τοῦ σπηλαίου τοῦ ἁγίου Τάφου, εἷς δὲ τῶν διακόνων ἐμνημόνευε τῶν ὀνομάτων τῶν πιστῶν καὶ ὁ χορὸς τῶν παιδῶν ἔψαλλε Κύριε ἐλέησον. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἐπίσκοπος ἀπήγγελλεν εὐχὰς πρῶτον ὑπὲρ πάντων τῶν χριστιανῶν, δεύτερον ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων καὶ τρίτον ὑπὲρ τῶν πιστῶν, ὕστερον δὲ ψάλλοντες καὶ λιτανεύοντες μετέβαινον πάντες εἰς τὸν Σταυρὸν ἐναλλάξ καὶ εἰς τὰ δύο τμήματα τοῦ Ναοῦ ἐκείνου, καταπεφωτισμένου ὄντος τὴν ὥραν ἐκείνην, ἔνθα καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπηγγέλλοντο ὑπὲρ τε τῶν κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν εὐχαί, πάντες δὲ ἡσπάζοντο τὴν δεξιὰν τοῦ εὐλογοῦντος αὐτοὺς Ἐπισκόπου καὶ ἀπελύοντο.¹ Τοιαῦται ἦσαν αἱ καθημεριναὶ τελεταὶ ἐν διαρκείᾳ ἀπάσης τῆς ἐβδομάδος, τῇ δὲ νυκτὶ τοῦ Σαββάτου συνηθροίζετο ὁ λαὸς εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀνάστασιν Βασιλικὴν πρὸ τῆς ἀλεκτροφωνίας, ἐπειδὴ ὑπῆρχε συνήθεια αἱ πύλαι τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως νὰ μὴ ἀνοίγωσι πρὸ τῆς ὥρας ἐκείνης, ἕκαστος δ' ἔσπευδε νὰ φθάσῃ πρὸ αὐτῆς. Ἰερὰ ᾠσματα καὶ ἀντίφωνα διακοπτόμενα ὑπὸ σχετικῶν εὐχῶν τῶν ἱερέων ἀνεμέλποντο ὑφ' ὅλου τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν κατὰ τὰς νυκτερινὰς ἐκείνας ὥρας, ἅμα δὲ τῇ πρώτῃ ἀλεκτροφωνίᾳ κατήρχετο ὁ Ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ ἐπισκοπείου καὶ συνεισήρχετο μετὰ τῶν πιστῶν εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ὅστις ἦτο ἤδη κατάφωτος. Εἷς τῶν Πρεσβυτέρων ἔψαλλε ψαλμόν, ὑπηχοῦντος τοῦ λαοῦ τὰς ἀκροστιχίδας, καὶ ἀπηγγέλλετο εὐχή, τοῦτο ἐπανελαμβάνετο δὶς καὶ ἐμνημονεύοντο τὰ ὀνόματα τῶν πιστῶν. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀκολουθίας ταύτης ὁ Ἐπίσκοπος ἠγύρισκετο ἐντὸς τοῦ σπηλαίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἔνθα προσηύχετο, καὶ ἡ ὥρα δὲ καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ταῦτα ἐτελοῦντο, πάντων δὲ μάλιστα ἡ κοινὴ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ψαλμωδία, ἀπερίγραπτον ἐνέπνεον τὴν συγκίνησιν, ὡς ἔλαβεν ἀφορμὴν καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος νὰ ὑποδείξῃ ἐν

¹ Πρβλ. Αποστολικάι Διαταγαί II, 59. Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. Β'. σ. 64. 47. 79.

ταῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ. Μετὰ τὸ τέλος τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν εὐχῶν ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Παναγίου Τάφου ἀνεγίγνωσκεν ὁ Ἐπίσκοπος τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἀναστάσεως ἐν βαθυτάτῃ κατανύξει, στένοντος καὶ κλαίοντος τοῦ λαοῦ, εἰς τὸ θέαμα τοῦ ὁποίου οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀπαθὴς καὶ ὁ μᾶλλον σκληροκάρδιος ἄνθρωπος.¹ Ὑστερον δὲ τούτου ὁ Ἐπίσκοπος ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετέβαιnen εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σταυροῦ, ἔνθα ἐτέλει εὐχὴν ὑπὲρ τῶν πιστῶν καὶ ἀπέλυεν αὐτοὺς, ἀσπαζομένους τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ οἱ ἀεννάως ἀγρυπνοῦντες ἐν τῷ Ναῷ κληρικοὶ² ἐξηκολούθουν μέχρι τῆς πρωΐας τὴν ἀγρυπνίαν ψάλλοντες ψαλμοὺς καὶ ἀντίφωνα πέριξ τοῦ ἁγίου μνήματος, παρέμεινον δ' ἐν τῷ Ναῷ καὶ ὅσοι τῶν λαϊκῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἤθελον νὰ συναγρυπνήσωσι μέχρι τῆς πρωΐας. Περὶ ὥραν 8 ἢ 9 τῆς Κυριακῆς ἤρχετο μετὰ τῶν πρεσβυτέρων ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὸν Γολγοθᾶν, ἔνθα ἐτέλει τὴν λειτουργίαν τῶν Κατηχουμένων. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ὑπὸ τε τῶν πρεσβυτέρων καὶ τοῦ Ἐπισκόπου, ἤρχοντο πάντες ἐκ τοῦ Γολγοθᾶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ἐκτός τῶν Κατηχουμένων, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία τῶν πιστῶν.³ Ἡ Συλβία δὲν περιέγραψε τὴν λειτουργίαν, πάντως διότι πανταχοῦ καὶ ἐν τῇ Δύσει καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μία καὶ ἡ αὐτὴ ὑπῆρχε λειτουργία ἐλαχίστας, κατὰ τόπους, ἐξωτερικὰς ἔχουσα διαφορὰς, ἄλλως ἢ μετὰ τοιαύτης παρατηρητικότητος τὰ πάντα περιγράψασα καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ ἐλάχιστα ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ σημειώσῃ τι καὶ περὶ τούτου. Σημειοῖ μόνον τὰ διάφορα τμήματα τῆς λειτουργίας, ἅτινα πληρέστερα συμφωνοῦσι πρὸς τὴν κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ἣν περιέγραψεν ὁ ἅγιος Κύριλλος καὶ ἥτις

¹ «Quod cum ceperit legi - σημειοῖ ἡ Συλβία- tantus rugitus et mugitus fit omnium hominum et tantae lacrimare, ut quamvis durissimus possit moveri in lacrimis Dominum pro nobis tanta sustinuisse». Ἡ συνήθεια τῆς καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ἀναγνώσεως τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Ἀναστάσεως ἀναγράφεται καὶ ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ ιβ'. αἰῶνος. (Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. Β' σ. 211).

² Πρβλ. Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τ. Β' σ. 230

³ Τοῦτο πάντως ἐννοεῖ ἡ Συλβία ὑπὸ τὰς ἐκφράσεις "Offertur, aguntur sacramenta, oblatio, aguntur omnia legitima, id est offertur juxta consuetudinem".

εἶνε ἡ ἀρχαιοτάτη ἀποστολικὴ λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου.¹

Αρχαιοτάτη ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἑορτῇ ἡ Ἐπιφάνεια καλουμένη ἢ τὰ Ἐπιφάνια, Θεοφάνεια ἢ τὰ Θεοφάνια, ὑποδηλοῦσα οὐ μόνον τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ φανέρωσιν αὐτοῦ ὡς Θεοῦ,² τούτου δ' ἕνεκα συνεωρτάζοντο αἱ δύο ἑορταί, ἡ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως καὶ ἡ τῶν Θεοφανείων, καὶ μόλις ἀπὸ τοῦ τελους τοῦ δ' αἰῶνος ἐπῆλθεν ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἑορτῶν. Ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεβραδύνθη ὁ χωρισμὸς οὗτος, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς κατὰ τὸν στ' αἰῶνα εἰδήσεως Κοσμᾶ τοῦ Ἰνδικοπλεύστου, λέγοντος ὅτι «οἱ Ἱεροσολυμίται τοῖς Ἐπιφανείοις ποιοῦσι τὴν γένναν», ³ ὄντως δὲ καθ' ὃν χρόνον ἔγραφεν ἡ Συλβία, ἐν Ἱεροσολύμοις συνεωρτάζετο ἔτι ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων μετὰ τῆς Ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου τῇ 6ῃ Ἰανουαρίου, πρώτην δὲ φορὰν ἀπὸ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ χειρογράφου αὐτῆς ἐγνώσθη ἡ εἰδήσις, ὅτι ἐπὶ 8 ἡμέρας ἐπανηγυρίζετο ἡ ἑορτὴ αὕτη ὡς καὶ ἡ τοῦ Πάσχα καὶ ἡ τῆς Πεντηκοστῆς. ⁴ Ἐτελεῖτο δὲ ἡ πανήγυρις αὐτῆς ἐν Βηθλεέμ, ὅπου κατὰ τὴν νύκτα ἐν τῷ Σπηλαίῳ τῆς γεννήσεως

¹ Πρβλ. ἡμετέραν πραγματείαν περὶ τῆς ἀποστολικῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου σελ. 56 ἐξῆς. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ μακαρίτου Κρασνοσέλτσεφ σπουδαίου ρώσσου λειτουργικοῦ ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν χρήσει καὶ ἐτελεῖτο καθ' ὠρισμένας ἡμέρας καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων λειτουργία (Παρὰ Poimialowsky ἔνθ. ἀν σ. 248) ὅπερ ὁμῶς ἀπίθανον.

² Νικηφόρου Καλογερά, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία σελ. 188 σ. ἐξ. Duchesne ἔνθ. ἀν p. 247 Cabrol ἔνθ. ἀν. p. 71 ἐξῆς.

³ Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστου Χριστιανικὴ Τοπογραφία βιβλ. ε'. Migne τ. 88 σ. 197. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας μόλις περὶ τὸ 376 εἰσῆχθη ἐκ τῆς Δύσεως ἡ ἰδιαίτερα ἑορτὴ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως Πρβλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου Ὁμιλία εἰς τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ Σωτῆρος. ... Migne τ. 49 σ. 355 «Καίτοι γε οὐπω δέκατόν ἐστιν ἔτος (ταῦτα ἔλεγεν περὶ τὸ 386), ἐξ οὗ δήλη καὶ γνώριμος ἡμῖν αὕτη ἡ ἡμέρα γεγένηται, ἀλλ' ὁμῶς ὡς ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν ἤδη ἡμῖν παραδοθεῖσα ἐτῶν ὄντως ἦνθησε... παρὰ μὲν τοῖς τὴν ἐσπέραν οἰκοῦσιν ἄνωθεν γνωρίζομένη, πρὸς ἡμᾶς δὲ κομισθεῖσα νῦν καὶ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀθρόον ἀνέδραμε...» Πρβλ. Νικηφόρου Καλογερά ἔνθ. ἀν. σελ. 195 ἐξῆς.

⁴ Pomialowsky ἔνθ. ἀν σ. 248.

ἐτέλει ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, ἐπειδὴ ἡ Βηθλεὲμ λίαν μεταγενεστέρως εἶχεν ἴδιον ἐπίσκοπον,¹ τὴν λειτουργίαν. Συγχρόνως ὁμως ἐπανηγυρίζετο ἡ ἑορτὴ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς προσκυνήμασι, κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας ἐν τῷ Γολγοθᾶ, τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν, τὴν πέμπτην ἐν Βηθανίᾳ, τὴν ἕκτην ἐν Σιών, τὴν ἑβδόμην ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τὴν ὀγδόην ἐν τῷ τοῦ Σταυροῦ, συνέρρεε δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἄπειρον πλῆθος ἐκ τῶν πέριξ εἰς Ἱερουσαλὴμ διὰ τὰς πανηγύρεις τῶν ὀκτῶ ἡμερῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν οἱ μοναχοὶ τῆς Βηθλεὲμ ἀδιαλείπτως λιτάνευον ἐν τῷ Ναῷ αὐτῆς καὶ ἐτέλουν τὰς καθωρισμένας τελετὰς ἐν τῷ ἱερῷ Σπηλαίῳ. ² Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἑορτὴν, ἐν Ἱεροσολύμοις ἐόρταζε τῇ 14ῃ Φεβρουαρίου ἡ τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτὴ, ἣτις ἦτο κατ' ἀρχὰς ἐπιτόπιος Ἱεροσόλυμιτικὴ ἑορτὴ, ἐπεκράτησε δ' ἐν μὲν τῇ Δύσει τελευτῶντος τοῦ ε'. ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἀρχομένου τοῦ στ' αἰῶνος.³ Κατ' αὐτὴν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ἡρμήνευον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ἐτέλουν δὲ τὴν θεῖαν λειτουργίαν μετὰ Ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ ἁγίου Πάσχα, ἣτις ἦτο ὅλως ἐξαιρετικῶς πανηγυρικὴ ὡς καὶ σήμερον. Αὕτη βεβαίως ἦτο ἡ μεγίστη τῶν ἑορτῶν, ἀλλὰ προηγεῖτο αὐτῆς ἡ νηστεία τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, ἣτις ἐν διαρκείᾳ ὀκτῶ ἑβδομάδων ἐτελεῖτο ἐν Ἱεροσολύμοις μόνον ἐπὶ 41 ἡμέρας, διότι ἀπηγορεύετο ἡ νηστεία κατὰ Σάββατον καὶ Κυριακὴν πλην τοῦ Μ. Σαββάτου, οὕτως ὥστε ἐπὶ δύο ἡμέρας καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα διεκόπτετο ἡ νηστεία.⁴ Τακτικὴ νηστεία ἦτο κυρίως τὸ τρώγειν ἅπαξ τῆς ἡμέρας μόνον, ἀλλ' ὑπῆρχε μεγάλη ποικιλία ἐν τῇ τηρήσει αὐτῆς, διότι οἱ «ἀποτακτῖται» ἰδίως ἐτήρουν αὐστηροτάτην νηστείαν, τινὲς μὲν ἔτρωγον ἀνά δύο ἢ ἀνά τρεῖς ἡμέρας, ἄλλοι δὲ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος. Οὗτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι «ἐβδομαδάριοι» οἵτινες ἔτρωγον κατὰ Σάββατον, μετὰ

¹ Le Quien, Oriens Christianus t. III p. 642. 3

² Ἡ Συλβία δὲν μνημονεύει τῆς πρὸ τῶν Χριστουγέννων νηστείας, περὶ ἧς ἐπιθι Ν. Καλογερά ἐνθ. ἀν σ. 218.

³ Cabrol ἐνθ. ἀν. p. 78 Ν. Καλογερά σ. 208.

⁴ Περί τῆς Νηστείας ἐπιθι Ν. Καλογερά ἐνθ. ἀν. Σ. 150· Duchesne ἐνθ. ἀν p. 230.

τὴν κοινωνίαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ κατὰ Κυριακὴν. Οὐτ' ἐπηνοῦντο οἱ ὑπερβολικῶς νηστεύοντες, σημειοὶ ἢ Σουλβία, οὐτ' ἐψέγοντο οἱ ὀλίγον νηστεύοντες, διότι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ καθήκοντος τῆς νηστείας ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως ἐκάστου. Αἱ ἀκολουθίαι τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς διεξήρχοντο ὡς ἐξῆς. Κατὰ τὴν Κυριακὴν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης προμεσονύκτιος καὶ πρωϊνὴ τελετὴ, ἣν ἐπηκολούθει λειτουργία, οὐχὶ ἐν τῇ Ἀναστάσει, ἀλλ' ἐν τῷ Γολγοθᾶ. Τὰς καθημερινάς, πλὴν τῆς 6ης καὶ 9ης ἐκκλησιαστικῆς ὥρας προσετίθετο καὶ ἡ 3η ὥρα, δις δὲ τῆς ἐβδομάδος, κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευὴν, ἡ 9η ὥρα (περὶ τὴν 3ην μ.μ.) ἐτελεῖτο ἐν Σιών, διότι ἄλλως τε συνήθως ἡ ὥρα αὕτη ἐτελεῖτο ἐκεῖ καὶ κατὰ τὸν λοιπὸν χρόνον, οὐχὶ δὲ μόνον κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν, ἐκτός ἐὰν κατὰ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν συνέπιπτεν ἑορτὴ μάρτυρός τινος. Κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τοῦ Ἐπισκόπου ἐγίνετο καὶ κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν ἐν τῇ Σιών. Μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖ τελουμένην 9ην ὥραν, ἐν ψαλμωδίαις συνώδευεν ὁ λαὸς τὸν Ἐπίσκοπον εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἔνθα ἐτελεῖτο ἑσπερινὴ Ἀκολουθία, μεθ' ἣν ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος, ἤτοι κατὰ Παρασκευὴν, ἐπηκολούθει ἀγρυπνία, τὴν πρωΐαν δὲ τοῦ Σαββάτου ἐπεσπεύδετο ἡ λειτουργία, ἵνα κοινωνῶσιν οἱ «ἐβδομαδάριοι». Κατὰ τὴν Παρασκευὴν τῆς 7ης ἐβδομάδος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἡ ἀγρυπνία ἐτελεῖτο ἐν Σιών, ἔνθα τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ἐγίνετο καὶ ἡ λειτουργία, μεθ' ἣν ὁ Ἀρχιδιάκονος εἰδοποιεῖ τὸν λαόν, ἵνα ἡ ἔτοιμος κατὰ τὴν 7ην ὥραν πρὸς μετάβασιν εἰς Βηθανίαν. Ἐκεῖ ἐγκαίρως ἤδη συνηθροίζοντο οἱ μοναχοί, οἵτινες ὑπεδέχοντο καταφθάνοντα ἐν πομπῇ τὸν Ἐπίσκοπον, ἐν τῷ πρώτῳ ναῷ τῆς Βηθανίας, ἔνθα ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου προὔπνηντησε τὸν Κύριον, ἐκεῖ ἐψάλλετο ψαλμὸς τις καὶ ἐν ἀντίφωνον, ἀνεγίνωσκετο τὸ σχετικὸν μέρος ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, μεθ' ὃ ψάλλοντες μετέβαινον εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Λαζάρου. Ἀπειρον πλῆθος κατέκλυζε τοὺς πέριξ λόφους. Μετὰ τὴν καθωρισμένην τελετὴν εἰς τῶν πρεσβυτέρων, ἐφ' ὕψηλοῦ ἱστάμενος τόπου, ἀνεγίνωσκεν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τέλεσιν

τοῦ Πάσχα, ὕστερον δ' ἐν πομπῇ πάντες ἐπέστρεφον εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἔνθα ἐτελεῖτο ἡ συνήθης ἑσπερινὴ ἀκολουθία. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, μετὰ τὴν ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως λειτουργίαν, εἰδοποιεῖ τὸν λαὸν ὁ Ἀρχιδιάκονος, ὅτι ἐν διαρκείᾳ τῆς ὅλης Μ. Ἑβδομάδος, καθ' ἑκάστην περὶ ὥραν 9ην, θὰ ἐγίνετο ἡ Σύναξις ἐν τῷ Μαρτυρίῳ, ἀλλ' ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην περὶ ὥραν 7ην (ἤτοι τὴν 1 μ.μ.) θὰ μετέβαινον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν. Ὄντως δὲ κατὰ τὴν ὠρισμένην ταύτην ὥραν κατέφθανε καὶ ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὸν ναὸν τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν, ἐψάλλοντο ᾠσματα καὶ ἀντίφωνα, ἀνεγιγνώσκοντο τὰ σχετικὰ μέρη ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, μεθ' ὃ ἀνήρχοντο πάντες εἰς τὸ Ἐμβώμιον, μετὰ δὲ τὰς ἐκεῖ ψαλμωδίας καὶ εὐχὰς περὶ ὥραν 11ην (ἤτοι 5 μ. μ.) ἀνεγιγνώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τῆς θριαμβευτικῆς Εἰσόδου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν. Τότε ἀπὸ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξειλίσσετο μοναδικὴ καὶ ὅλως ἀπερίγραπτος πομπή. Μετὰ βαΐων καὶ κλάδων ἐν χερσὶ προηγεῖτο ὁ λαός, καὶ μάλιστα ἄπειρος πληθὺς παιδίων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀνηλίκων κρατουμένων ὑπὸ τῶν μητέρων αὐτῶν, ἐπηκολούθει ὁ Ἐπίσκοπος καθήμενος ἐπὶ πώλου ὄνου καὶ περικυκλούμενος ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων, ἡ θριαμβευτικὴ πορεία ἐξηγγέλλετο διὰ τῶν χαρμοσύνων, μάλιστα τῶν παιδικῶν, ἐπιφωνήσεων *Ὡσαννὰ ἐν τοῖς Ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ὁ ἐν τοῖς Ὑψίστοις*. Λίαν βραδέως περιερχομένη ἡ πομπὴ τὴν Ἱερουσαλήμ κατέληγε πρὸ τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, εἰς ὃν εἰσήρχετο μετὰ τοῦ λαοῦ ὁ Ἐπίσκοπος πρὸς τέλεσιν τῆς συνήθους ἑσπερινῆς ἀκολουθίας.¹ Οὕτως ἐτελεῖτο ἐν Ἱεροσολύμοις ἡ ἀνάμνησις ἐνὸς τῶν ἐπεισοδίων τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, μετὰ τρεῖς περίπου αἰῶνας ἀπὸ τῆς τελέσεως αὐτοῦ ἐν τῇ πραγματικότητι. Ἡ πραγματικότης αὕτη ζῶσα ἀνεπαρίστατο διὰ τοιούτων

¹ Ἡ ἑορτὴ αὕτη τῶν Βαΐων ἐπιτόπιος οὖσα ἱεροσολυμιτικὴ ἑορτὴ εἰσῆχθη εἰς τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τῆς τε Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως κατὰ τὸν ζ'. καὶ η'. αἰῶνα ... Cabrol ἐνθ. ἀν p. 95. Duchesne ἐνθ. ἀν p. 237.

τελετῶν ἁγίοις τόποις, ἐν οἷς ἔζων εἰσέτι καὶ ζῶσιν αἱ ἀναμνήσεις τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, ὅταν δὲ ὁ μέγας Κατηχητὴς τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, ὁ ἅγιος Κύριλλος, εἶχεν ἀνάγκην ἀπτῶν ἀποδείξεων περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἠδύνατο νὰ στρέψῃ ἀπλῶς, τὰ βλέμματα τῶν Κατηχουμένων πρὸς τοὺς πέριξ ἁγίους τόπους καὶ νὰ δείξῃ αὐτοῖς ζώσας μαρτυρίας. «Τὸ ξύλον τό ἅγιον τοῦ Σταυροῦ μαρτυρεῖ, ἔλεγεν αὐτοῖς... ὁ φοῖνιξ ὁ ἐπὶ τῆς φάραγγος μαρτυρεῖ τὰ βαῖα παρασχόν τοῖς παισὶ τοῖς τότε εὐφημοῦσιν· τό Γεσθημανῇ μαρτυρεῖ τὸν Ἰούδαν μονονουχὶ δεικνῶν ἔτι τοῖς νοοῦσιν· ὁ Γολγοθᾶς ὁ ἅγιος οὗτος ὁ ὑπερανεστηκῶς μαρτυρεῖ φαινόμενος· τό μνῆμα τῆς ἀγιότητος μαρτυρεῖ καὶ ὁ λίθος ὁ μέχρι σήμερον κείμενος». ¹ Ἐσφάζοντο λοιπὸν ζῶντα μνημεῖα τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν Ἱεροσολύμοις, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐκάστη γωνία καὶ ἕκαστος τόπος συνεδέετο πρὸς τινα ἱερὰν παράδοσιν καὶ ἀνάμνησιν, μονονουχὶ αὐτὴ ἢ φωνὴ τοῦ Θεανθρώπου ἀντήχει εἰσέτι ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔνθα ἀνόθευτος ἐσφάζετο ἡ διδασκαλία αὐτοῦ. Διὸ καὶ ὅταν ποτὲ διημφισβητήθῃ ἡ γνησιότης καὶ ἀλήθεια αὐτῆς, μετὰ δικαίας ἀπορίας ὁ ἅγιος Θεοδόσιος ἔγραφε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον «Πῶς οὖν μετὰ πεντακόσια καὶ περαιτέρω τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἔτη Ἱεροσολυμίται πίστιν μανθάνομεν;» ² ἐκφραστικώτατα παραδηλῶν τὴν ὑπέροχον ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ θέσιν τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν. Συνωδὰ τούτοις καὶ αἱ ἄλλαι μὲν τελεταὶ ἀλλ' ἰδιαίτατα αἱ τῆς Μ. Ἑβδομάδος ἦσαν συνεχῆς ἐπιτόπιος πανήγυρις, ἣτις οὐδόλως περιωρίζετο μόνον εἰς τὰ συγκινητικὰ ἱερὰ ἄσματα καὶ εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα, ἀλλ' ἦτο πραγματικὸν προσκύνημα καὶ ἐπίσκεψις τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἱερουσαλήμ ἁγίων τόπων, ἱστορικὴ ἐπὶ τόπου ἀναπαράστασις τῶν παθημάτων καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος. Οὕτω δὲ κατὰ τὴν Μ. Δευτέραν ἐτελεῖτο ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ὅτι ἐτελεῖτο συνήθως κατὰ τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διάστημα μετὰ τὴν πρώτην ἀλεκτροφωνίαν μέχρι πρωΐας, ἢ τρίτη καὶ ἕκτη ὥρα ὁμοίως ὡς

¹ Κατήχησις ι.΄ 19.

² Usener, der Heilige Theodosios S. 56, 57.

καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς, τῇ 9ῃ ὅμως ὥρα συνηθροίζοντο ἐν τῷ Γολγοθᾶ ἔνθα ἔψαλλον καὶ ἀνεγίνωσκον εὐχὰς μέχρι τῆς 1ῆς ὥρας τῆς νυκτὸς τελοῦντες ἅμα καὶ τὴν ἑσπερινὴν ἀκολουθίαν. Ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πιστῶν μετέβαινεν ὁ Ἐπίσκοπος ἐκ τοῦ Γολγοθᾶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν ἀναγινώσκων δ' ἐκεῖ μετὰ τὰ ἱερὰ τροπάρια διαφόρους εὐχὰς ἠυλόγει καὶ ἀπέλυε τὸν λαόν. Κατὰ τὴν Μ. Τρίτην, μετὰ τὴν λήξιν τῆς νυκτερινῆς ταύτης τελετῆς, ὁ Ἐπίσκοπος συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν πιστῶν μετέβαινεν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ἐκεῖ δ' ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐν ᾧ ἀνεστρέφετο συνήθως μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Κύριος καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς, ἀνεγίνωσκεν ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τὸ σχετικὸν μέρος μετὰ τῶν λόγων τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς μαθητὰς «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε ἵνα μὴ ἐμπίεσητε εἰς πειρασμόν», ἀπήγγελλεν εὐχὴν καὶ εὐλογῶν τὸν λαόν ἀπέλυεν αὐτὸν, ἀργὰ δὲ τὴν νύκτα ἐπέστρεφον πάντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Τὴν Μ. Τετάρτην, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἑσπερινῆς ἀκολουθίας ἐν τῷ Γολγοθᾶ, μετέβαινον εἰς τὴν Ἀνάστασιν, εἰσῆρχετο ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὸ ἅγιον Σπήλαιον, εἷς δὲ τῶν πρεσβυτέρων πρὸ τῶν καγγέλλων ἱστάμενος ἀνεγίνωσκε τὴν Εὐαγγελικὴν ἀφήγησιν περὶ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα, προκαλοῦσης τὰ δάκρυα καὶ τοὺς στόνους τοῦ παρισταμένου λαοῦ («qui locus at ubi lectus fuerit, tantus rugitus et mugitus est totius populi, ut nullus sit qui moveri non possit in lacrimis»). Τὴν Μ. Πέμπτην, πλὴν τῶν συνήθων τελετῶν, περὶ ὥραν 8ην συνηθροίζετο ὁ λαὸς ἐν τῷ Γολγοθᾶ, ἔνθα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐτελεῖτο λειτουργία ὡς καὶ ἐν τῷ Σταυρῷ, περὶ ὥραν δὲ 1ην τῆς νυκτὸς κατὰ προειδοποίησιν τοῦ Ἀρχidiaκόνου ὑμνοῦντες πάντες ἐξήρχοντο εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, μετὰ δὲ τὰ σχετικὰ ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἀναγνώσματα καὶ διάφορα ᾄσματα περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀνήρχοντο εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους εἰς τὸ Ἐμβώμιον ὁπόθεν ἀντήχουν τὰ διάφορα ἱερὰ ᾄσματα τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἄμα τῇ πρώτῃ ἀλεκτροφωνίᾳ κατήρχοντο εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους ὅπου πάλιν ἄλλα ἱερὰ ἀνεμέλποντο ᾄσματα καὶ εὐχαὶ ἀπηγγέλλοντο, ἀνεγινώσκετο δ' ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἡ ἐν τῷ κήπῳ τῆς Γεθσημανῆς προσευχὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Λίαν βραδέως ἤρχοντο ὕστερον

εἰς τὸν τόπον ἔνθα συνελήφθη ὁ Κύριος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὄχλου, ἀνεγινώσκετο δ' ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ ἀφήγησις τῆς συλλήψεως καὶ ἀπαγωγῆς τοῦ Θεανθρώπου, προκαλούσης τὰ δάκρυα, τοὺς στόνους καὶ τὰς κραυγὰς τοῦ ὄχλου, ἀντηχοῦσας μέχρις Ἱεροσολύμων, ἅπαντα δὲ ἡ πομπὴ ἐκείνη, μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων εἰσῆρχετο εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν καὶ μετὰ λιτανείαν, ἀνά τὴν ὅλην πόλιν μετέβαινεν εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Σταυροῦ, ἔνθα μέχρι πρωΐας ἐτελεῖτο ἀγρυπνία παρόντων πάντων τῶν πιστῶν, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ γερόντων καὶ νέων. Περὶ τὴν πρωΐαν ἤδη ἀνεγινώσκετο ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ πρώτη ἀνάκρισις τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ Πιλάτου, ὁ δ' Ἐπίσκοπος ὠμίλει πρὸς τὸν λαόν ζωηρῶς ἐξεικονίζων διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος. Ἐν τῇ κατ' ἐξοχὴν δὲ ἡμέρᾳ τῶν παθῶν, ὁ λαὸς λίαν πρωΐ μετέβαινεν εἰς τὴν Σιών καὶ κατησπάζετο τὸ ἀποσφωζόμενον ἐκεῖ τεμάχιον τοῦ κίονος, ἐν ᾧ προσδεθὲς ἐμαστιγώθη ὁ Κύριος. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτίθετο ἐν τῷ Γολγοθᾷ ἡ ἔδρα τοῦ Ἐπισκόπου καὶ πρὸ αὐτῆς τράπεζα, εἰς ἣν ἐν ἀργυρᾷ θήκη¹ ἐκομίζετο τὸ τίμιον τοῦ Σταυροῦ ξύλον, ὅπερ κρατούμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου καὶ περιφρουρούμενον ὑπὸ τῶν διακόνων προσήρχετο καὶ ἡσπάζετο ὁ λαός, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ ἱερὰ ἀντικείμενα τῆς ἰουδαϊκῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα φαίνεται ὅτι ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐκ Ρώμης, ἔνθα ἠύρισκοντο ἀπαχθέντα ὑπὸ τοῦ Τίτου, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως. Τὴν τελετὴν ταύτην, καθ' ἣν ἐν μεταγενεστέρα ἐποχῇ ἐψάλλετο τρισάγιος ὕμνος, ἐπηκολούθει μετάβασις εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Σταυροῦ, ἐνθ' ἀπὸ μεσημβρίας μέχρι τῆς 3ης ὥρας ἀνεγινώσκοντο ἐκ τῶν Γραφῶν πάντα τ' ἀναφερόμενα εἰς τὰ πάθη τοῦ Σωτῆρος, διακοπτομένης τῆς ἀναγνώσεως ὑπ' ἀναλόγων εὐχῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ὥραν ἀνεγινώσκοντο ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου τὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἀγωνιώδεις στιγμὰς τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, μετὰ δὲ τὴν ὠρισμένην εὐχὴν μετέβαινον εἰς τὸν

¹ Ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἐφυλάσσετο ἐν «χρυσῷ γλωσσοκόμφῳ», λέγεται ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου, ἐνθ' ἀν. σ. 12.

Γολγοθᾶν ἔνθα τὰ τεταγμένα ἐψάλλοντο ἱερὰ ἄσματα καὶ εὐχαὶ ἀνεφέροντο πρὸς τὸν Θεόν, ὥστερον δὲ ἤρχοντο εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ἔνθ' ἀνεγινώσκετο ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἢ παρὰ τοῦ Πιλάτου αἰτησις τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ πρὸς ἐναπόθεσιν αὐτοῦ ἐν τῷ καινῷ μνημείῳ. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς πρὸς τὸ Μ. Σάββατον ἐτελεῖτο διηλεκτὴς ἀγρυπνία, ὑπὸ τῶν μοναχῶν ἰδίως καὶ τοῦ λοιποῦ κλήρου, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ Μ. Σαββάτου, τῇ τρίτῃ καὶ ἕκτῃ ὥρᾳ, ἐτελοῦντο ὅσα καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος, μόνον ἢ ἐνάτῃ ὥρᾳ εἶχε τι τὸ ἐξαιρετικόν, διότι κατ' αὐτὴν οἱ νεόφυτοι χριστιανοί, ἐνδεδυμένοι τὴν λευκὴν αὐτῶν στολὴν, συνοδεύοντες τὸν Ἐπίσκοπον ἤρχοντο εἰς τὴν Ἀνάστασιν, ἀπηγγέλλετο ὑπὲρ αὐτῶν πρὸς Θεὸν εὐχή, ἐκεῖθεν μετέβαινον εἰς τὸν Γολγοθᾶν, ἔνθα ἦτο συνηθροισμένον τὸ πολὺ πλῆθος καὶ ἔνθα, ἐτελεῖτο ἡ Λειτουργία. Ἐκεῖθεν δὲ κατερχόμενοι πάντες εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον ἠκροῶντο ἐκ τοῦ Εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ἐτέλει δὲ ὁ Ἐπίσκοπος τὴν λειτουργίαν καὶ ἀπέλυε τὸν λαὸν λίαν ταχέως, ἵνα μὴ ἐπὶ πλεον καταπονήσῃ αὐτὸν μετὰ τοσαύτας ἀγρυπνίας καὶ τελετὰς τῆς ὅλης μεγάλης ἐκείνης Ἑβδομάδος. Εὐνόητον μεθ' ὁποίας χαρᾶς καὶ πομπῆς ἐτελεῖτο ἡ «έορτὴ έορτῶν καὶ πανήγυρις πανηγύρεων», τὸ Πάσχα, εἰς δ' ἀφιεροῦντο ὅλαι αἱ ἐφεξῆς ἡμέραι καὶ ἐτελοῦντο αἱ αὐταὶ τελεταὶ εἰς τὴν Ἀνάστασιν, εἰς τὸν Σταυρόν, εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, εἰς τὴν Βηθλεέμ, εἰς τὴν Βηθανίαν, οἷαι καὶ κατὰ τὴν ὀγδοάδα τῶν ἡμερῶν τῆς Ἐπιφανείας ἢ τῶν Χριστουγέννων. Καθ' ἐκάστην ἐν διαρκείᾳ τῆς ὀγδοάδος τῶν ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ὑπῆρχε συνήθεια, μετὰ τὸ γεῦμα, ν' ἀναβαίνει ὁ Ἐπίσκοπος συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν νεοφύτων καὶ μεγάλου μέρους τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν, ὁπόθεν μετὰ λαμπαδηφορίας καὶ ψαλτῶν κατήρχετο εἰς τὴν Ἀνάστασιν. Τοιαύτη πομπὴ ἐγίνετο καὶ εἰς τὴν Σιών κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἀνεγινώσκετο δὲ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ ἀναστάντος Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς, ἐψάλλοντο τὰ προσήκοντα ἱερὰ ἄσματα καὶ ἀπηγγέλλοντο εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν.

Μεγαλειτέρα πομπὴ ἐγίνετο πρὸς τὸ ὄρος τῶν Ἑλαιῶν καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀνάστασιν κατὰ τὴν ὀγδοὴν ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἡμέραν, ἔφθανον δὲ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ Ἑσπερινοῦ εἰς τὴν Ἀνάστασιν, μετὰ τὴν τέλεισιν τοῦ ὁποίου λιτανεύοντες συνώδευον πάντες τὸν Ἐπίσκοπον εἰς τὴν Σιών, ἔνθ' ἀνεγινώσκετο τὸ Εὐαγγέλιον τῆς νέας ἐμφανίσεως τοῦ Σωτῆρος τοῖς μαθηταῖς Αὐτοῦ καὶ τῆς ψηλαφήσεως Αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ. Ἀπὸ τοῦ Πάσχα μέχρι τῆς Πεντηκοστῆς

οὐδεὶς ἐνήστευεν ἐν Ἱεροσολύμοις, μάλιστα οὐδὲ κατὰ τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀποτακτῆται δέν ἐνήστευον καθ' ἃς ἡμέρας ἐτελεῖτο λειτουργία ἐν Σιών, τὰς λοιπὰς δ' ἡμέρας, τὰς μὲν καθημερινὰς ἐν τῇ Ἀναστάσει τὰς δὲ ἑορτὰς ἐν τῷ Γολγοθᾷ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν κατηχουμένων, διὰ δὲ τὴν λειτουργίαν τῶν πιστῶν ἐν τῇ Ἀναστάσει. Τῇ παραμονῇ τῆς τεσσαρακοστῆς ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἐτελεῖτο ἀγρυπνία, τῇ δ' ἐπαύριον λειτουργία ἐν τῷ ἱερῷ Σπηλαίῳ τῆς Βηθλεέμ, μετὰ τὴν λειτουργίαν, πρὸ τῆς ὁποίας, ὡς συνήθως, οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὕστερον ὁ Ἐπίσκοπος ἐδίδασκον τὸν λαόν, ἐπανήρχοντο πάντες εἰς Ἱερουσαλήμ. ¹ Κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἐτελεῖτο ἀγρυπνία ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, τὴν πρωΐαν ἅπας ὁ λαὸς συνηθροίζετο ἐν τῷ Γολγοθᾷ, ἔνθα ἐτελοῦντο τὰ συνήθη, ὠμίλουν οἱ πρεσβύτεροι καὶ ὁ Ἐπίσκοπος πρὸ τῆς λειτουργίας, ἣτις ἔληγε περὶ ἐνάτην πρωϊνὴν ὥραν, ὁπότε μετὰ ψαλμωδιῶν ἅπαντες μετέβαινον εἰς τὴν Σιών. Ἐνταῦθα ἀνεγινώσκετο τό σχετικὸν ἐκ τῶν Πράξεων περὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐτελεῖτο ἡ λειτουργία, ἀφοῦ προηγουμένως ἐκήρυττον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ οἱ πρεσβύτεροι. Ἐν τέλει τῆς λειτουργίας εἰδοποιεῖ τὸν λαόν ὁ Ἀρχιδιάκονος ὅτι κατὰ τὴν μεσημβρίαν θ' ἀνήρχοντο εἰς τὸ Ὅρος τῶν Ἑλαιῶν. Ὄντως δὲ οὐδεὶς χριστιανὸς εὗρίσκετο ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην, πάντες προσέτρεχον εἰς τὸν τόπον ἐξ οὗ ἀνελήφθη ὁ Κύριος πρὸς τὸν οὐράνιον Αὐτοῦ Πατέρα, μετὰ δὲ τὰ ἄσματα, τὰς εὐχὰς καὶ τ' ἀναγνώσματα, πρὸς τὸν ἐν ταῖς ὑπωρεΐαις τοῦ ὄρους ναόν, ἔνθα ἐτελεῖτο ὁ ἑσπερινός, ἐκεῖθεν ἐν ψαλμωδίαις ἤρχοντο εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ λύχνων ἀφάς, λαμπαδηφοροῦντες δὲ καὶ ἄδοντες μετέβαινον εἰς τὸν Γολγοθᾶν, ἔνθα μετὰ τὰ ἱερὰ ἄσματα ἀπευθύνοντο πρὸς τὸν Θεὸν εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν Κατηχουμένων καὶ ὑπὲρ τῶν πιστῶν. Τὰ αὐτὰ ἐτελοῦντο ὕστερον ἐν τῇ Ἀναστάσει, ὅπου μετέβαινεν ἡ πομπὴ καὶ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Σταυροῦ, ὁπόθεν λαμπαδηφοροῦντες καὶ ἄδοντες μετέβαινον πάντες εἰς τὴν Σιών. Ἐνταῦθα ἐψάλλοντο ἄσματα καὶ ἀντίφωνα, ἀνεγινώσκοντο τὰ σχετικὰ Εὐαγγελικὰ ἀναγνώσματα καὶ μετὰ τὰς εὐχὰς ὑπὲρ τε τῶν Κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν, μόλις ἔληγεν ἡ τελετὴ περὶ τὸ μεσονύκτιον καὶ ἀπελύετο ὁ λαὸς ἀσπαζόμενος τὴν δεξιὰν τοῦ Ἐπισκόπου. Μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξηκολούθει ὁ συνήθης

¹ Ἡ εἰδήσις αὕτη, ὅτι ἡ τεσσαρακοστὴ ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἡμέρα μετὰ πομπῆς ἐωρτάζετο ἐν Βηθλεέμ εἶνε περίεργος ἀλλὰ καὶ ἀνεξήγητος, διότι ἐὰν προῦκειτο περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, αὕτη θὰ ἐωρτάζετο πάντως ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἑλαιῶν. Οὐχ ἦττον προϋποτιθέασι τινες (Pomjalowsky ἔνθ. ἀν σ. 254) ὅτι σκοπίμως ἐωρτάζετο ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως ἐν Βηθλεέμ, ἐν ᾧ τόπῳ ἠυδόκησε νὰ γεννηθῇ ὁ Κύριος ὡς ἄνθρωπος. Νομίζουσι δὲ ὅτι τοιοῦτό τι ὑποδηλοῖ καὶ τό ἐν ταῖς Ἀποστολικάῃς Διαταγαῖς (VIII,33) λεγόμενον «τὴν Ἀνάληψιν ἀργεῖψαν, διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας».

θρησκευτικός βίος καὶ αἱ συνήθεις ἐτελοῦντο ἑορταὶ καὶ τελεταί, μεγάλη δ' ἐλογίζετο ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐγκαινίων τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μετὰ τῶν λοιπῶν ναῶν, πανηγυριζομένη τῇ 13ῃ Σεπτεμβρίου. Χιλιάδες μοναχῶν καὶ προσκυνητῶν, μέγας ἀριθμὸς Ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν ἐκ Μεσοποταμίας, Συρίας, Αἰγύπτου, Θηβαΐδος καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, συνηθροίζοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔνθα ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ἐτελοῦντο αἱ αὐταί, οἷαι κατὰ τὴν ὀγδοάδα τοῦ Πάσχα τελεταί.¹ Ἀλλ' αἱ εἰδήσεις τῆς Συλβίας περὶ τῶν τελετῶν τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ἀποκόπτονται δυστυχῶς ἀποτόμως ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ, ἐπειδὴ τὸ εὗρεθὲν χειρόγραφον τῆς *Peregrinationis ad loca sancta* στερεῖται, ὡς εἴπομεν, τέλους, ἐν τῷ ὁποίῳ, ὡς τινες εἰκάζουσι, περιεγράφοντο καὶ ἄλλαι τελεταὶ καὶ ἑορταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

¹ Τὰ ἐγκαίνια τῶν Ναῶν γενόμενα τῇ 13^ῃ Σεπτεμβρίου 335 (Εὐσέβιος, Βίος Κωνσταντίνου III, 33) μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐτελοῦντο, καθ' ὃν ἀνωτέρω περιγράφονται τρόπον καὶ προὐκάλουν τὸ πλῆθος τῶν Προσκυνητῶν, ὅπερ νῦν κατὰ τὸ Πάσχα συναγείρεται (Σωζόμενος Ἐκκλ. Ἱστορία II, 26. Νικηφόρος Κάλλιστος Ἐκκλ. Ἱστορία VIII, 50. Duchesne p. 236. Cabrol p. 129.)

Ἀποπληροῦται ὁμῶς τὸ κενὸν τοῦτο διὰ σπουδαιοτάτων λεπτομερειῶν περὶ τῶν Κατηχουμένων, αἵτινες ἐπικυροῦνται ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς Κατηχήσεσι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐνδείξεων. Κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς Συλβίας ἀναγραφόμενας λεπτομερείας, μέχρι τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς οἱ ἐπιθυμοῦντες ἐκ τῶν Κατηχουμένων νὰ βαπτισθῶσι ἐδήλουν τὸ ἑαυτῶν ὄνομα εἰς ὠρισμένον ἐπὶ τούτῳ Πρεσβύτερον, ὅστις κατέγραφεν αὐτὸ ἐν τινι καταλόγῳ. Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἐτίθετο διὰ τὸν ἐπίσκοπον καθέδρα, ἴσως ὁ σφζόμενος ἔτι θρόνος τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, πρώτου Ἱεράρχου τῶν Ἱεροσολύμων, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Γολγοθᾶ, ἐν ἐτέραις ἑδραῖς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐκάθηντο οἱ Πρεσβύτεροι.

Προσήγοντο ὕστερον οἱ ἐκδηλώσαντες ἐπιθυμίαν νὰ βαπτισθῶσι, ὁδηγούμενοι οἱ νεανίσκοι ὑπὸ τῶν πατέρων, αἱ δὲ νεάνιδες ὑπὸ τῶν μητέρων. Ὁ Ἐπίσκοπος προβαίνων εἰς ἀνάκρισιν τοῦ βίου ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν ἡρώτα τοὺς γείτονας καὶ γνωρίμους αὐτῶν ἐὰν ἔζη καλῶς, ἐὰν ἦτο τίμιος, ἐὰν ὑπήκουε τοῖς γονεῦσι καὶ τὰ παρόμοια, ἅτινα ἀναπτύσσει καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ προκατηχήσει. Ἐν περιπτώσει ἀγαθοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἀνακρίσεως ταύτης, ὁ Ἐπίσκοπος κατέγραφε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπιθυμοῦντος νὰ βαπτισθῇ, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀπέπεμπεν αὐτὸν, λέγων νὰ ἐπανέλθῃ ὅταν διορθωθῇ. Ἐὰν παρουσιάζοντο μεταξύ τῶν ἐπιθυμούντων νὰ βαπτισθῶσι καὶ ξένοι, ὧφειλον οὗτοι νὰ φέρωσι μαρτυρίας ἀνθρώπων, καλῶς αὐτοὺς γνωριζόντων, ἄλλως οὐδαμῶς ἐγίνοντο δεκτοί. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ἀφοῦ ἀνεγιγνώσκοντο ἐπ' αὐτῶν αἱ ἐξορκιστικαὶ εὐχαί, ὅπερ ἐπανελαμβάνετο καθ' ἐκάστην ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἤρχετο τῆς κατηχήσεως ὁ Ἐπίσκοπος, παρατεινομένης ἐπὶ τεσσαράκοντα ὡσαύτως ἡμέρας. Ὁ Ἐπίσκοπος, ἐκάθητο ἐπὶ ἑδρας, κυκλούμενος ὑπὸ τῶν κατηχουμένων καὶ ἄλλων πιστῶν, ἡρμήνευε γραμματικῶς, ὕστερον πνευματικῶς, ἅπασαν τὴν ἁγίαν Γραφήν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς Γενέσεως, ἐδίδασκε περὶ τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ δὲ τὴν ἕκτην καὶ ἑβδόμην ἑβδομάδα ἡρμήνευε τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως. Ἐκαστον κατηχητικὸν μάθημα παρετείνετο ἐπὶ τρεῖς περίπου ὥρας. Τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων ὑφίσταντο οὕτως εἰπεῖν τὰς ἐξετάσεις αὐτῶν οἱ Κατηχούμενοι,

ὁδηγούμενοι πάλιν ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῶν πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον, καθήμενον ἐπὶ τῆς ἔδρας αὐτοῦ ἐν τῇ ἀψίδι, ὅπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ Γολγοθᾶ. Μετά τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπαγγελίαν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ὑπεδείκνυνεν αὐτοῖς ὁ Ἐπίσκοπος, ὅτι θὰ διδαχθῶσι τὰ μυστήρια τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τῶν μυσταγωγικῶν κατηχήσεων. Τοῦτο δ' ἐγένετο κατὰ τὰς ὀκτὼ μετὰ τὸ Πάσχα ἡμέρας, καθ' ἃς οἱ νεόφυτοι ἤρχοντο μόνοι μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου εἰς τὴν Ἀνάστασιν καὶ ἐκεῖ ἐδιδάσκοντο κατὰ τρόπον προσιτὸν αὐτοῖς, τὰς ὑψηλὰς χριστιανικὰς ἀληθείας, δι' ἐπιφωνήσεων καὶ κρότων πολλάκις ἐκδηλοῦντες τὸν θαυμασμόν αὐτῶν καὶ τὴν χαρὰν ἐπὶ τοῖς διδασκομένοις αὐτοῖς.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ θρησκευτικὸς βίος κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τοιαῦται αἱ τελεταὶ τῆς ἀγίας ἡμῶν Μητρὸς Ἐκκλησίας, ὡς δ' ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς αὐτῶν καταφαίνεται, καὶ σήμερον ἔτι οὐσιωδῶς περισφύζεται ἐν αὐτῇ ὁ αὐτὸς θρησκευτικὸς βίος, αἱ αὐταὶ ἱεραὶ τελεταί, ὅτι ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας ἐλάχισται ἐξωτερικαὶ ἐπὶ πλῆθος μεταβολαί, στηρίζεται αὕτη ἐπὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀσαλεύτων βάσεων ἐκείνων, ἃς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔθηκεν, οἱ Ἀπόστολοι παρέδωκαν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν διεμόρφωσαν ἐν Ἱεροσολύμοις, διεκράτησαν ἐν τῇ ὅλῃ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἄχρι τῆς σήμερον, ὅτι τέλος ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως τελεῖται καὶ νῦν ὅτι ἐτελεῖτο περίπου κατὰ τὸν δ'. αἰῶνα, ὑπὸ μοναχικοῦ συστήματος ἀνάγοντος τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν καθίδρυσιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.

Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος.

**Ο ΕΝ ΙΟΡΔΑΝΗΙ ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΒΑΠΤΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ
ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ**

Ἐν ἔτει ἀπὸ κτίσεως κόσμου 5539 γεγονὸς βαρυσήμαντον καὶ ὅλως ἔκτακτον, γεγονὸς μέλλον διὰ νέας ὅλως ὁδοῦ νὰ προσαγάγῃ τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὸ ὑπέρτατον καὶ ἀπόλυτον ὄν, γεγονὸς τέλος τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐπαγγελλόμενον τελεῖται ἐν μυστηριώδει σιγῇ ἐν τινὶ ἀφανεῖ καὶ ἀσήμῳ τῆς γῆϊνης σφαίρας ποταμῷ.

Δέν εἶναι γεγονὸς μεγάλης καὶ θορυβώδους τινὸς μάχης καθ' ἣν μέρος τῆς γῆϊνης σφαίρας ἀνταλλάσσει δορυκτήτορας τούναντίον εἶναι γεγονὸς ἡρεμον καὶ ἡσυχον, ἀφελὲς καὶ ἀπέριττον. Ἡ ἱστορία τῶν ἐπικρατούντων τότε ἐθνῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων σιγᾷ περὶ τούτου διότι μετ' οὐ πολὺ μέλλει νὰ λαλήσῃ περὶ αὐτοῦ ἡ πραγματικότης, διότι ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ ἀποκαλύπτεται ἡ προαιώνιος βουλή αὐτοῦ τοῦ ἀπειρίου.

Συμπληροῦται τὸ τριακοστὸν ἀπὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἔτος, ὅτε δύο ἄνδρες ὅλως ἀφανεῖς ὡς πρὸς τὸ μέγα αὐτῶν ἔργον κατέρχονται τῆς Γαλιλαίας καὶ παραπλεύρως τοῦ Ἰορδάνου βαίνοντες, διευθύνονται εἰς ὠρισμένον αὐτοῦ σημεῖον. Δέν εἶναι οὗτοι στρατηλάται νικηφόροι, προτιθέμενοι νὰ διανείμωσι τὴν γῆν, ὡς τοῦτο συνέβη μικρὸν πρὸ αὐτῶν εἶναι δύο ἀπλοῖ μὲν Ἰουδαῖοι, ἀλλ' οἱ μέλλοντες κατακτηταὶ τῶν ἀνθρωπίνων συνειδήσεων, οἱ κάτοχοι τοῦ θείου καὶ ἀπορρήτου ἐκείνου μυστηρίου, ὅπερ ἔμελλε νὰ μεταβάλλῃ καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ εἰς τὸ διηνεκὲς τὰς μέχρι τότε γνωστὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀνθρώπων πεποιθήσεις καὶ νὰ χαράξῃ τῇ ἀνθρωπότητι νέαν ὁδὸν δι' ἧς ἔμελλε καὶ μέλλει νὰ δράσῃ καὶ νὰ εὐπραγήσῃ ἐν τῇ φορᾷ καὶ τῇ ἐξελίξει τῶν αἰώνων.

Ὁ εἷς τούτων δερματίνην ζώνην φέρων περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ καὶ ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου ἐστὶν ὁ ἀδυσώπητος ὑπέρμαχος τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τοῦ παλαιοῦ, κόσμου καὶ ὁ πρόδρομος τοῦ νέου. Διασχίζει οὗτος ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ, ἡχεῖ ὡς φωνὴ βροντῆς ἀνὰ τὰς αὐχμώδεις καὶ ἀνίκμους τῆς Ἰουδαίας ἐρήμους· ὁ θεῖος αὐτοῦ λόγος ἐκπλήσσει τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς καὶ παραμυθεῖ τοὺς τεθλιμμένους λαοὺς εἶναι ὑετὸς ἐν γῇ διψώσῃ! Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ Ζαχαρίου καὶ τῆς Ἐλισάβετ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής. Ὁ δ' ἕτερος, ἡ ἐνσαρκωσις τοῦ

Υίου καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, αὐτός ὁ Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος.

Οὐδέποτε ἄλλοτε οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον μετὰ τοσαύτης μετριοφροσύνης καὶ ἀπολύτου σιγῆς συνεβάδισαν καὶ συνειργάσθησαν ἄνδρες ἐπ' ἀγαθῷ συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τῇ μεγίστῃ ταύτῃ ἀπλότῃ ἐγκείται τὸ θεῖον καὶ οὐράνιον αὐτῶν μεγαλεῖον!

Ὁ τόπος τοῦ μεγάλου καὶ πρωτοφανοῦς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γεγονότος ἐστὶν ὁ Ἰορδάνης ποταμός, ἐλάχιστος μὲν οὗτος, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῦ μείζων! Οὐδεὶς ἐξυμνήθη τόσον, ὅσον οὗτος καὶ οὐδεὶς τῶν ποταμῶν ἐπεσπάσατο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν ἀνθρώπων ὅσον οὗτος. Αἱ δῖναι καὶ τὰ ὀρμητικὰ αὐτοῦ ῥεῖθρα ἐμπνέουσιν ἄρρητον θυμηδίαν καὶ ἀγαλλίασιν καὶ οὐδεὶς ἐκ τῶν ἐν ἐπιγνώσει εὐσεβῶν τοῦ Ἰησοῦ ὁπαδῶν ἔστη πρὸ τῶν μαγικῶν καὶ ρωμαντικῶν αὐτοῦ ὄχθων χωρὶς νὰ συγκινηθῇ καὶ νὰ καταληφθῇ ὑπὸ ρίγους καὶ ἐκπλήξεως, ἀλλὰ καὶ ἀπείρου πρὸς αὐτὸν σεβασμοῦ. Ὅθεν δικαίως ὁ τῶν Ἱεροσολύμων Κύριλλος διδάσκει «Ἀρχὴ τοῦ παντός τὸ ὕδωρ καὶ ἀρχὴ τῶν εὐαγγελίων ὁ Ἰορδάνης». Ὁ δὲ ἱερός Χρυσόστομος «Ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς καὶ τῆς κατασχέσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ὁ Ἰορδάνης. Καὶ ὄντως ἡ ἕκτη Ἰανουαρίου εἶναι τὸ κορύφωμα τῆς δόξης καὶ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ.

Τὸ ὑπέρτατον ὄν, ἡ πρυτανεύουσα τοῦ παντός δύναμις, αὐτὴ ἡ Ἁγία Τριάς ἐν τινὶ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀνακαινίζει τὴν

πεσοῦσαν ἀνθρωπότητα· ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ βαπτίζεται ἐν τοῖς τοῦ Ἰορδάνου ῥείθροις. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μαρτυρεῖ ἐν εἵδει περιστερᾶς καὶ ὁ Πατὴρ ἀναφωνεῖ σχιζομένων τῶν οὐρανῶν «Σὺ εἶ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ ἠὐδόκησα». Τὸ γεγονὸς ἐστὶ μέγα καὶ ὑπερφυσικόν, ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ παγκόσμιος, διότι πρόκειται περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς ἀνθρωπότητος! Ἀλλὰ ποῦ τοῦ Ἰορδάνου ἔλαβε χώραν τὸ γεγονὸς τοῦτο; Ποῦ ἐτοποθέτησε τοῦτο ἡ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων χριστιανικὴ παράδοσις καὶ ποῦ ἡ τῶν μετέπειτα; Ποῦ τὰ ἄπειρα πλήθη τῶν πιστῶν ἐβαπτίζοντο ἐπὶ 12 ὅλους αἰῶνας οὐδαμῶς ἀμφιβάλλοντα ὅτι ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐβαπτίζοντο ἦν αὐτὸς ὁ τόπος τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως; Ἴδου ἡ ὑπόθεσις τῆς παρουσίας ἡμῶν πραγματείας, ἣτις τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρει τῇ τε χριστιανικῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ τῇ ἱ. ἡμῶν Ἀδελφότητι. Ἀρχικὰς πηγὰς περὶ τοῦ χρόνου, τοῦ τόπου καὶ τοῦ τρόπου τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως ἔχομεν τοὺς θεῖους καὶ ἱεροὺς εὐαγγελιστάς. Ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν περικοπῶν «Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας· τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν Ἱεροσόλυμα καὶ πᾶσα Ἰουδαία καὶ πᾶσα ἡ περὶχωρὸς τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ. Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ... Καὶ ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας καὶ ἐβαπτισθῆ ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην, Ἰησοῦς δὲ Πνεύματος ἁγίου πλήρης ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου. Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων»· ἐκ τῶν περικοπῶν λέγω τούτων ἐξάγονται δύο τινά, ὅτι ἡ μὲν διήγησις τοῦ Μάρκου συνάδει καθ' ὅλα πρὸς τὴν τοῦ Ματθαίου· ὁ δὲ Λουκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπὸ γενικωτέραν ἔποψιν περιγράφουσι τὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς λαβόντος χώραν ἐν τῷ Ἰορδάνῳ καὶ δὴ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, ἣτις ἐξετείνεται ἀπὸ Ἱεροσολύμων μέχρις Ἰορδάνου. Ὁ τόπος τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου συμπίπτει πρὸς τὸν τόπον τῆς διαβάσεως τοῦ Ἰορδάνου ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων, ἐν οἷς καὶ ὁ θεῖος Ὡριγένης τοῦτο ἀποδέχονται καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων παλαιστινολόγων. Καὶ οὐδόλως ἀπίθανον, ὅτι ὁ θέλων νὰ πληρώσῃ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας

προεΐλετο ὡς τόπον τῆς βαπτίσεως αὐτὸν τὸν τόπον ἐκεῖνον, ἔνθα ἐγένετο ἡ ἐκ θαύματος ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν διάβασις τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ ὡς μὲν ἐκεῖνη ἐσκόπει τὴν τελείαν κατάκτησιν τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραήλ, οὕτω καὶ τὸ θεῖον τοῦ Ἰησοῦ βάπτισμα προεπηγγέλλετο τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσι τὴν τελείαν κατάκτησιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Ὅστις δ' ἂν ὅμως καλῶς μελετήσῃ τὰ τῆς πορείας καὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἰορδάνου ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν Ἀριθμῶν, τοῦ Δευτερονομίου καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἐκ τῶν ἐκφράσεων «Καὶ ὁ λαὸς εἰστήκει ἀπέναντι Ἰεριχώ» εὐκόλως πείθεται ὅτι «τὰ ἀπέναντι τῆς Ἰεριχώ» μέρη τῆς Γραφῆς συμπίπτουσιν ἐπακριβῶς πρὸς τὰ μέρη τὰ κείμενα ἀπέναντι τῆς νῦν ἐν Ἰορδάνῃ μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου, ἅτινα ἦσαν τὰ προσφορώτερα πρὸς διάβασιν τῶν Ἰσραηλιτῶν διὰ λόγους τοπικοὺς καὶ στρατηγικοὺς. Διότι οἱ Ἰσραηλίται διαβαίνοντες τὸν Ἰορδάνην παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Τ. Προδρόμου εἶχον χώραν ὀπισθεν αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον κατακεκτημένην ἤδη καὶ ἐπομένως τὰ νῶτα αὐτῶν ἐξησφαλισμένα ἀπὸ τε τῆς Ν. Θαλάσσης καὶ τῶν ἀνατολικῶν αὐτῆς ὀρέων. Εἶχον ὕδατα ἄφθονα ἐν περιπτώσει ὀπισθοχωρήσεως αὐτῶν, δηλαδή ὅτε θὰ ἐκωλύετο εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἡ τοῦ Ἰορδάνου διάβασις. Ἡ τοῦ Ἰορδάνου διάβασις εἰς σημεῖον πολὺ μακρὰν πρὸς βορρᾶν τῆς μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου ἦν ἔργον οὐ μόνον δύσκολον, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικίνδυνον διὰ τὰ παρεμπίπτοντα ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου καὶ νῦν πολλῶν δὲ μᾶλλον τότε μεγάλων ἐκτάσεων ἔλη. Ἐκτός δὲ τούτων θὰ εἶχον οἱ Ἰσραηλίται καὶ τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἰορδάνου ἐκτεθειμένην, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τοὺς ἰσχυροὺς κατοίκους τῆς πόλεως Γαί, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τοὺς ὡσαύτως ἰσχυροὺς ἐκείνους λαοὺς, οὓς οὐχὶ πολλῶν ὕστερον μετὰ λυσσώδη ἀγῶνα κατέβαλεν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἐπειπὼν τὸ περίφημον «Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν καὶ ἡ Σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλῶν». Ὁ χάρις τῆς Μαδηβᾶς τίθησι τὴν φάραγγα ταύτην μεταξὺ τοῦ σημερινοῦ Τάϊπε καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Καθόλου δ' εἰπεῖν, οἱ Ἰσραηλῖται διαβαίνοντες τὸν Ἰορδάνην πρὸς Β. τοῦ Τιμίου Προδρόμου θά εὐρίσκοντο ἐν τῷ μέσῳ δύο ἐχθρῶν, τῶν Ἱεριχουντίων ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τῶν ἐχθρῶν, ὧν ἐμνήσθη ἀνωτέρω, ἐν ᾧ ἢ παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου διάβασίς των εἶχε κατὰ μέτωπον ὅλους των τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὰ ὀπισθεν καὶ πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου παντελῶς ἐξησφαλισμένα. Καὶ τοιοῦτοι περίπου τοπογραφικοὶ συλλογισμοὶ ἐξάγονται ἐκ τοῦ βιβλίου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀρχαία Ἱεριχὼ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἡ τῶν Ἰσραηλιτῶν διάβασις ἔκειτο κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Οἱ θέλοντες νὰ διῃσχυρισθῶσι, ὅτι ἡ ἀρχαία Ἱεριχὼ ἔκειτο παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ Ἐλισσαίου ἐκφέρουσι γνώμην ἀβασάνιστον. Κατ' ἐμὲ τὸ μὲν σημερινὸν πολύχνιον τῆς Ἱεριχοῦντος εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχαία Ἱεριχὼ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Καὶ ἀπόδειξιν τούτου πρόσφατον καὶ ἀρκοῦσαν μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἡγοῦμαι καὶ τὴν ἐξῆς. Ὅτε πρὸ μικροῦ ἐκτίζετο τὸ ἐν Ἱεριχοῦντι ὀθωμανικὸν τέμενος, εἰς βάθος οὐδὲ τριάκοντα μέτρων εὐρέθη στερεὸν ἔδαφος. Τούναντίον εὐρίσκοντο στρώματα διαφόρων ἐποχῶν ἐξ οἰκιῶν, ὀχετῶν καὶ κεράμων παμπληθῶν. Τελευταῖον δ' ἀνεκαλύφθη καὶ οἰκοδόμημα ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, ὅπερ ἀνήγαγον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀρχαίας Ἱεριχοῦντος εἰς βάθος 5-6 μέτρων σφάζεται ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ ὃν ἔχει νῦν ὁ γέρον Καλλίνικος, ὡς εἶπεν μοι τοῦτο ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Βηθλεὲμ Ἀνθιμος, εἰς ὃν ἀνήκε τὸ πρῶτον ὁ κήπος. Ἡ δὲ παρὰ τὴν πηγὴν τοῦ Ἐλισσαίου ἀρχαία Ἱεριχὼ ἐνίων ἀρχαιολόγων εἶναι, ὡς θέλομεν νὰ εἴπωμεν σήμερον, τὸ νέον ἄστν τῆς ἀρχαίας Ἱεριχοῦντος, τὸ ἀριστοκρατικόν, τὸ ἡγεμονικὸν ἄστν τῶν Μακεδονικῶν, Μακκαβαϊκῶν, Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἐπέκεινα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τυχὸν προταθησόμενον ἐπιχείρημα, ὅτι ἐν καιρῷ πολιορκίας πόθεν ἡδύνατο νὰ ὑδρεύηται ἡ πόλις, κάλλιστα δύναμαι νὰ εἴπω ὅτι ἡ ἀρχαία Ἱεριχὼ δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς πηγῆς τῶν τοῦ Ἐλισσαίου, διότι ὁ παραπλεύρως τῶν ἀρχαίων τειχῶν αὐτῆς διερχόμενος χεῖμαρρος τοῦ Χοζεβᾶ ἔρρεεν ἀεννάως,

ὅστις καὶ σήμερον δύναται νὰ ῥέῃ ὅπως δήποτε καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὅταν τὸ ὕδωρ αὐτοῦ δέν χρησιμοποιῇται πρὸς ἄρδευσιν. Τοῦτο δέν λέγω ἄνευ σκοποῦ· διότι καὶ εἰς τὰ παραπλεύρως τοῦ χειμάρρου κείμενα ἡμέτερα καὶ ρωσικὰ κτήματα, ἅτινα γέμουσιν ἀρχαίων ἐρειπίων, εἶδον ἐξ αὐτῆς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ νὰ εἰσχωρῇ ἐν αὐτοῖς ἀρχαῖον ὑδραγωγεῖον, ὅπερ δέν εἶχε σκοπὸν τὴν ἄρδευσιν, ἄλλα τὴν ὕδρευσιν τῶν οἰκοδομημάτων. Ὡσαύτως δέν ὑπῆρχε καὶ φόβος ἵνα τὸ ὕδωρ τοῦ χειμάρρου εὐκόλως μετοχετευθῇ, διότι οὐδέποτε οἱ Ἰεριχούντιοι θὰ κατέλειπον ἀφρουρήτους ἐν καιρῷ κινδύνου τὰς ὀφρῦς τῶν ὑπερκειμένων τῆς πόλεως ὀρέων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ χεῖμαρρος καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων σφύζονται μέχρι τῆς σήμερον τεχνητὰ σπήλαια καὶ ἀρχαῖα ὀχυρώματα. Πλὴν τούτου καὶ ἡ πόλις αὐτῆς δέν θὰ ἐστερεῖτο ἔνδον μεγάλων δεξαμενῶν πρὸς ἐναποταμίευσιν μεγάλων ποσοτήτων ὕδατος κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἀρχαῖον τῶν πόλεων σύστημα. Καὶ τοσαῦτα μὲν ἐν συνόψει περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν διαβάσεως τοῦ Ἰορδάνου ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀπέναντι τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου μέρη, ἅτινα καὶ ἡ ἀρχαία ἐβραϊκὴ παράδοσις ἀπεδέχετο ὡς τὸν τόπον τῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν διαβάσεως, ἀποκαλοῦσα αὐτὸν *Baith bara* ἥτοι τόπον διαβάσεως. Ἦδη δὲ καὶ περὶ τοῦ τόπου τῆς βαπτίσεως. Κατ' ἀρχὴν ἡ τοῦ Κυρίου βάπτισις δέν ἐγένετο ἐν ἀποκέντρῳ τοῦ Ἰορδάνου μέρει, ἀλλ' ἐν τόπῳ ὅπως δήποτε γνωστῷ καὶ ὑπ' ἀνθρώπων συχναζομένῳ. Ἄν ὅμως αὕτη ἐν τῇ ἐντεῦθεν ὄχθη ἔλαβεν χώραν εἴτε τῇ πέραν, τοῦτο οὐ δηλοῦται ἡμῖν σαφῶς ὑπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν εὐαγγελιστῶν, ἂν καὶ ἡ τούτου ἄγνοια οὐδαμῶς ἐλαττοῖ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος. Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς ὄχθη ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς συνήγορον τὴν ἀρχαίαν τῆς ἐκκλησίας παράδοσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Σημειωτέον δ' ὡσαύτως ὅτι οὐδαμοῦ τῶν εὐαγγελίων ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διὰ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας κατῆλθεν εἰς Ἰεριχοῦντα καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα, τὸναντίον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας παρακάμπτων τὴν Σαμάρειαν διὰ τῆς Ἰεριχοῦντος ἀνήρχετο εἰς Ἱεροσόλυμα. Τὴν ὁδὸν ταύτην ὡς μᾶλλον συνήθη τοῖς

Γαλιλαίοις τοῖς κατὰ τὰς ἐορτὰς ἐπισκεπτομένοις τὰ Ἱεροσόλυμα, προυτίμησεν, ὡς φαίνεται ὁ Κύριος, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ. Ὁ Ἰωάννης ἐβάπτιζε τότε ἐν Βηθαβαρᾷ ἥτοι εἰς τὸν μικρὸν μὲν, ἄλλα δαψιλῇ ὕδατα ἔχοντα μέχρι τῆς σήμερον χείμαρρον Αἶν Καράρ, ὅστις δὲν ἔχει μῆκος πλέον τῶν δύο χιλιομέτρων καὶ οὗ τὰ ὕδατα εἰσβάλλουσιν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ) ἐπακριβῶς ἀπέναντι τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ ὅστις συμπίπτει πρὸς τὸν Αἰνῶν ἢ Σαπσαφὰν τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς.

Πρὸς τὸ μέρος τοῦτο διηυθύνθη ὁ Κύριος, ἵνα βαπτισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅπερ ὑπὸ πλήθους ἀνθρώπων ἐσυχνάζετο, διότι ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὑπῆρχον δύο γέφυραι καὶ τινες παροδίαί, εἰς ἃς κατέληγον αἱ ἀπὸ διαφόρων ἀξιοσημειώτων πόλεων τῆς Περαιᾶς ἀρχόμεναι λεωφόροι, ὡς δύναμαι μετὰ βεβαιότητος ἐν τοῖς πρώτοις νὰ διίσχυρισθῶ ἐκ τῶν διασωζομένων ἔτι ἰχνῶν τῶν λεωφόρων. Τὰ ἴχνη τῶν λεωφόρων παρατηροῦνται καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου, αἵτινες διὰ Γαλγάλων κατήντων εἰς Ἱεριχοῦντα. Σημειωτέον ὅτι ἂν ὁ Κύριος διῆλθε τὸν Ἰορδάνην ἐν τῷ μέρει τούτῳ, διῆλθεν αὐτὸν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἰωάννου (Ἰωάν. Κεφ. 3. 26).

Εἰς τὴν ἐντεῦθεν λοιπὸν ὁχθὴν τὴν καθ' ἡμᾶς, τὴν κειμένην κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Τιμίου Προδρόμου, φρονῶ ὅτι ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος, διότι μετὰ τὴν βάπτισιν βλέπομεν αὐτὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας, ἵνα πειρασθῇ ὑπὸ τοῦ δαίμονος. Καὶ αὕτη ἦν ἡ παράδοσις τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ ἦν διέσωσεν ἄχρις ἡμῶν ὁ τῆς Μαδηβᾶς χάρτης.

Ὁ τόπος λοιπὸν ἐν ᾧ ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος, ὡς ὑπ' ἀνθρώπων διηνεκῶς συχναζόμενος, δὲν ἠδύνατο εὐκόλως ν' ἀπολεσθῇ. Μία ἀνασκοπῇ ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν τόπον τῆς βαπτίσεως πείθει ἡμᾶς ὅτι οἱ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων χριστιανοὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως στερεῶς ἐχόμενοι καλῶς ἐγίνωσκον τὸν τόπον τῆς βαπτίσεως ἀλλὰ πλὴν τούτου, καὶ ἡ τῶν Ἱεροσολύμων ἐκκλησία οὐδέποτε θὰ ἠμέλησε τοῦ τόπου

τῆς βαπτίσεως, ἂν καὶ ἀγνοοῦμεν ποία ἀρχή, ποῖος γνώμων ἢ κανὼν ἴσχυε παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίᾳ περὶ τὴν ἀνάδειξιν ἢ παραδοχὴν τόπου τινός ὡς ἱεροῦ καὶ ἀξίου, διότι ἔλαβον ἐν αὐτῷ χώραν γεγονότα τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Τοῦτο μόνον καλῶς γινώσκουμεν ὅτι οἱ ἱεροὶ Τόποι ἢ ὡς θέλομεν νὰ εἴπωμεν σήμερον τὰ *Προσκυνήματα*, ἐξηρτῶντο ἐκ τε τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς τῶν Ἱεροσολύμων.

Φαίνεται δ' ὅμως ὅτι ἡ ἐπιτόπιος παράδοσις, καθόσον αὐτὴ συνῆδε καὶ πρὸς τὰς θείας Γραφάς, ἐλαμβάνετο ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν, ἀρχῇθεν διασωζομένη, ἀναζωπυρουμένη καὶ ὅλον κραταιουμένη διὰ τῆς συχνῆς ἐπισκέψεως τῶν ἁγίων Τόπων ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε εὐσεβῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὁπαδῶν, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου πατρὸς Ἱερωνύμου λεγομένων «ὅτι θὰ ἦτο ἔργον μακρὸν ν' ἀριθμῆσιν τις τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς μάρτυρας, τοὺς θείους διδασκάλους, τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων μεταβάνας εἰς ἐπίσκεψιν τῶν θεοβαδίστων Τόπων».

Ὅτι δὲ ἐνωρίτατα οἱ ἅγιοι Τόποι ἐκτός τῆς ἀπλῆς λόγῳ εὐλαβείας ἐπισκέψεως ἤρξαντο νὰ προκαλῶσι τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μελέτην τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καὶ δὴ τῶν ἐπιφανεστέρων ἐρμηνευτῶν, ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν, ὅτι ἐπὶ Ναρκίσσου ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων ἐν ἔτει 170 ἀπὸ Χριστοῦ, ὅτε ὁ πολὺς τῶν Σάρδεων ἐπίσκοπος Μελίτων καὶ ὁ ἐκ τῆς τῶν Καππαδοκῶν χώρας Ἀλέξανδρος ὁ βραδύτερον θείᾳ ἀποκαλύψει προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων ἔρχονται εἰς Ἱεροσόλυμα «ἐνεκεν εὐχῆς καὶ τῆς τῶν τόπων *ἱστορίας*». Τούτοις συγκαταριθμείσθω καὶ ὁ ἱερώτατος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον ἐλθὼν καὶ οὗτος εἰς ἐπίσκεψιν καὶ μελέτην τῶν ἁγίων Τόπων.

Ἀδύνατον λοιπὸν οὗτοι οἱ ἐλθόντες ὡς ἱστορήσοντες τοὺς ἁγίους Τόπους νὰ παρέλειπον καὶ τὸν τῆς βαπτίσεως τόπον καὶ νὰ μὴ ἀνεζωπύρουν τὴν περὶ αὐτοῦ παράδοσιν διὰ τῆς ἐπισκέψεώς των, καὶ ἀπόδειξιν τούτου τρανὴν ἔχομεν τὸν θεῖον Ὠριγένη, ὅστις ἰδίῳις ὁμμασιν ἐν ἔτει περίπου 220 εἶδε καὶ ἐμελέτησε τοὺς ἁγίους Τόπους

καὶ ὅστις πρῶτος μετὰ τοὺς εὐαγγελιστὰς ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν αὐτοῦ εἰς Ἰωάννην τὸν εὐαγγελιστὴν ποιεῖται ἰδιαιτέρως μνείαν τοῦ τόπου, ἔνθα ἐβαπτίζεν ὁ Πρόδρομος καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ.

Τὰ ἐξῆς λέγει ὁ θεῖος πατὴρ περὶ τοῦ τόπου τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐρμηνεύων τὸ ρητὸν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. *Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ* (κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴν) *ἐν Βηθαβαρᾷ* (κατὰ τὸν Ὠριγένη) *ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων*. Ὅτι μὲν σχεδὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἀντιγράφοις κεῖται «*Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο*» οὐκ ἀγνοοῦμεν καὶ ἔοικε τοῦτο καὶ ἔτι πρότερον γεγονέναι. Καὶ παρ' Ἡρακλέωνι γοῦν Βηθανίαν ἀνέγνωμεν. Ἐπείσθημεν μὴ δεῖν «*Βηθανία*» ἀναγινώσκειν, ἄλλα Βηθαβαρᾷ, γενόμενοι ἐν τοῖς τόποις ἐπὶ ἱστορίαν τῶν ἰχνῶν Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν προφητῶν. Βηθανία γάρ, καὶ αὐτὸς ὁ Εὐαγγελιστὴς φησι, ἡ πατρὶς Λαζάρου καὶ Μάρθας καὶ Μαρίας ἀπέχει τῶν Ἱεροσολύμων σταδίους 15, ἧς πόρρω ἐστὶν ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς καὶ ἀπὸ σταδίων πλατεῖ λόγῳ ρπ' (180), ἀλλ' οὐδὲ ὁμώνυμος τῇ Βηθανία τόπος ἐστὶ περὶ τὸν Ἰορδάνην. «*Δείκνυσθαι δὲ λέγουσι παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰορδάνου τὰ Βηθαβαρᾷ, ἔνθα ἱστοροῦσι τὸν Ἰωάννην βεβαπτικέναι*». Ἐκ τῶν ἐκφράσεων «*Δείκνυσθαι δὲ λέγουσι παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰορδάνου τὰ Βηθαβαρᾷ...*» σαφῶς ἐξάγεται, ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τοῦ τόπου τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως οὐδόλως εἶχεν ἀπολεσθῆ, ἀλλ' ἐξηκολούθει ἀκμαία διασωζομένη, ὥστε καὶ νὰ δεικνύηται ὠρισμένον μέρος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὡς τόπος τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως κατὰ τὰ ἔτη 220 - 225.

Ἡμεῖς ἐπόμενοι τῇ παραδόσει τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ἀποδεχόμεθα, ὅτι, ὅτε ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἀπῆλαυσε τῆς ποθουμένης εἰρήνης διὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἡ βασιλομήτωρ αὐτοῦ ἡ μακαρία Ἑλένη ἀπῆλθεν (325 - 335) εἰς τοὺς ἁγίους Τόπους πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ πανιέρου ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τότε ὡς λέγεται, αὕτη ὠκοδόμησε καὶ ἐν τῷ τόπῳ τῆς βαπτίσεως ναὸν μετὰ ξενῶνος πρὸς τιμὴν τῆς ἁγίας Τριάδος ἣ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ

Τούτου ἐκτός Λατίνων τινῶν μνεΐαν ποιεΐται καὶ ὁ ἡμέτερος Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος ὡς ἐξῆς. «Ἐπειτα (ἡ βασιλομήτωρ Ἑλένη) τῷ θεῷ Ἰορδάνῃ προσβάλλει καὶ ἀμφὶ τῷ σπηλαίῳ ᾧ πάλαι τὴν κατοίκησιν εἶχεν ὁ βαπτιστής, οἶκον αὐτῷ περικαλλῇ ἀνεγείρει. Καὶ ἄλλον δὲ πρὸς τὸ ἄναντες τοῦ ὄρους Ἡλιοῦ τῷ Θεσβιτῇ ἐγκαθιστᾷ». Πατρ. Migne. Τόμ. 146 σελ. 113.

Καὶ φρονῶ ὅτι οὐκ ἡδύνατο ἄλλως γενέσθαι ἢ ὁ παράδοξος οὗτος τόπος τῆς τε Π. καὶ Κ. Διαθήκης νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν τῆς εὐσεβοῦς βασιλομήτορος καὶ νὰ τύχῃ τῆς ἰδιατέρας αὐτῆς μερίμνης. Ἰσως θὰ ἐκληφθῶμεν ὡς ἄγαν εὐπιστοι, ἀποδεχόμενοι τὴν παράδοσιν ταύτην ὡς ἀναντίρρητον ἱστορικὴν μαρτυρίαν.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ περὶ τόσων ἄλλων ἐν τοῖς ἀγίοις Τόποις καὶ ἀλλαχοῦ ἐμερίμνησεν ἡ μακαρία Ἑλένη καὶ ὧν ἡ ἱστορία δὲν ποιεΐται μνεΐαν, διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν, ἀφ' οὗ ἔχομεν καὶ τὴν παράδοσιν συνηγοροῦσαν ἡμῖν, ὅτι αὕτη καὶ ἰδιατέρας προσοχῆς ἡξίωσε τὸν τῆς βαπτίσεως τόπον, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ὁ χριστιανικώτατος ἐν βασιλεῦσιν υἱὸς αὐτῆς Κωνσταντῖνος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ κατ' Εὐσέβιον εἶχεν ἐκδηλώσει τὸν διακαῆ αὐτοῦ πόθον, ὅπως ἐν τοῖς τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθροις τύχῃ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος; «Ὡρα καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι τῆς ἀθανατοποιοῦ σφραγίδος, ὥρα τοῦ σωτηρίου σφραγίσματος ἐπιτυχεῖν ἐπὶ ρεῖθρων Ἰορδάνου ποταμοῦ τοῦτ' ἐνενόουν ποτέ ποιῆσαι, ἐφ' ὧν καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς ἡμέτερον τύπον τοῦ λουτροῦ μετασχεῖν μνημονεύεται. Θεὸς δ' ἄρα τὸ συμφέρον εἰδώς, ἐντεῦθεν ἤδη τούτων ἡμᾶς ἀξιοῖ».

Ταῦτα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου προμελετῶντος ἡδύνατο ὁ τόπος τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως νὰ μένῃ ἀπαράτητος; Τοῦτο ἡγοῦμαι ὅλως ἀδύνατον. Ὅτι δὲ καὶ πρότερον ἦτο, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὁ τόπος οὗτος ἤρξατο ν' ἀποβαίνει κοινὸν συνεντευκτήριον πάντων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων καὶ ἐπισκεπτομένων τοὺς ἀγίους Τόπους καὶ προτιθεμένων νὰ βαπτισθῶσι καὶ ὅτι τὰ ἐν Ἰορδάνῃ οἰκοδομήματα ἔχουσι περίπου τὴν ἐπίσημον αὐτῶν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὡς εἶπον ἀνωτέρω, τοῦτο δηλοῦται καὶ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς

ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσεβίου λεγομένων ἐν τῷ περὶ ἐβραϊκῶν ὀνομάτων συγγράμματι αὐτοῦ ἐν τῇ λέξει **Βηθαβαρά**. «Βηθαβαρά, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων πέραν τοῦ Ἰορδάνου καὶ δείκνυται ὁ τόπος, ἐν ᾧ καὶ πλείους τῶν ἀδελφῶν εἰσέτι καὶ νῦν τὸ λουτρὸν φιλοτιμοῦνται λαμβάνειν».

Τὸ ἀρχαιότερον περὶ τῶν ἀγίων Τόπων προσκυνητάριον ἢ ὁδοιπορικόν ἐστὶ δὴ τῶν Βορδιγάλων, ἀναγόμενον ἄνευ ἀμφιβολίας εἰς τὸ ἔτος 333 μ.Χ., οὗ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἀποσιωπᾷ ἡμῖν τὸ ὄνομα τοῦ. Οὗτος λέγει «Inde ad Jordanem, ubi Dominus a Johanne baptizatus est, millia V ibi est locus super flumen monticulus in illa ripa ubi raptus est Helias in celum». «Ἐντεῦθεν μέχρι τοῦ Ἰορδάνου ὅπου ὁ Κύριος ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου μίλλια 5. Ἐνταῦθα ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει μικρὸν παρὰ τῇ ὄχθῃ ὄρος, ἐνθα ὁ Ἡλίας ἠρπάγη εἰς τὸν οὐρανόν». Ὅθεν ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀποστάσεως τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης πρὸς ἓν σημεῖον τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἐξάγεται ὅτι ἐν ἔτει 333 μ.Χ. τόπος τις τοῦ Ἰορδάνου ἀντίκρου καὶ κατ' εὐθείαν γραμμὴν πρὸς τὴν Ἱερικῶν κείμενος ἐδεικνύετο ὡς ὁ τοπος τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως.

Ἐν ἔτει 336 συγκροτεῖται ἡ ἐν Τύρῳ σύνοδος. Ἀπασα ἡ τῶν ἐπισκόπων ἐκείνων σεμνὴ χορεία ἢ συγκροτήσασα τὴν σύνοδον μετὰ τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κελεύσει τοῦ Μ. Κωνσταντίνου λαμβάνει τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν πρὸς τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Τὴν ἱερὰν ταύτην καὶ μεγαλοπρεπῆ προπομπὴν ὡς ἐξῆς περιγράφει ἡμῖν αὐτόπτης ταύτης μάρτυς ὁ τῆς ἐκκλ. ἱστορίας πατὴρ Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου.

«Ἄραντες οὖν οἱ πάντες δημοσίοις δρόμοις ἤλαυνον ἐπὶ τὰ προκείμενα ἐπληροῦτο δὲ τότε πᾶς ὁ τῆδε τόπος μεγίστης τοῦ Θεοῦ χορείας ὑπὸ τῶν ἐξ ἀπάσης τῆς ἐπαρχίας περιφανῶν ἐπισκόπων. Καὶ οἱ μὲν Μακεδόνες παρέπεμπον τὸν μητροπολίτην αὐτῶν, οἱ Πανόνιοι καὶ οἱ Μυσοὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀνθοῦντα κάλλη τῆς τοῦ Θεοῦ νεολαίας· παρῆσαν δὲ καὶ ἐκ Περσίας καὶ Βιθυνίας καὶ Θράκης ἐπίσκοποι.

Οὐκ ἀπελιμπάνοντο οὔτε οἱ προὔχοντες τῶν Κιλικῶν καὶ οἱ πεπαιδευμένοι ἐκ τῆς Καππαδοκῶν καὶ πᾶσα ἡ Συρία καὶ Μεσοποταμία, Φοινίκη τε καὶ Ἀραβία σὺν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ, Αἴγυπτος τε καὶ Λιβύη οἱ τε τὴν Θηβαίων κατοικοῦντες χώραν, ἅπαντες ὁμοῦ ἐπλήρουν τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ χορείαν, οἷς ἔπηκολούθει ἀναρίθμητος ἐξ ἀπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν λαός. Παρῆν δέ τούτοις ἅπασι βασιλικὴ τις ὑπηρεσία καὶ ἄνδρες δόκιμοι ἐξ αὐτῶν τῶν βασιλικῶν παλατίων ἦλθον ἵνα φαιδρύνωσι τὴν ἐορτὴν διὰ βασιλικῶν χορηγιῶν. Οἱ δὲ λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ δι' εὐχῶν καὶ λόγων κατεκόσμου τὴν ἐορτὴν, ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἀνυμνοῦντες τὴν δεξίωσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς μεγαλουργίας περὶ τὸ θεῖον μνῆμα, ἄλλοι δὲ διὰ πανηγυρικῶν λόγων εὐφραίνοντες τὰς ἀκοὰς τῶν πιστῶν, οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι διὰ τούτων χωρεῖν δι' ἀναιμάκτων καὶ μυστικῶν ἱερουργιῶν ἐξιλάσκοντο τὸν Θεόν, εὐχὰς ἰκέτιριους προσαναφέροντες τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τοῦ αἰτίου τούτων ἀπάντων καὶ ὑπὲρ τῶν θεοφιλῶν αὐτοῦ παίδων. Οὕτω τοίνυν ἡ τῶν ἐγκαινίων ἐορτὴ ἐτελεῖτο μετὰ τῆς τριακονταετηρίδος τοῦ βασιλέως». Ἦν ποτὲ δυνατόν μέρος τοῦ πλήθους τούτου ὥς καὶ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ νὰ μὴ ἐξέδραμε καὶ μέχρις Ἰορδάνου καὶ νὰ μὴ προσεκύνησε καὶ τὸν ἀληθῆ τῆς βαπτίσεως τόπον, ὅπως ἐν αὐτῷ ἀξιωθῇ τοῦ θείου λουτροῦ; Τοῦτο ἡγοῦμαι ὅλως ἀδύνατον.

Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐν ἔτει 358-360 Βασίλειος ὁ μέγας ὡς καὶ ὁ τούτου ἐν Ἀθήναις διδάσκαλος Εὐβουλος ἐλθόντες εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ προσκυνήσαντες πάντα ἱερὸν τόπον ἐβαπτίσθησαν ἀμφότεροι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἱεροσολύμων Μαξίμου - βεβαίως οὗτοι ἐβαπτίσθησαν εἰς ὠρισμένον σημεῖον τοῦ Ἰορδάνου καὶ ἀπολαῦτον ἰδιαίτερας ἀγιότητος.

Ἐτερον γραπτὸν σημεῖον ἐπιβεβαιοῦν καὶ δεικνῶν τὴν τοποθεσίαν τοῦ βαπτίσματος καὶ ὅπερ ὁ πανδαμάτωρ χρόνος διέσφωσε μέχρις ἡμῶν, ἐστὶν ὁ μωσαϊκὸς τῆς Μαδηβᾶς γεωγραφικὸς χάρτης, ὅστις κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐπισημοτέρων παλαιστινολόγων ἐκτός πάσης ἀμφιβολίας δύναται ν' ἀναχθῇ ἀπὸ τοῦ 400 μ.Χ. καὶ ἐπέκεινα.

Ὁ γεωγραφικὸς ἢ κάλλιον εἰπεῖν, ὁ ἀγιογραφικὸς οὗτος χάρτης τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου, οὗ ὁ συνθέτης ἐκτὸς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ Ὀνομαστικοῦ τοῦ Εὐσεβίου, ὅπερ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του, παρηκολούθει καὶ τὴν περὶ τῶν ἀγίων Τόπων παράδοσιν τῶν τότε τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ χριστιανῶν τῆς Παλαιστίνης, καθορίζει ἡμῖν οὐ μόνον τὸν τόπον τοῦ μοναστηρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τοποθεσίαν τῆς Βηθαβαρᾶς, δι' ἧς ἐννοητέον, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὅτι Βηθαβαρὰ ἐκαλεῖτο ἐπὶ τῶν ἡμέρων τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἅπας ὁ παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἐκεῖνος χώρος, ἔνθα ἐλάμβανε χώραν ἡ ἐπικοινωνία ἂν οὐχὶ ὅλων, τουλάχιστον μέρους τῶν πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου οἰκούντων καὶ εἰς ὃν ὑπῆρχον τελωνεῖα πρὸς εἰσπραξιν τῶν φόρων καὶ ἕτερα καταλύματα τῶν ἐμπορευομένων, διότι ἄλλως τε δὲν ἐξηγεῖται ἡ εὗρεσις πρὸ μικροῦ μακκαβαϊκῶν νομισμάτων ἐν τοῖς πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἀντικρὺ τῆς μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου ἐρειπίοις, δι' ὧν ἐξάγεται, ὅτι ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ Ἰορδάνου ὑπῆρχε ἀρχαία γέφυρα ἐνοῦσα τὴν Περαίαν καὶ τὴν Ἰουδαίαν.

Τὴν Βηθαβαρὰν ὡς κώμην διστάζω νὰ παραδεχθῶ, διότι ὁ χάρτης οὐδὲν οἰκοδόμημα σημειοῖ παρ' αὐτῇ. Εἰκάζω δὲ καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ χάρτου τῆς Μαθηβᾶς, ὅτι ὁ συνθέτης αὐτοῦ ἔθηκε τὴν Βηθαβαρὰν πλησίον τῆς νῦν ἐν Ἰορδάνῃ μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου, ἀπροβλέψας ἴσως εἰς τὸν σκοπόν, εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως ἥτοι τῆς διαβάσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν ἢ τοῦ βαπτισμοῦ τοῦ Κυρίου, διότι γινώσκομεν ὅτι ὁ Κύριος μετὰ τὸ βάπτισμα ἀνήχθη ὑπὸ τοῦ δαίμονος εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἰουδαίας, ἵνα πειρασθῇ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὁ συνθέτης ἔθηκε τὴν Βηθαβαρὰν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου καθ' ἡμᾶς, ἅτινα κατ' ἐκεῖνον ἦσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἵνα τηρήσῃ τὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ «Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο, πέραν τοῦ Ἰορδάνου», ὅπερ συνάδει καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ Ὠριγένους λεγόμενα «Δείκνυσθαι δὲ παρὰ τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἰορδάνου τὰ Βηθαρᾶ». ¹

¹ Ἡ λέξις Βαῖθ βαρά εἶναι λέξις Ἑβραϊκὴ καὶ σημαίνει τόπον διαβάσεως καὶ ἐπομένως δύναται νὰ λεχθῇ ἀπὸ τῶν ἐντεῦθεν πρὸς τὰ ἐκεῖθεν καὶ ἀπὸ τὰ ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἐντεῦθεν μέρη ἐνός ποταμοῦ ὡς ἀμοιβαίας οὐσῆς τῆς ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων.

Ὁ συνθέτης τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς ἔσχε τὴν καλωσύνην συνωδὰ τῇ ἀρχῇ ἣν ἐτήρησεν ἐν τῇ συνθέσει καθόλου τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἵνα διασώσῃ ἡμῖν καὶ τὸ σχεδιάγραμμα τοῦ μοναστηρίου ἢ κάλλιον εἰπεῖν τοῦ Ἱεροῦ ἐν τῷ τότε χρόνῳ τοῦ Τ. Προδρόμου.

Πρὸς δὲ καὶ ἑτέραν τοποθεσίαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου κειμένην ἀκριβῶς ἀντικρὺ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Τ. Προδρόμου οὐχὶ μακρὰν τοῦ χείλους τοῦ ποταμοῦ καὶ φέρουσιν τὴν ὀνομασίαν «Σαπσαφᾶς» δεικνύει ἡμῖν ὁ χάρτης τῆς Μαδηβᾶς μετὰ ιδιορρύθμου οἰκοδομήματος, ὅπερ συμπίπτει πρὸς τὴν πηγὴν ἣς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω Ἄϊν Καράρ, ἥς τὰ ἐγγὺς αὐτῇ σωζόμενα ἐρείπια ἔχουσιν ὁμοιότητά τινα πρὸς τὸ τοῦ χάρτου οἰκοδόμημα καὶ ἀπόλυτον σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς παρούσης πραγματείας ὡς ὀψόμεθα κατωτέρω. Τοιαύτη ἡ κατάστασις τοῦ Τόπου τῆς τοῦ Κυρίου βαπτίσεως μετὰ τὸ 400 καὶ ἐφεξῆς.

τῶν πέραν καὶ ἐντεῦθεν ἑνὸς ποταμοῦ χωρῶν. Τὰ πέραν ὅμως καὶ ἐντεῦθεν ἑνὸς ποταμοῦ μέρη ὧν ποιεῖται χρῆσιν εἰς συγγραφεὺς ἐκληπτέον ἀπὸ τοῦ τόπου ἔνθα οὗτος ἔγραφε. Καὶ σήμερον οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου οἰκοῦντες ἤτοι τὴν Περαιάν καλοῦσι τὰ ἀπὸ Ἰορδάνου μέχρις Ἱεριχοῦντος καὶ ἐπέκεινα «πέραν τοῦ Ἰορδάνου» ὡς καὶ πάλιν οἱ οἰκοῦντες τὰ ἀπὸ Ἱεροσολύμων μέχρις Ἱεριχοῦντος καλοῦσι τὰ τῆς Περαιᾶς «πέραν τοῦ Ἰορδάνου».

Προκειμένου δ' ὅμως περὶ τοῦ ρητοῦ «Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων» παρατηρητέον τοῦτο ὅτι τὸ ρητὸν ἀφορᾷ κυρίως τὸ ἔργον καθόλου τοῦ Ἰωάννου ὡς πρὸς τὰ πλήθη ἅτινα ἐδίδασκε καὶ ἐβάπτιζεν ἐν Βηθαβαρᾷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὡς πρὸς τὴν βάπτισιν ὅμως τοῦ Κυρίου ἣτις ἐγένετο ἐν αὐτῷ τῷ Ἰορδάνῳ ἔχει κατὰ τοῦτο σχέσιν ὅτι αὕτη ἐγένετο ἐν τῷ Ἰορδάνῳ πλησίον τῆς Βηθαβαρᾶς.

(Συνέχεια)

Ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος Κλεόπας

Η ΜΑΔΗΒΑ

Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1901 ἐντολῇ τῶν σεβ. ἐπιτρόπων τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς καὶ Πατριάρχου, εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποδημοῦντος, ἀπῆλθον πρὸς ἐγκατάστασιν νέου ἡγουμένου ἐν Κάρακ, τοῦ ἀδελφοῦ Διοδώρου, καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἀνὰ τὴν Περαίαν ἡμετέρων ἡγουμενείων καὶ σχολείων. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη παρέσχε μοι τὴν ποθητὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω ἐπὶ τόπου, τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἄλλων μὲν πόλεων (Φιλαδελφείας, Γεράσων, Γαδῆρων), πάντων δὲ μάλιστα τῆς Μαδηβᾶς τῆς νεοπήκτου ταύτης χριστιανικῆς κώμης, περὶ ἧς τοσοῦτος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐγένετο καὶ ἐπακολουθεῖ νὰ γίνηται λόγος ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἀρχαιολογικῷ κόσμῳ.

Καίπερ μὴ ἐπαγγελλόμενος τὸν ἀρχαιολόγον, θὰ προσπαθήσω νὰ μεταδώσω τοῖς ἀναγνώσταις τῆς «Νέας Σιών» τὴν εὐχαρίστησιν ἣν αὐτὸς ἡσθάνθην ἐπὶ τῇ μελέτῃ τῶν λειψάνων τούτων τῆς πατρογονικῆς ἡμῶν εὐκλείας, στηριζόμενος ἐπὶ τε τῶν προσωπικῶν μου παρατηρήσεων καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἀνδρῶν εἰδικῶν, ἐξ ὧν πληρεστέρα, ὅσον ἐγὼ γινώσκω, τυγχάνει ἡ ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐπιστημόνων Α. Α. Παυλόβσκυ καὶ Ν. Κ. Κλουῦγε μετὰ πολλῶν σχεδιαγραφημάτων καὶ λαμπρῶν φωτογραφικῶν καὶ ὑδρογραφικῶν εἰκόνων τῶν μωσαϊκῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαιοτήτων, οὐ πρὸ πολλοῦ δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς «Εἰδήσεσι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ῥωσικοῦ ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου»¹

¹ Известия Русского Археологического Института в Константинополе VIII. Вып. 1 - 2. стр. 79 - 115. София 1902. Περί Μαδηβᾶς καὶ τῶν ἀρχαιοτήτων αὐτῆς ἔγραψαν προσέτι οἱ ἑξῆς. Paul Sejourné, «Medeba, Coup d'oeil historique, topographique et archeologique (Revue Biblique 1892 p. 617-625) "Elanée et sa mosaïque de Madeba" (αὐτ. 1897 p. 648-659) - G. Schumacher, Madaba. Zeitschrift des Deutschen Palaestina-Vereins, XVIII (1895) p. 113-125) F. J. Blis, Narration of an expedition to Moab and Gilead in Maarch (Palestine Exploration Fund 1895, p. 205). - Κλεόπας Μ. Κοικυλίδης, ὁ ἐν Μαδηβᾶ μωσαϊκὸς καὶ γεωγραφικὸς περὶ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου χάρτης, Ἱερουσαλὴμ 1897. -Clermont Gannau, La mosaïque de Madeba, Basilique de la Vierge. Recueil d'archeologie orient. t.II,52. - Germer Durant, La carte mosaïque de Madaba, Paris 1897. -E. Stevenson, Di un insigne pavimento in mosaico exprimente la geographia dei luonghi santi, scoperta in una basilica cristiana di Madaba nella Palestina (Nuov. Buell. di archeol. crist.,1897, p. 45-102) - Lagrange, La mosaïque géographique de Madaba, (Rev. Bibl. 1897 p. 165-194). -Heron de Villefosse, "La carte de la Palestine d'après la Mosaïque de Mâdaba", (Recueil d'Archeologie orientale 1897) -Henri Lammens, Madeba, la ville des mosaïques. (Etudes publiées par des pp. de la Compagnie de Jesus, LXXIII, p. 721-736 καὶ LXXIV, p. 44-61). -D. G. Manfredi, Miss. Piano generale dell antichità di Madaba (Nuov. Bibl. Di arch. Crist. V, 1899, p. 149-170)

Ἡ Μαδηβὰ ἐν μὲν τῇ μεταφράσει τῶν Ο' τῆς Π. Διαθήκης ἀπαντᾷ ὑπὸ τοὺς τύπους **Μαιδαβὰ** (Ἰησ. Ναυ. 13, 9), **Μηδαβὰ** (Α' Παραλ. 19, 7), παρὰ δ' Ἰωσήπῳ **Μεδάβη** (Ἰουδ. Πολ. Α', 2,6), **Μηδάβα** (Ἀρχαιολ. Γ') καὶ **Μήδαβα** (αὐτ. ΙΓ, 15, 4) παρὰ δ' Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλῳ **Μεδάβα** (Ὄνομαστικόν), παρὰ δὲ Πτολεμαίῳ (Γ', 18, 6) καὶ τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι **Μήδανα**, **Μέδανα** καὶ **Μήδαβα**. Ὁ τελευταῖος δ' οὗτος τύπος φέρεται καὶ ἐν ταῖς ἐκ μωσαϊκοῦ τῆς πόλεως ἐπιγραφαῖς καὶ ἀντιστοιχεῖ πληρέστατα πρὸς τὸν ἐν χρήσει σημερον παρὰ τοῖς κατοικοῖς τύπον **Μαάδαβα**.¹

Ἡ Μαδηβὰ ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Ἀριθμῶν κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον ἐν κεφ. κα', ἐνθα λέγεται

– Γ. Α. Ἀρβανιτάκης, Ὁ ἐν Μαδηβᾷ μωσαϊκὸς χάρτης τῶν ἁγίων γραφῶν. Ἡμερολόγιον τῶν Ἱεροσολύμων Ἀθῆναι 1899. –Ad. Schulten, Die Mosaikkarte von Madeba und ihr Verhältniss zu den ältesten karten und Beschreibungen des Heiligen Landes Berlin, 1900.

¹ Ὁ P. Sejourné θέλει ὀρθὸν τὸν τύπον Medeba καὶ ζητεῖ νὰ στηρίξη αὐτὸν τό μὲν ἐπὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑβραϊκῇ ἀναγνώσεως, τὸ δὲ ἐπὶ τῆς συγχρόνου τῶν ἰθαγενῶν προφορᾶς, ἐρμηνεύει δὲ καὶ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως διὰ τοῦ «ὕδατα λιμνάζοντα» (Rev. bibl. 1892 p. 617), ἣν ὁ μὲν Smith θεωρεῖ ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ τοῦ χωρίου ἄνυδρον, ὁ δὲ Γ. Ἀρβανιτάκης (Ἡμερολ. Ἱεροσολ. 1899, σ. 255) εὐρίσκει πληρέστατα δεδικοιολογημένην διὰ τὰς ἐν καιρῷ χειμῶνος περὶ τὴν κόμην σχηματιζομένας λίμνας. Οἷα δὲ τις ὁμῶς κἂν ἦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑβραίοις ἢ προφορᾶ, οἱ σημερινοὶ κάτοικοι προφέρουσι **Μάδαβα** καὶ οὐχὶ **Μέδεβα**.

(στίχ. 30) «ή Έσεβών ήφανίσθη ἕως Δαιβών καὶ κατηρημώσαμεν αὐτοὺς ἕως Νοφᾶ καὶ ἕως Μεδεβά».¹ Ακολούθως μνημονεύεται ἐν τῇ περὶ καταλήψεως ὑπὸ τῶν Ἑβραίων καὶ διανομῆς τῆς ἐπηγγελημένης γῆς διηγήσει τοῦ βιβλίου Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ (13,1-15) ὡς ὁριαία πόλις τῆς κληρονομίας τῆς φυλῆς Ρουβὴμ. «*Τῷ Ρουβὴμ ἔδωκε Μωϋσῆς, — ἀπὸ Ἀροήρ, ἣ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ χεΐλους χειμάρρου Ἀρνών καὶ τὴν πόλιν τὴν ἐν μέσῳ φάραγγος καὶ πᾶσαν τὴν Μισὼρ ἀπὸ Μαιδαβάν*». Ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις μέχρι τῶν ἡμερῶν Δαυῖδ οὐδ' ἅπαξ πλέον μνημονεύεται, καίτοι πολὺς γίνεται λόγος περὶ τῶν τειχῶν τῆς περιχώρου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τῶν Ἀμμωνιτῶν βασιλέως Ναὰς ὁ Δαυῖδ ἐπεζήτησε τὴν φιλίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀνάν, ἀλλὰ τῶν πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντων πρέσβεων τοῦ Δαυῖδ περιυβρισθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀνάν, ἐξεργάγη πόλεμος, οὗτινος συμμετέσχον ὑπὲρ τῶν Ἀμμωνιτῶν καὶ τινες βασιλεῖς τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Ἡ σύγκρουσις ἐγένετο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Μαδηβᾶς, καίτοι δὲ ἡ νίκη ὑπῆρξεν ὑπὲρ τῶν στρατευμάτων τοῦ Δαυῖδ, ἡ πόλις παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀμμωνιτῶν (Α' Παραλ. 19. 7. 9-11. 14-15). Ἐκ τῆς περιφήμου τῆς Δαιβών ἐπιγραφῆς τῆς ἱστορούσης τὰ κατορθώματα τοῦ βασιλέως αὐτῆς Μησά² ἐν ἀντιπαράβολῇ πρὸς τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ Δ' Βασιλειῶν (α.'1. γ, ' 1-27) ἱστορούμενα, ἐξάγεται ὅτι ἡ Μαδηβὰ διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς Ἰσραὴλ καὶ ὅτι ἐλευθερωθεῖσα πρὸς στιγμὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀχαάβ, ἐκυριεύθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Ἰωράμ μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων τῶν Μωαβιτῶν, εἰς οὓς ἐπεβλήθη φόρος βαρὺς, ἑκατὸν χιλιάδων ἀμνῶν καὶ ἐτέρων τοσούτων κριῶν, τοῦ βαρέος δὲ τούτου ζυγοῦ ἀπήλλαξε τὴν χώραν αὐτοῦ ὁ Μησά, διὸ καὶ σεμνύνεται ἐπὶ τῷ κατορθώματι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, προστιθεὶς ὅτι ἀνεκαίνισε τὴν Μαδηβάν καὶ μετέφερεν ἐν αὐτῇ τοὺς ποιμένας αὐτοῦ. Ἐπὶ Ἀχαζ βασιλέως Ἰούδα ὁ Ἡσαΐας (15, 2 ἐβρ.) προφητεύει τοῖς Μωαβίταις καταστροφὴν τοῦ βασιλείου αὐτῶν

¹ Παρὰ τοῖς Ο' ὁ στίχος φέρεται ὥδε. «Καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπολεῖται, Ἑσεβών ἕως Δαιβών καὶ αἱ γυναῖκες ἔτι προσεξέκαυσαν πῦρ ἕως Μωάβ».

²Βλ. Revue Bibl. 1901 p. 522-545.

καὶ θρῆνον καὶ ὀλολυγμὸν ἐπὶ Μαδηβάν. Ἐπὶ Ἰωνάθαν υἱοῦ Ἰούδα τοῦ Μακκαβαίου (160 π. Χ.) ἡ πόλις ἀνήκε τοῖς υἱοῖς Ἀμοραίου, οἵτινες ἐν καιρῷ τοῦ πρὸς Δημήτριον τὸν Βακχίδην πολέμου τῶν Ἰουδαίων, Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰωνάθαν τὰς ἀποσκευὰς αὐτοῦ πρὸς φύλαξιν πρὸς τοὺς φίλους αὐτῶν Ναβαταίους κομίζοντα δι' ἐνέδρας ἀποκτείναντες μετὰ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, ἀφ' οὗ διήρπασαν τὰς ἀποσκευὰς, ἐξηνάγκασαν τὸν Ἰωναθαν νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν ἐπίσης ἐξ ἐνέδρας ἐν καιρῷ γαμηλίου πομπῆς καὶ νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἅπαντας (Α' Μακκαβ. 9 32- 39. Ἰωσ. Ἀρχαιολ. ΙΓ, 1, 2-4). Ἰωάννης ὁ Ὑρκανὸς ἀκούσας τὸν θάνατον Ἀντιόχου τοῦ Εὐσεβοῦς ἀπολεσθέντος κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Παρθοὺς πόλεμον ἐθεώρησε κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ πόλεων, ἀρχομένος ἀπὸ τῆς Μαδηβᾶς, ἣν ἐξεπόρθησε μετὰ ἐξάμηνον ἐπίμοχθον πολιορκίαν. (Ἰωσ. Ἀρχαιολ. ΙΓ', 9, 1. Ἰούδ. Πολ. Α, 2, 6). Μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Ἰαννέου ἡ πόλις συναριθμεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου μεταξὺ τῶν τοῖς Ἰουδαίοις ἀνηκουσῶν πόλεων τῆς Συρίας, τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰδουμαίας (Ἀρχαιολ. ΙΓ', 15, 4), φαίνεται δ' ὅμως ὅτι δέν παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Ἰουδαίων καθ' ὅλον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα, διότι βραδύτερον ἐλθὼν εἰς τὴν ἀνάγκην ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὑρκανὸς ὁ Β' πρὸς ἐξασφάλισιν ἑαυτοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀριστοβούλου νὰ καταφύγῃ τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀντιπάτρου εἰς Πέτρην πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀραβίας Ἀρέθαν, ὑπόσχεται αὐτῷ ἀντὶ τῆς προστασίας τὴν ἐπιστροφὴν τῶν δώδεκα πόλεων, «ὥς Ἀλέξανδρος ὁ πατὴρ αὐτοῦ τῶν Ἀράβων ἀφείλετο», μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀριθμοῦνται καὶ τὰ Μήδαβα (Ἰωσ. Ἀρχαιολ. ΙΔ', 1, 4). Αὗται εἶνε αἱ ἐκ τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς περισωθεῖσαι εἰς ἡμᾶς εἰδήσεις περὶ Μαδηβᾶς, ἔτι δ' ὀλιγώτεραι εἶνε αἱ ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ χριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἐκ τοῦ Ὀνομαστικοῦ τοῦ Εὐσεβίου πληροφορούμεθα ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, ἐκ δὲ τῶν πράξεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου μανθάνομεν ὅτι κατὰ τὸν Ε'. αἰῶνα ἡ Μαδηβὰ ἦτο ἐπισκοπὴ τῆς Μητροπόλεως Βόστρων τῆς ὑπαγομένης

τῷ Πατριαρχεῖῳ Ἀντιοχείας καὶ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τότε τῆς Μαδηβᾶς ἦτο ὁ Γαϊανός.¹ Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Σάββα ἀναγινώσκομεν τάδε: «Μέδαβα πόλις ἐστὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου κατὰ ἀνατολὰς ὑπὸ τὴν Ἀραβίαν τελοῦσα, ἥς οἱ οἰκήτορες ἤρχοντο πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Σάββαν πλείστας ψυχικὰς εὐεργεσίας ἀρνύμενοι καὶ καρποφοροῦντες τοῖς τε κοινοβίοις αὐτοῦ καὶ ταῖς λαύραις σῖτον καὶ ὄσπριον.»² Κατὰ τὴν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ Ἱεροκλέους τοῦ Γραμματικοῦ καταρτισθεῖσαν ἀπογραφὴν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ Μαδηβὰ ἦτο μία τῶν δέκα ἐπτὰ πόλεων τῆς ἐπαρχίας Ἀραβίας,³ ἐν καταλόγῳ δὲ τινι τῶν ἐπισκοπῶν τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (θ' αἰὼν) φέρεται ὡς τετάρτη ἐπισκοπὴ τῆς ἐπαρχίας Ἀραβίας,⁴ ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπήγετο τῷ Πατριαρχεῖῳ Ἱεροσολύμων.

Ὁ Sejourné, δεχόμενος μετὰ τοῦ Couret⁵ καὶ ἄλλων ὅτι τὰ στρατεύματα τοῦ Χοσρόου ἐπέδραμον κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκ τῆς Περσίας, ὑποθέτει, ὅτι ἡ Μαδηβὰ ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων θυμάτων τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς.⁶ Ἐκ τοῦ βίου ὁμως τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Χοζεβίτου⁷ καὶ ἐκ τῆς ἀραβιστὶ περιωθείσης

¹ «Κωνσταντῖνος Ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Βόστρων καὶ ὑπὲρ τῶν ὑπ' ἐμὲ θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων Πλάκου πόλεως Γεράσων, Ζωσίου πόλεως Ἐβούντων, Μάλχου πόλεως Αἰνίου... Γαϊανοῦ πόλεως Μηδάβων.... συναινέσας ὑπέγραψα» Mansi, Sasr. Cone n. coll. V. VII, 168. Πρβλ. Le Quien, Oriens christianus, III, p. 772 (Parisis 1790).

² Cottelerius T. IV p. 290. Το χωρίον τοῦτο ἐν ἀνεκδότῳ βίῳ τοῦ ἁγίου ὑπὸ ἀνωνύμου κατὰ χειρόγραφον τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ (Συλλ. Τ. ΣΤ. σελ. 54β) κεῖται ὡς ἐξῆς. «Ἔστι τις πρὸς ἀνατολὰς Μεδαπὰ καλουμένη πόλις, τοῦ Ἰορδάνου πέραν κειμένη ἐνίοις τε τῶν Ἀράβων ὑποκειμένη. Οἱ γοῦν, ταύτην οἰκοῦντες μεδαπηνοὶ θαμὰ πρὸς τὸν μακαρίτην Σάββαν ἰόντες καὶ πολλῆς τινος ὠφελείας ἀπολαύοντες παρ' αὐτοῦ πολλὰ πάλιν αὐτοὶ τοῖς ἐκείνου μοναστηρίοις ἐπεχορήγουν τῶν ἀναγκαιῶν».

³ Hieroclis Synecdemus et Notitiae graecae episcopatum. Ex. rec. G. Karthey 1866 p. 45.

⁴ Αὐτόθι p. 98. πρβλ. H. Relandi Palaestina illustrata 1714, 217. «Ἐπαρχία Ἀραβίας. 1) Βόστρα Μητρόπολις, 2) Ἀδρασός, 3) Δία, 4) Μέδαβα».

⁵ La Palestine sous les Pmkeaeurs Grecs c. 241.

⁶ Revue Bibl. 1892 p. 625.

⁷ Analecta bollandiana T. VII, p. 97.

διηγήσεως τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀγνώστου Μοναχοῦ ἀγιοσαββίτου,¹ ἀσφαλῶς συνάγεται, ὡς παρετήρησεν ὁ Vailhé,² ὅτι τὰ Περσικὰ στρατεύματα ὠδηγήθησαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ *Ρυομιζάν Σαχαρβάρτς* ἐκ δυσμῶν, ἐκ τῆς Καισαρείας, καθ' ἧς ὡς τῆς Μητροπόλεως τῆς Παλαιστίνης διηυθύνθησαν ἐκ Δαμασκοῦ διὰ τῆς Κοίλης Συρίας. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ βιογράφος Ἀντώνιος, σωτηρίαν ζητοῦντες, ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς ἀφίξεως τῶν στρατευμάτων περὶ τὴν Λύδδαν φεύγουσι πέραν τοῦ Ἰορδάνου πρὸς τὴν Ἀραβίαν.³ Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι τὰ νικηφόρα τοῦ Χοσρόου στρατεύματα μετὰ τὴν πανωλεθρίαν τῆς ἀγίας Πόλεως ἀνεχώρησαν ἄγοντα αἰχμάλωτον τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τὸν Πατριάρχην Ζαχαρίαν πρὸς τὴν Δαμασκὸν διὰ τῆς Ἱεριχοῦντος,⁴ καὶ πάλιν ὅμως δεν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ πορεία αὐτῶν ἐγένετο διὰ τῆς Μαδηβᾶς, παρεκκλινούσης τῆς διευθύνσεως ὅθεν καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Μαδηβὰ ἐπέζησε τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς. Παραδόξως πῶς οὐδεμία γίνεται μνεία τῆς ταπεινῆς ταύτης πόλεως, ὡς ὀνομάζεται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς αὐτῆς, ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν καὶ γεωγράφων ὧν λαμπρὰν εἰς τέσσαρας ὀγκῶδεις τόμους ἐποίησεν ἔκδοσιν ἐν ρωσικῇ μεταφράσει ὁ Ν. Α. Μεδνηκῶφ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ Παλαιστίνη ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτῆσεως μέχρι τῶν σταυροφορικῶν ἐκστρατειῶν»⁵ καίτοι τοσοῦτος γίνεται λόγος περὶ τῆς περιχώρου καὶ πλεῖσται μνημονεύονται ἐγγὺς κείμεναι πόλεις καὶ φρούρια. Ὁ Ἀλβεζούριος ἐκτιθέμενος τὰ κατὰ τὴν

¹ Revue de l'orient Cretien 1897 p. 147.

² Αὐτ. 1901 p. 644.

³ «Ὅτε δὲ παραγέγονεν ὁ Πέρσης περὶ τὴν Διόσπολιν (=Λύδδαν) ἀνεθέμην αὐτῷ τὸν λογισμὸν λέγων· ἰδοὺ ὁ ἡγούμενος φεύγει εἰς Ἀραβίαν καὶ παρακαλεῖ με ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ μετὰ ἐξ ἄλλων ἀδελφῶν τῶν θελόντων» Βίος Ἀγίου Γεωργίου Χοζεβίτου.

⁴ «Ὅτε δὲ παρέλαβεν ὁ Πέρσης τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλιν καὶ κατήρχετο ἐπὶ τὴν Ἱεριχὼ «ἀπερχόμενος εἰς Δαμασκόν. Αὐτόθι». Καὶ ὁ ἀγνωστος δὲ ἀγιοσαββίτης Μοναχὸς λέγει. (Rev. de l'orient er. 1897 151)

وكانوا أمين (الأسرى) العسارى جميع فصرخت أمين المقدسة المواضع جميع يا عليك السلام قال و فالتفت للذبح الخروف يساق كما ساقوه و البترك وأخذوا الفرس فأتت الأردن و أريحا طريق إلى الزيتون جبل من نازلين

ἦτοι «Καὶ ἦλθον οἱ Πέρσαι, καὶ λαβόντες τὸν Πατριάρχην, εἶλκον αὐτὸν ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν καὶ στραφεὶς εἶπε· χαίρετε, πάντες ἅγιοι Τόποι. Ἀμήν. Καὶ πάντες οἱ αἰχμάλωτοι ἐφώνησαν. Ἀμήν. Καὶ κατέβαινον ἀπὸ τοῦ Ὄρους τῶν Ἑλαιῶν ἐπὶ τὴν ὁδὸν Ἱεριχοῦντος καὶ Ἰορδάνου».

⁵ Палестина от Завоевания ся Арабами до Крестовых походов по арабским источникам. И.А. Медников. Православный Палестинский Сборник Т. VIII С.Петербург 1897.

κατάκτησιν τῆς Βελκάας, γενομένην περὶ τὸ 680 ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἰαζήδ Ἀποῦ Σοφιὰν λέγει ἀπλῶς «Καὶ ἀπῆλθεν ὁ Ἰαζήδ εἰς Ἀμμὰν (Φιλαδέλφειαν) καὶ εὐχερῶς κατέλαβεν αὐτὴν ἄνευ μάχης, ἐφ' οἷς ὅροις καὶ τὴν Βούσραν (Βόστρα) καὶ ἐδέσποσε τῆς Βελκάας»¹ Παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς Κάρακ ὑπάρχει παράδοσις ἀξία προσοχῆς, καθ' ἣν ἡ νῦν χριστιανικὴ κοινότης Κάρακ ἐξεχρηματίσθη ἐν ἀμνημονεύτῳ ἐποχῇ ἐκ τῶν κατοίκων τριῶν πόλεων, τῆς Πέτρας, τῆς Μαὰν καὶ τῆς Μαδηβᾶς, ἐὰν δ' ἡ παράδοσις αὕτη ἔξη, ὡς δικαιούμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ἱστορικὴν ἀξίαν, τότε πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰσχυρὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ Μαδηβὰ ἐπιζήσασα τῆς περσικῆς ἐπιδρομῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ θ' αἰῶνος τε καὶ ἀναφέρεται ὡς εἶδομεν μετὰ τῶν ἐπισκοπῶν, ἐξέλιπε δ' ἴσως μικρὸν πρὸ τῶν σταυροφορικῶν ἐκστρατειῶν, εἴτε δι' ἐγκαταλείψεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀγνώστων ἔνεκα αἰτίων ὡς ὑποθέτει ὁ Παβλοβσκης, εἴτε, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, διὰ καταστρεπτικῆς ἐπιδρομῆς τινος τῶν περιοίκων φυλῶν, ἥτις ἠρήμωσε μὲν τὴν πόλιν κατοίκων, φυγαδεύσασα τοὺς ἐναποληφθέντας εἰς Κάρακ καὶ ἄλλας πόλεις τῆς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου χώρας, ἔθαψε δ' ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτῆς πολύτιμα τεχνικὰ καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα προωρισμένα νὰ ἔλθωσιν εἰς φῶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν συνεπεία τοῦ νέου συνοικισμοῦ. Τὴν ἱστορίαν τοῦ συνοικισμοῦ τούτου παρὰ τὸ δέον μεροληπτικῶς ὑπὲρ τοῦ δόγματος αὐτοῦ κατὰ τὸ σύννηθες ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Sejourné ἐκτιθεμένην,² ὁ ἐν Κάρακ πρεσβύτης καὶ

¹ Ἐνθ. ἀν. σελ. 64.

² Rev. bibl. p. 625-626.

αἰδέσιμος Ἰερεὺς Σάλεχ διηγήθη μοι ὡς ἀκολούθως. Οἱ χριστιανοὶ Κάρακ διετέλουν ἐκ παλαιοῦ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἰσχυρᾶς φυλῆς τῶν Μαδζάλε. Ὁ Σέχης ὅμως τῆς φυλῆς τῆς ταύτης Μουχάμμαδ Μαδζάλε μὴ κληρονομήσας μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφέρετο σκληρῶς πρὸς τοὺς χριστιανούς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κακὸν ἐφαίνετο ἀθεράπευτον, παρεκλήθη ὁ Πατριάρχης Κύριλλος νὰ ὀρέξη χεῖρα βοηθείας τοῖς δυναστευομένοις. Καὶ ὄντως ὁ Πατριάρχης ἀποστέλλει ἐπὶ τούτῳ εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὸν Μαδχάτ Πασᾶν ἔτει 1869 τὸν νῦν γηραιὸν Ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον, ὅστις ἐπανήλθε κομίζων τὴν ἀπάντησιν ὅτι τὸ κακὸν θεραπευθήσεται μόνον διὰ τῆς μεταναστεύσεως τῶν χριστιανῶν εἰς τὰ ἐγγὺς τῆς Σάλτης μέρη. Καὶ ἀπεφάσισαν μὲν οἱ χριστιανοὶ νὰ μετοικήσωσιν ἀθρόοι, ἐπειδὴ δ' ὅμως ὁ μὲν Σατάμ-ιλ-Φάϊζ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φυλῆς τῶν Σχούρ, εἰς ὃν ἀνήκεν ὅλη ἡ Βελκάα, ἦτοι ἅπασα ἡ πρὸς Ν. τῆς Σάλτης μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ζέρκα χώρα, ἤρνεϊτο νὰ παραχωρήσῃ τὸν κατάλληλον πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τόπον, ὁ δὲ Μουχάμμαδ Μαδζάλε συναισθανθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ τὴν προσγενησομένην αὐτῷ ἐκ τῆς μεταναστεύσεως ταύτης ζημίαν, ἤρξατο κολακεύων, καὶ περιποιούμενος αὐτοὺς, τὸ σχέδιον τῆς μετοικεσίας ἔμεινεν ἀπραγματοποιήτον. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία ὅπως ἐκτιμήσωσιν οἱ χριστιανοὶ δεόντως τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Σέχου. Περὶ τὸ 1875 νέος τις ἐκ τῆς πατριᾶς τοῦ Σέχ Μουχάμμαδ ἀπήγαγεν ἐκοῦσαν νεάνίδα καθολικὴν. Οἱ χριστιανοὶ πάντες ὀρθόδοξοι τε καὶ λατῖνοι ἠγέρθησαν σύσσωμοι ἀξιοῦντες ὅπως ἐφαρμοσθῇ ὁ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἰσχύων νόμος τῶν βεδουϊνῶν καθ' ὃν ὁ τε ἀπαγαγὼν καὶ ἡ ἀπαχθεῖσα ὡς καὶ δύο συγγενεῖς τοῦ ἀπαγαγόντος ἔδει νὰ θανατωθῶσι. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως ὁ ἡγούμενος τῶν Λατίνων Παῦλος θέλων νὰ σώσῃ τὴν νεάνίδα, ἐφυγάδευσεν αὐτὴν νυκτὸς εἰς Νεάπολιν, πλὴν ἀλλ' ἡ φυγάδευσις αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ μεγάλου ἐρεθισμοῦ. Οἱ Μαδζάλε θεωρήσαντες ἑαυτοὺς προσβεβλημένους ἐξηγριώθησαν, οἱ δὲ χριστιανοὶ συναισθανόμενοι ἦν ἔφερον εὐθύνην ἐπὶ τῇ μὴ τηρήσει τῆς ὑποσχέσεως αὐτῶν, ἐξωργίσθησαν ἔτι πλέον. Ὅθεν καὶ ἐστάλη πρεσβεία εἰς Ἱερουσαλὴμ ὅπως ἐκβιάσῃ παρὰ τοῦ Λατίνου Πατριάρχου τὴν ἀπόδοσιν τῆς νεάνιδος.

Ὁ Πατριάρχης κατ' ἀρχὰς ἡρνεῖτο, ἀλλ' ἐννοήσας ἀκολουθῶς ὅτι ἡ σωτηρία τῆς μιᾶς θὰ ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν τῶν πολλῶν ἐνέδωκεν. Ἐν ᾧ δ' ὅμως χρόνῳ οἱ ἄνθρωποι ἐβάδιζον πρὸς τὴν Νεάπολιν, ἡ νεᾶνις ἐτελεύτησεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Τούτου βεβαιωθέντος διὰ μαρτυριῶν ἀναμφισβητήτων, ὑπελείπετο ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου ἐπὶ τοῦ ἀπαγωγέως καὶ τῶν συγγενῶν τοῦ. Πλὴν ἀλλ' ὁ πονηρὸς Σέχης ἀποστέλλει δεσμίους εἰς τοὺς χριστιανούς τοὺς ἐπισημοτέρους τῆς Πατριᾶς, ἐφ' ὧν ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ποινὴ. Οἱ χριστιανοὶ ἠνόησαν εὐθὺς ὅτι ὁ Σέχης καταδολιεύεται αὐτοὺς καὶ καταπατεῖ τὸ δίκαιον, ἐκμεταλλεύόμενος τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν, διό καὶ ἀπεφάσισαν ὀριστικῶς νὰ μετοικήσωσι τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ Σατὰμ ἢ Φάϊζ ἀπαλλαγεῖς προσφάτως τῶν φυλακῶν Νεαπόλεως καὶ ὀφείλων ἐπὶ τούτῳ, ὡς ἐνόμιζεν, εὐγνωμοσύνην εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἐφάνη πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ τὸν ἀναγκαῖον χῶρον καὶ προὔτεινε τοῖς χριστιανοῖς νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ Μαδηβᾶς καὶ Ἀμμάν (Φιλαδελφείας). Οἱ χριστιανοὶ προὔτιμησαν τὴν Μαδηβάν διὰ τὸ εὐφορον τοῦ ἐδάφους καὶ ἤρχισαν ἔτει 1880 νὰ μετοικῶσιν ἐν αὐτῇ, πηγνύντες τὰς σκηναὺς αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων. Ἡ γλυκύτης ὅμως τοῦ πατρίου ἐδάφους, αἱ νέαι κολακεῖαι καὶ περιποιήσεις τοῦ Μουχάμμαδ Μαδζάλε καὶ αἱ δυσχέρειαι, ἃς οἱ πρῶτοι μετοίκησαντες συνήνησαν ἕνεκεν τῆς ἐχθρότητος τῶν Σχοῦρ ἐσταμάτησαν τὸν ῥοῦν οὕτως, ὥστε δεν ἐγκατέστησαν ὀριστικῶς, καὶ οὗτοι δὲ μετὰ πολλὰς ἀμφιταλαντεύσεις, εἰ μὴ 140 οἰκογένειαι, ἀριθμοῦσαι σήμερον 1000 περίπου ψυχὰς ἐξ ὧν περὶ τὰς 150 εἶνε λατῖνοι οἱ δὲ λοιποὶ ὀρθόδοξοι.

(ἀκολουθεῖ)

Μ. Μεταξάκις

ΟΙ ΜΑΓΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟ ΑΝΑΤΟΛΩΝ ΜΑΓΟΙ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ¹
 (Ματθ. 2, 1 - 13).

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἐν ᾧ ἀναγράφεται ἡ πρὸς τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα Σωτῆρα ἐπίσκεψις καὶ προσκύνησις τῶν ἀπὸ Ἀνατολῶν μάγων, λυσσώδεις ὑπέστη προσβολὰς ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἀκμάσαντος πολεμίου τῷ Χριστιανισμῷ ὀρθολογισμοῦ καὶ τέλεον ὑπ' αὐτοῦ ἀνετράπη χαρακτηρισθὲν ὡς ὅλως μὲν ἀβάσιμον ἱστορικῶς καὶ ἀνυπόστατον, τυγχάνον δὲ ἀφελὲς δημιούργημα τῆς εὐσεβοῦς τῶν χριστιανῶν φαντασίας. Ὁ ὀρθολογισμὸς τὸν καινότροπον αὐτοῦ κατὰ χριστιανισμοῦ πόλεμον, εἰς ὃν προσέδωκε χροιάν καὶ θεωρίαν μᾶλλον καλλιτεχνικὴν, διεξήγαγεν ἰδίως διὰ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας ἀλλ' αὐταὶ ἀκριβῶς αὐταὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἕτεραι σὺν αὐταῖς, δι' ὧν ἐπολεμήθη καὶ τοῦ ἱεροῦ Ματθαίου ἡ διήγησις, ὅλως διαφόρως ἐν τῇ προόδῳ αὐτῶν τελευταίως περὶ αὐτῆς ἀπεφάνθησαν, πιστοποιήσασαι τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐν αὐτῇ ἀναγεγραφομένων γεγονότων κατὰ τρόπον ἀνεπίδεκτον σχεδὸν ἀμφισβητήσεως. Ἄν δέ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ὑπάρχουσιν ἔτι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων χαρακτηρίζοντες τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου ἱστορουμένην ἐπίσκεψιν καὶ προσκύνησιν τῶν Μάγων ὡς *une simple legende ou un mythe*, οἷον ἀπεφήνατο τελευταίως σοβαρὸς τις τῶν Παρισίων καθηγητής,² ὑπάρχει δ' ὁμως

¹ Κατὰ διασκευὴν διαλέξεως γενομένης ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τῇ 28ῃ Δεκεμβρίου 1903.

² Albert Reville, *Jesus de Nazareth v I*, p. 394-399 Paris 1897. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος οὐδὲν σχεδὸν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἀφίνων ἀπρόσβλητον πειρᾶται συγκλῶθαι τὰ ἀσύγκλωστα νὰ διαψεύσῃ πάντα τὰ μετὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν συνδεόμενα περιστατικὰ τιθεὶς πρὸς τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν γεννησιν οὐχὶ ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἀλλ' ἐν χωρίῳ τινὶ τῆς Γαλιλαίας παρὰ τὴν Ναζαρετ, Βηθλεὲμ ὡσαύτως καλουμένῳ καὶ ἀνήκοντι τό πάλαι εἰς τὴν φυλὴν Ζαβουλών. (Ἰησ. Ναυῆ 19, 15) Αὐτόθι σ. 390 καὶ ἐξῆς.

καὶ δυσαρίθμητος πληθὺς ἄλλων πολλῶ σοβαρωτέρων καὶ διαπρεπεστερῶν ἐπιστημόνων, οἵτινες θεωροῦσιν αὐτὴν οὐ μόνον γεγονὸς αὐθεντικώτατον, ἀλλὰ καὶ ἀπονέμουσιν αὐτῇ περισσὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα. Ἐν τούτῳ ἐπιτραπήτω ὅπως, ἀντὶ παντὸς ἄλλου, παραθέσωμεν τοὺς λόγους τοῦ ἔναγχος ἐκλιπόντος διασήμου Θεολόγου τῆς Ἀλβιόνος Φρειδερίκου Φάρραρ. «Ἡ σύντομος ἀφήγησις τῆς ἐπισκέψεως τῶν Μάγων», λέγει οὗτος, «ἡ ἐμπεριεχομένη ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ἐνέχει μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ἐπίσκεψις αὕτη εἶνε ἐν πρώτοις τὰ Θεοφάνεια, ἥτοι ἡ φανέρωσις τοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς ἐθνικούς. Ἐφεξῆς φέρει τὰ γεγονότα τοῦ Εὐαγγελίου εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν, πρὸς τὰς ἀρχαίας προφητείας, πρὸς τὴν ἀπ' αἰώνων ἱστορίαν, πρὸς τὴν νεωτέραν ἐπιστήμην, καὶ παρέχει οὕτω εἰς ἡμᾶς νέα τεκμήρια τῆς βασιμότητος τῆς ἡμετέρας πίστεως, ἐξαγόμενα ἐκ τῶν μᾶλλον αὐθεντικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον ἀπροσδοκῆτων πηγῶν». ¹ Ἡμᾶς, τοὺς μετὰ πληρεστάτης πίστεως ἀποβλέποντας πρὸς τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ κατ' εὐτυχίαν οὐδόλως αἰχμαλωτιζομένους ὑπὸ τοῦ φιλονείκου καὶ ἀνατρεπτικοῦ τῶν ὀρθολογιστῶν πνεύματος, ἐνδιαφέρει ἀπλῶς τὸ ζήτημα τίνες καὶ τί ἦσαν οἱ μάγοι οὗτοι, πόθεν καὶ τίνος ἕνεκα ἦλθον εἰς Βηθλεὲμ καὶ προσεκύνησαν τὸν τεχθέντα βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, καθόσον ὁ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξιστορῶν Εὐαγγελιστῆς Ματθαῖος ἀπλῶς χαρακτηρίζει αὐτοὺς ὡς μάγους ἀπὸ Ἀνατολῶν ὀρμηθέντας εἰς τὴν εὐσεβῆ αὐτῶν ὁδοιπορίαν ἐκ τῆς θέας τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπιφανέντος αὐτοῖς ἀστέρος τοῦ βασιλέως τούτου. ² Ἀλλὰ τὰς εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα ἀποκρίσεις δύσκολον θὰ ἦτο νὰ δώσωμεν, ἂν μὴ πρότερον

¹ Φρ. Φάρραρ, Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σελ. 14 μετφρ. Ἀλ. Παπαδιαμάντη.

² Ματθ. 2, 1-2.

ἐξητάζομεν τι ἀρχικῶς ἦσαν οἱ μάγοι, ἐν τίσι χώραις ἐμορφώθησαν οὗτοι, τὶ τὸ ἀσχόλημα αὐτῶν καὶ ὅποιον τὸ κατάντημα· ἡ συνοπτικὴ δὲ τῶν ζητημάτων τούτων ἐξέτασις παρίσταται τοσοῦτω μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσω ὅλως διάφορον τι σήμερον ἡμεῖς ὑπὸ τὰς λέξεις *μάγος* καὶ *μαγεία* νοοῦμεν.

Α'

Οἱ μάγοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς εἶνε φαινόμενον σύνηθες καὶ ὑπ' αὐτοὺς νοοῦνται καθόλου ἄνθρωποι κατέχοντες ἔκτακτὰ τινα πλεονεκτήματα ἢ χαρίσματα, τιθέντα αὐτοὺς ὑπεράνω τῶν συνήθων ἀνθρώπων, εἴτε ἄλλως ἄνθρωποι σοφοί, ὧν ἡ δύναμις συνίστατο ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν γνώσει μυστηρίων ἀπροσίτων τοῖς κοινοῖς βροτοῖς, ὡς τοῦτο, δείκνυσι καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ φιλολογικὴ σημασία τῆς λέξεως. Κατὰ τὰς πλείονας καὶ πιθανωτέρας γνώμας αὕτη εὑρεταὶ ἐν στενῇ συγγενείᾳ πρὸς τὸ Σανσκритικόν *magh*, τὸ ἀρχαῖον Ζενδικόν *μεγ* ἢ *μαγ*, ἐξ οὗ ἔλκουσι τὴν καταγωγὴν ὁ σφηνογραφικὸς ὄρος *μαγούσ*, τὸ Ἑλληνικόν *μέγα*, τὸ λατινικόν *magis*, τὸ σλάβορρωσσικόν *μόγιη*, καὶ *μογούτση*.¹ Τῆς ρίζης ταύτης σημαινούσης τὸ μέγα, τὸ ἔξοχον, τὸ σεβαστὸν ἔπεται ὅτι καὶ οἱ μάγοι ἦσαν ἄνθρωποι ἰσχυροὶ καὶ μεγάλοι, ὧν ἡ δύναμις καὶ τὸ μεγαλεῖον συνίσταντο ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν κατοχῇ ἀσυνήθους σοφίας εἴτε ἀπροσίτου τοῖς ἄλλοις γνώσεως.² Τοιούτους οἶτε ἐθνικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης παραδίδουσιν ἡμῖν ἀπαντῶντας ἐν Περσίᾳ, ἐν Βαβυλῶνι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πολυπληθεῖς καὶ ἀποτελοῦντας μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν χωρῶν τούτων τάξεις ἰδιαιτέρας. Ἀλλὰ ζήτημα εἶνε ποῦ ἡ τοιαύτη τάξις τῶν μάγων ἔσχε κατὰ πρῶτον τὴν ἀρχὴν αὐτῆς.

¹ Λοπουχίν, Βιβλικὴ Ἱστορία τῆς Καινῆς Διαθήκης σ. 846 *Encyclopedie Theolog.* par I' Abbé Migne y. III p. 279. Τινὲς παραδέχονται τὸν ὅρον ὡς τουρανικῆς καταγωγῆς εἰσαχθέντα εἶτα ἐν Χαλδαίᾳ ἰδ. *La Grande Encyclopedie* v. xxii p. 946 Paris 1896. Ἄλλοι δὲ ὡς Ἑλληνικὸν ἀπλοῦν τύπον τοῦ Ζενδικοῦ *μεγ*· ἢ *μαγ*. F. Lichtem Berger, *Encyclop. des sein religiecses* v viii p, 541.

² *La Grande Encyclop.* αὐτόθι.

Κατὰ τινας ὁ ὅρος μάγοι ὑπεδήλου ἀρχικῶς φυλὴν τινὰ τῆς Μηδίας καθιερωθεῖσαν, ὡς παρ' Ἑβραίοις ἡ φυλὴ τοῦ Λευῖ, διὰ τὴν θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν τῶν Μήδων, ὡς τοῦτο τουλάχιστον ἐξάγεται ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ πατρὸς τῆς ἱστορίας Ἡροδότου. ¹ Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ὅρος μαγεία, κατ' αὐτοὺς, ἀρχικῶς ἐδήλου τὴν θρησκείαν, τὴν λειτουργίαν, καθόλου τὴν ἐπιστήμην τῶν ἱερέων τῆς Περσίας καὶ εἴτα τῆς Χαλδαίας, ἐν ἣ ἐισήχθη ἡ τάξις αὕτη, οὓς οἱ Ἕλληνες ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐκάλεσαν ἀδιακρίτως μάγους, τίτλος, ὃν ἄλλως τε ἠρέσκοντο ν' ἀπονέμωσιν εἰς ἑαυτοὺς οἱ τοῦ Μαζδαϊσμοῦ ἱερεῖς. ² Περὶ τῶν παρὰ Μήδοις μάγων τούτων, οἵτινες σὺν τῇ ἐνασκήσει τῶν ἱερῶν τελετῶν τῆς θρησκείας κατεῖχον καὶ τὰς τότε ἐπιστημονικὰς γνώσεις, τοῦτο μόνον γινώσκουμεν, ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἀντεπροσώπευον τὴν θρησκείαν τῶν μὴ Ἀρίων Μήδων καὶ ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Μάγου Γαυμάτου ἢ Σφενδαβάτου, ὅστις ἀρπάσας δολίως τὸν Περσικὸν θρόνον ἐβασίλευσεν ἑπτὰ μῆνας ὑπὸ τὸ ὄνομα Σμέρδης υἱὸς τοῦ Κύρου, ³ γνωστὸς τυγχάνων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς Ψευδοσμέρδης. Τὸ γεγονός τοῦτο, παρεκτὸς τῆς μεταξὺ Μήδων καὶ Περσῶν ἀντιθέσεως, ἐμαρτύρει τὰς τῶν μάγων πρὸς περιαγωγὴν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καὶ δὴ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ τάξις αὐτῶν ἤρξατο καταντῶσα εἰς βαθύτατον ἐκφραλισμὸν ⁴

¹ Ἡροδ. I, 101. 107. 120. 128. 132. 140.

² La Grande Encyclop. ἐνθ. ἀνωτέρω Linberger αὐτόθι.

³ Ἡροδ. III, 61 καὶ ἐξ.

⁴ Τοῦ δόλου ἀνακαλυφθέντος, ὁ Ψευδοσμέρδης μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἵτινες ἔκτοτε ἐθνικὸν μῖσος κατὰ τῶν μάγων ὥρισαν εἰς ἀνάμνησιν τῶν γεγονότων τούτων ἐτησίαν ἐορτήν, τὰ Μαγοφόνια, καθ' ἣν δὲν ἐπετρέπετο τοῖς Μάγοις ἢ εἰς τὸ δημόσιον ἐμφάνις, τοῦ λαοῦ ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ καταδιώκῃ καὶ φονεύῃ αὐτοὺς, (Ἡροδ. III, 790). Ἐντεῦθεν κατὰ τινὰς μάγος σημαίνει τὸν ὠτότμητον·πράγματι δὲ ὁ ὅρος *miige-gusch* ἔχει τὴν σημασίαν ταύτην ἐν τῇ Περσικῇ γλώσσῃ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ψευδοσμέρδους, ὅστις εἶχε πότε ἀποτμηθῇ τὰ ὦτα ὑπὸ τοῦ Κύρου, ἐκ τούτου δὲ καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐτάνου ὡς ὢν ὁ μάγος Σμέρδης Ἡροδ. III, 69. πρβλ. *Encycl. Ab. Migne* t. 3. p. 278.

Ἀκολουθῶς τὸ ὄνομα τοῦτο ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἱερεῖς τοῦ κατὰ τὸν 7 π.Χ. αἰῶνα ἀκμάσαντος διαρρηθμιστοῦ τῆς Περσικῆς θρησκείας Ζωροάστρου, ὅστις ἐγένετο ἅμα καὶ ἀναμορφωτὴς τῶν μάγων, διελὼν αὐτοὺς εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς Χερβέδ (μαθητευομένους) Μοβέδ (διδασκάλους) καὶ Δεστούρ Μοβέδ (τελείους διδασκάλους) ¹ καὶ ὀρίσας ἀκριβέστερον τὰ καθήκοντα ἐκάστη αὐτῶν· νῦν δὲ καὶ παρουσιάζονται σαφῶς ὑπὸ τὸν χαρακτῆρα ἱερέων, μάντεων καὶ ἐπαιδῶν, ὄντες ἐν μεγάλῃ τιμῇ καὶ ἰσχύϊ καὶ κατέχοντες ἤδη ὑπὸ τοὺς Ἀχαιμενίδας καὶ ἰδιαίτερας ὅλως πόλεις, οἷα τὰ «Ἐκβάτανα τῶν μάγων» εἰς τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς Περσίας. ² Οἱ Πέρσαι οὗτοι μάγοι καθαρῶς μαθηταὶ τοῦ Ζωροάστρου ὄντες ἐλάτρευον τὸ πῦρ καὶ ἐπρέσβευον τὴν γνωστὴν θρησκείαν τὴν διαλαμβανομένην ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν βιβλίοις Ζένδ, Pazend καὶ Abesta ³ καὶ στηριζομένην ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως δύο ἀρχῶν, τοῦ ἀγαθοῦ, ἐκπροσωπευομένου ὑπὸ τοῦ Ὁρομάσδου, καὶ τοῦ κακοῦ ἐκπροσωπευομένου ὑπὸ τοῦ Αἰριμάν ὑποχωρήσαντος ἡμέραν τινὰ τῷ Ὁρομάσδῃ. Εἰς ἕκαστον μῆνα τοῦ ἔτους, εἰς ἐκάστην ἡμέραν καὶ δὴ εἰς ἕκαστον ἀστέρα, ⁴ εἰς τὰ ὄρη, τὰ ὕδατα, τὰ δένδρα ἀπέδιδον πνεύματα ἢ ἀγγέλους ἐξ ἐκείνων, οἵτινες δημιουργηθέντες πρὸ τοῦ ἀνθρώπου περὶωρίσθησαν ἕνεκα ἀπιστίας καὶ παρακοῆς ἐν τινὶ χώρᾳ, ἣν ὠνόμαζον χώραν τῶν πνευμάτων. 5

Ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῶν στήματι, τῷ ἐν τοῖς προμνησθεῖσιν

¹ Τὸν τίτλον Μοβέδ φέρουσιν ἔτι καὶ νῦν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἐν Σουράτα Περσῶν. Σ. Ἰ. Βουτυρά λεξικ. Ἱστορ. καὶ Γεωγρ. τ. 4 σ. 440.

² J. Oppert ἐν Crande Encycl. ἐνθ. ἀνωτ.

³ Ὑπάρχουσι καὶ νῦν ἔτι ἀπόγονοι τῶν Ζωροαστριστῶν μάγων οἱ πυρολάτραι Ggebr (= ἄπιστοι) περσιστὶ καλούμενοι ἀφθονοῦντες ἐν Ἰνδικῇ καὶ ἰδίως ἐν Βομβάῃ καὶ Γυζεράτῃ, ἐνθα κατέφυγον ἐκδιωχθέντες τῆς Περσίας ὑπὸ τῶν καταλαβόντων τὴν χώραν ταύτην Ὀθωμανῶν. Οἷτε ἀρχαῖοι μάγοι καὶ οἱ Γκέβραι οὗτοι τὰ τρία ἀνωτέρω βιβλία, ὧν ἡ Ἀβέστα εἶνε ἐρμηνεῖα τῶν δύο ἄλλων, ἀποδίδουσι τῷ Ἀβραάμ, ὅστις δῆθεν, κατὰ τινὰ παραδόσιν αὐτῶν, ἀνεγίνωσκε ταῦτα ἐν μέσῳ τῆς καμίνου, εἰς ἣν εἶχε ῥιφθῇ ὑπὸ τοῦ Νεβρώδ. Πράγματι ὅμως ταῦτά εἰσιν ἔργον τοῦ Ἰμβραχὴμ Ζερδουστ τοῦ ἄλλως καλουμένου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ζωροάστρου. Ab. Migne ἐνθ. ἀν. σ. 277-278.

⁴ Ἰδιαίτεραν προσοχὴν στρέφοντες πρὸς τοὺς ἀστέρας ἐθεώρουν τοὺς ἑπτὰ πλανήτας ὡς τοὺς ἑπτὰ Ἀρχαγγέλους.

⁵ Ab. Migne αὐτόθι.

ίεροῖς αὐτῶν βιβλίοις ἐκτιθεμένῳ, εὗρονται παραδόξως πολλαί χριστιανικαὶ ἀλήθειαι,¹ ἀλλὰ περὶ τῶν ἰδιαίτερων καθαρῶς μαγικῶν αὐτῶν ἀσχολημάτων ἐλάχισται ἀτυχῶς καὶ ὅλως ἀσήμαντοι εἰδήσεις περιεσώθησαν.²

Ἐν ἀντιθέσει δ' ὅμως πρὸς τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῆς ἐν Μηδία κατὰ πρῶτον ἐμφανίσεως τοῦ μαγισμοῦ ἕτεροι φρονοῦσιν, ὅτι πλείονα πάσης ἄλλης χώρας ἱστορικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς κλήσεως πατρὶς τῶν Μάγων κέκτηται ἡ Μεσοποταμία καὶ ὅτι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἡροδότου σχηματισθεῖσα γνώμη περὶ τοῦ Μαγισμοῦ ὡς εἰδικῶς Μηδικοῦ φαινομένου, ἥς ἔνεκα καὶ οἱ τοῦ Εὐαγγελίου μάγοι συνήθως ταυτίζονται πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Περσίας, εἶνε ἀβάσιμος, ἅτε μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει μηδὲ δικαιολογοῦσα τὴν ἐν πολὺ προγενεστέροις χρόνοις καὶ παρ' ἀρχαιοτέρῳ λαῷ τοῖς Ἀσσυροβαβυλωνίοις, ὑπαρξιν μάγων.³ Ἡ Μεσοποταμία μετὰ τῆς Χαλδαϊκῆς αὐτῆς ἐπιστήμης τῆς συνισταμένης ἐν τῇ τάσει πρὸς εἰσδυσιν εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, ὅπως τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐπιτυγχανομένης γνώσεως κατορθωθῇ ἐπιτυχέστερον νὰ διεξάγῃται ἡ πάλῃ πρὸς τὰς ἐχθρικὰς τῷ ἀνθρώπῳ φυσικὰς ἢ πνευματικὰς δυνάμεις καὶ φαινόμενα, ἡδύνατο ἐνωρίτατα νὰ καταστῇ ἡ κοιτὶς τῆς μαγείας τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τῆς τελευταίας ταύτης οὐσῆς κατ' οὐσίαν γνώσεως, παρεχούσης τὴν δυνατότητα τῆς ἐπικοινωνίας μετ' ἀνωτέρου ἢ κατωτέρου κόσμου πνευμάτων συνεργούντων πρὸς ἐπίτευξιν ὠρισμένου σκοποῦ ὑπὲρ ὠφελείας ἢ βλάβης τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ δυνάμεως προγνωστικῆς τοῦ μέλλοντος, ἡ Μεσοποταμία ἦν κατ' ἐξοχὴν χώρα δυναμένη νὰ παρὰσχη γόνιμον ἔδαφος πρὸς ἀνάπτυξιν μιᾶς τοιαύτης ἐπιστήμης.

Γνωστόν, διότι διὰ τὴν μαγείαν σπουδαίαν σημασίαν, ἰδίως ἐν ταῖς

¹ Ἴδε περὶ αὐτῶν ἐν τῷ συγγράμματι I. N. Λεβαδέως «Πνεῦμα τῆς θρησκείας» σ. 30-34.

² Ἴδε Στράβων 15, 3, ἔνθα προστίθῃσιν, ὅτι «πολὺ ἐστὶ τὸ τῶν μάγων φύλον, οἳ καὶ Πύρραιθοι καλοῦνται». Ὀλίγῳ δὲ πρότερον χαρακτηρίζει αὐτοὺς ὡς «σεμνοῦ τινος βίου ζηλωτὰς».

³ Λοπουχὴν, Βιβλ. ἱστ. Κ. Δ. σ. 847. Πρβλ. C. Fouard, S. Pierre p. 96, Paris 1893.

προγνωστικαῖς αὐτῆς ἐργασίαις, εἶχον αἱ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν οὐρανίων ἀστέρων, οἵτινες ἀνέκαθεν εἶχον ἐφελκύση διὰ τῆς λάμπηδόνης αὐτῶν τὴν δεισιδαίμονα προσοχὴν τῶν πρώτων ἀνθρώπων μετὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐπισκότισιν τῆς ιδέας τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ· αὐτὸ δ' ἀκριβῶς τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι φυσικώτατον ἦτο νὰ γεννηθῇ ἡ μαγεία ἐν τῇ ἀχανεῖ πεδιάδι τῆς Μεσοποταμίας, ἐν ἣ οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον πλὴν τῆς ἀπεράντου ὀμαλότητος ἔχον νὰ συναντήσῃ τὸ ὄμμα τοῦ ἡσύχως ἀροτριῶντος τὴν γῆν γεωργοῦ συχνότατα ἐστρέφετο μετὰ θαυμασμοῦ καὶ περιεργείας πρὸς τὸν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κινούμενον οὐράνιον κόσμον, ὅπερ συνετέλεσεν, ὅπως καὶ αὐτὴ τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων ἡ θρησκεία προσλάβῃ τὸν χαρακτήρα τοῦ Σαββαϊσμοῦ ἥτοι τῆς ἀστρολατρείας. Ἐντεῦθεν, κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς γνώμης ταύτης, ἥτις ὁμολογουμένως φαίνεται καὶ πιθανωτέρα, οἱ οὕτω ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Εὐφράτου μορφωθέντες μάγοι μετέβησαν καὶ παρὰ τοῖς Πέρσαις, παρ' οἷς ἀπῆντησαν μὲν κατ' ἀρχὰς ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν αὐτοχθόνων ἱερέων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ μαγισμὸς ἐνωφθαλμίσθη καὶ παρ' αὐτοῖς, καταμιγείς μετὰ τῆς ἐπιτοπίου ἱερωσύνης, οὕτως ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ λέξις μάγος προσέλαβε παρὰ Πέρσαις τὴν σημασίαν τοῦ ἱερέως ἢ ἱεροφάντου.¹

Ἀλλὰ μάγοι εἰς ἀρχαιοτάτας ἐποχάς, πρὸ τοῦ Ἰωσήφ ἔτι καὶ τοῦ Μωϋσέως, εὐρίσκονται καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ δὴ ὑπὸ τὴν αὐτὴν καὶ ἐν Χαλδαίᾳ ιδιότητα. Ὅποτέρα λοιπὸν τῶν χωρῶν τούτων ἐδανείσθη τὴν μαγείαν παρὰ τῆς ἄλλης; Εἶνε ἄραγε παρ' ἀμφοτέραις ὁ μαγισμὸς ἰθαγενὲς φυτὸν ἢ μήπως κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διασπορὰν ἐκ τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ κοιτίδος μετηνέχθησαν ὑπὸ τῶν Χαμιτῶν ἐν Αἰγύπτῳ τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς φυσιολατρείας καὶ ἀστρολατρείας, ἐξ ὧν βαθμιαίως ἐξεπήγαγε

¹ Λοπουχ. αὐτόθι. σ. 848, ἔνθα καὶ τὸ λατινικὸν «*Persarum lingua Magius est qui nostra sacerdos*» Apulej. Apologia, p. 290. Οἱ ὀρισμοὶ νεωτέρων τινῶν περὶ τῶν παρὰ Πέρσαις μάγων ὡς φιλοσόφων καὶ θεολόγων στηρίζονται ἐπὶ ἀρχαίων τοιούτων. Πρβλ. Πορφύρ. περὶ Ἐγκρατ. 4, 16 «*παρὰ τοῖς Πέρσαις οἱ περὶ τὸ θεῖον σοφοὶ καὶ τούτου θεράποντες Μάγοι προσαγορεύονται*» καὶ Σουῖδ. «*Μάγοι παρὰ Πέρσαις, οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι*».

καὶ διεμορφώθη ἡ μαγεία, ὥς καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ; Οὐδετέραν τῶν γνωμῶν τούτων δυνάμεθα ὅλως ἀνεπιφυλάκτως νὰ προτιμήσωμεν.

Τὸ μόνον βέβαιον εἶνε, ὥς καὶ ὁ εἰδικῶς περὶ τὰ ζητήματα ταῦτα διατρίψας F. Lenormant γνωματεύει, ὅτι αἱ κοιλάδες τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Εὐφράτου εἰσὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ ἐστίαι τῆς καταγωγῆς τῆς μαγείας,¹ ἥτις ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων καὶ μετὰ Χριστὸν ἔτι ἐδέσποσε τῶν κατοικούντων αὐτὰς λαῶν διατελέσασα ἀείποτε ἐν στενοτάτῳ ἐσωτερικῷ συνδέσμῳ πρὸς τὴν θρησκείαν, ἣν οὗτοι ἐπρέσβευον ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὴν πενιχρότητα τῶν περὶ τῶν Περσῶν Μάγων εἰδήσεων πολλὰ σχετικῶς ἐγένοντο γνωστὰ περὶ τῆς μαγείας καὶ τῶν μάγων τῆς τε Αἰγύπτου καὶ Βαβυλῶνος καὶ τοῦτο, κατὰ μέγα μέρος, χάρις εἰς τὰς νεωτέρας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις καὶ τὴν ἐξήγησιν τῆς σφηνοειδοῦς καὶ ἱερογλυφικῆς γραφῆς.

Οἷτε Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι μάγοι ἐσεμνύνοντο καὶ μεγάλης ἀπήλουν ὑπολήψεως διὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν, ἣν εἶχον ἀναπτύξει εἰς βαθμὸν ἥκιστα εὐκαταφρόνητον, ὥς περὶ τούτου τουλάχιστον δυνάμεθα νὰ βεβαιωθῶμεν καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπλῶς τῆς Ἀγίας Γραφῆς τῆς Π. Διαθήκης. Ἀναμνησθῶμεν τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων ἐνυπνίων τοῦ Φαραὼ καὶ τῶν πρὸς ἐρμηνείαν αὐτῶν προσκληθέντων σοφῶν καὶ ἐξηγητῶν ² ἀναμνησθῶμεν τῶν σοφιστῶν καὶ φαρμακῶν καὶ ἐπαισιδῶν, οἵτινες καὶ αὐτὸν τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Ἀαρὼν κατέπληξαν μεταβαλόντες τὰς ῥάβδους εἰς ὄφεις καὶ τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα καὶ ἐπιδείξαντες τὴν ἐξάσκησιν κυριαρχικῆς δυνάμεως ἐπὶ τοῦ γένους τῶν βατράχων. ³ Ὁ Βαλαάμ φέρεται ὡς μάγος ἀπαγγέλλον προφητείας, ⁴ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὁμιλεῖ περὶ τῆς Βαβυλῶνος ὡς χώρας γνωστῆς καὶ διασήμου διὰ τοὺς μάγους αὐτῆς, ⁵ ἐπὶ δὲ τοῦ προφήτου Δανιὴλ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος συγκαλεῖ τοὺς μάγους, ὅπως μαντεύσωσι τὸ ἐνύπνιον αὐτοῦ καὶ ἐξηγήσωσιν αὐτὸ. ⁶ Ἐν γένει ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις ταύταις οἱ μάγοι κατεῖχον πολλὰς, φυσικὰς ἰδίως, γνώσεις καὶ ἐν τούτῳ ἀληθῶς ἐδείχθησαν χρησιμώτατοι, ἀλλ' ἐν ταύτῳ συνανέπτυξαν εἰς μέγαν βαθμὸν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν. Ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης οὗτοι

¹ Franç. Lenormant, La Magie chez les Accadiens et les origines accadiennes p. 70. Paris 1870 παρὰ F. Vigouroux, La Bible et les découvertes modernes. t. 2. p. 300 Paris 1896.

² Γεν. 41, 8.

³ Ἐξόδ. 7, 11. 22, 8, 7

⁴ Ἀριθμ. κ. 22-24.

⁵ Ἡσαΐας κ. 47.

⁶ Δανιήλ 2, 2.

φέρονται ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, ¹ ἀλλὰ πάντα ταῦτα δέον νὰ ὑπαγάγωμεν ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα *μάγοι*, καθόσον αἱ ἰδιαιτέραι αὐτῶν ὀνομασίαι ἀπεδίδοντο αὐτοῖς ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ περιπτώσει ἐνήργουν, ἢ ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας, εἰς ἣν εἰδικώτερον ἤσυχολοῦντο.

Ἐν Αἰγύπτῳ ² οἱ ἀνεγνωρισμένοι καὶ ἐπίσημοι μάγοι, οἵτινες ὑπῆρξαν διάσημοι καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δέν ἀπετέλουν τάξιν διάφορον τῆς τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἦσαν κυρίως ἱερεῖς καὶ ἱερατικὸν τὸ λειτούργημα αὐτῶν. Τοῦτο συνεφώνει πληρέστατα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς Αἰγυπτιακῆς θρησκείας. Οἱ ἱερεῖς ἐν αὐτῇ παρίσταντο ὡς οἱ μεσίται μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οἱ μάγοι δὲ ἀνεκοίνουν εἰς τοὺς τελευταίους τούτους τὴν ὑψίστην, εἰ καὶ μυστηριώδη, θέλησιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνδεικνυμένην ἐν τοῖς ἐνυπνίοις, ταῖς προρρήσεσι, ταῖς κινήσεσι τοῦ οὐρανίου συστήματος κ. τ. πρπλ. Γνωστὸν ἐξ ἄλλου, ὅτι οἱ ἱερεῖς ἐνταῦθα, κατέχοντες οἷον τὸ μονοπώλιον τῆς ὅλης ἐπιστήμης ἐπομένως καὶ τῆς μαγείας, ἀστρολογίας καὶ τῶν ὁμοίων, προσεπάθουν ὅπως τὰς γνώσεις αὐτῶν καταστήσωσιν ἀποκλειστικὴν κληρονομίαν τῶν ἀπογόνων αὐτῶν συµμεταβιβαζομένου κληρονομικῶς καὶ τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱόν ³ συνεπῶς καὶ οἱ μάγοι, ὡς ἐν θρησκευτικῷ ὁμίλῳ ἀνήκοντες, μετέδιδαν τὸ τε ἀξίωμα αὐτῶν καὶ τὰς γνώσεις εἰς τοὺς ἰδίους ἀπογόνους

¹ Ἴδε τὰ ἀνωτέρω χωρία πρβλ. καὶ Ἑξόδου 8, 18-19. Ἦσ. 27,13, 25 Δανιὴλ 1, 30 2, 12. 18. 24. 27.

² Ἐκτενὴ περὶ Μάγων πραγματείαν ἐδημοσίευσεν ὁ Ρώσσοις Π. Πρωτοποπόφ ἐντῷ περιοδικῷ «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη» τοῦ Σεμιναρίου τοῦ Χαρκόβου, ἀρ. 23 καὶ 24, 1901, ἣν καὶ ἔχομεν σὺν ἄλλοις ὑπ' ὄψει ἰδίως ἐν τοῖς περὶ τῶν Αἰγυπτίων μάγων.

³ Ἡροδ. II, 37 «ἐπεὰν δὲ τις ἀποθάνῃ, τούτου ὁ παῖς ἀντικαθίσταται».

ἀγνώστου ὅμως παραμείναντος τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ μεταβίβασις αὕτη ἐξετελεῖτο. ¹ Παρ' ὅλην ὅμως τὴν μυστικότητα καὶ τὰ δικαιώματα, ἅτινα περιεφρούρουν τὴν ἱερατικὴν τάξιν, τινὲς ἐκ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ ὡς ἐκ τοῦ συχνοῦ μετ' ἀστρολόγων συγχρωτισμοῦ κατώρθουν νὰ ὑποκλέπτωσι τὴν μαγικὴν τέχνην καὶ νὰ ἐκμεταλλεύωνται αὐτὴν πρὸς ἴδιον ὄφελος, οἷον ἔπραξεν ὁ καὶ βασιλεὺς κατορθώσας ν' ἀναγορευθῇ Κετ ² ὁ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Πρωτεὺς καλούμενος, ἀλλ' ὁμολογουμένως τὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἦσαν λίαν σπάνια.

Ἡ ἱερατικὴ τάξις ἐν Αἰγύπτῳ ἀπετέλει ἀληθῆ ἱεραρχίαν, ἥς τοὺς διαφόρους βαθμοὺς ἐγνώρισαν ἤδη ἡμῖν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ιδίως ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλήμης πρὶν ἢ ἔτι γνωσθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐγγράπτων ἰθαγενῶν μνημείων. Ἐκαστος ναὸς εἶχεν ἴδιον ὄμιλον ἱερέων, ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁποίων ἴστατο εἰς ἀρχιερεὺς, πάντες δὲ πιθανῶς ἐξηρτῶντο ἀπὸ τινος ὑπάτου ἀρχιερέως διαμένοντος ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ. Δίγλωσσόν τι διάταγμα τῆς Πτολεμαϊκῆς ἐποχῆς εὐρεθὲν ἐν Κανώβῳ ποιεῖται μνησίαν ἐξ τάξεων ἱερέων 1) οἱ ἀρχιερεῖς, 2) οἱ προφηταί, 3) οἱ εἰς τὸ ἄδυτον εἰσπορευόμενοι πρὸς τὸν στολισμὸν, 4) πτεροφόροι, 3) ἱερογραμματεῖς

¹ Π. Πρωτοποπῶφ ἔνθ. ἀνωτ. σ. 756.

² Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σικελιώτου Διοδώρου ἱστορούμενα ὡς χαρακτηριστικὰ ἐν τινὶ μέτρῳ τῶν μαγικῶν μεθόδων.... «γενομένης ἀναρχίας τῶν ἀδόξων τις ἠρέθη βασιλεὺς, ὃν Αἰγύπτιοι μὲν ὀνομάζουσι Κέτηνα, παρὰ δὲ τοῖς Ἕλλησιν εἶναί δοκεῖ Πρωτεὺς ὁ κατὰ τὸν Ἰλιακὸν γεγονώς πόλεμον. Τούτου δὲ παραδεδομένου τῶν τε πνευμάτων ἔχειν ἐμπειρίαν καὶ τὴν μορφήν μεταβάλλειν ὅτε μὲν εἰς ζώων τύπους, ὅτε δὲ εἰς δένδρον ἢ πῦρ ἢ τι τῶν ἄλλων ὁμολογούμενα τούτοις συμβαίνει καὶ τοὺς ἱερεῖς λέγειν περὶ αὐτοῦ. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς μετὰ τῶν ἀστρολόγων συμβιώσεως, ἣν ἐποιεῖτο συνεχῶς ἐμπειρίαν ἐσχηκέναι τὸν βασιλεῖα τῶν τοιούτων, ἐκ δὲ τοῦ νομίμου τοῦ παραδεδομένου τοῖς βασιλεῦσι τὸ περὶ τὰς μεταβολὰς τῆς ἰδέας μυθολογηθῆναι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Ἐν ἔθει γὰρ εἶναι τοῖς κατ' Αἰγύπτου δυνάσταις περιτίθεσθαι περὶ κεφαλὴν λεόντων καὶ ταύρων καὶ δρακόντων προτομάς σημεία τῆς ἀρχῆς· καὶ ποτὲ μὲν δένδρα, ποτὲ δὲ πῦρ, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ θυμιαμάτων εὐωδῶν ἔχειν ἐπὶ κεφαλῇς οὐκ ὀλίγα καὶ διὰ τοῦτο ἅμα μετ' ἑαυτοὺς εἰς εὐπρέπειαν κοσμεῖν ἅμα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς κατὰπληξιν ἄγειν καὶ δεισιδαίμονα διάθεσιν». Διοδ. Σικελ. Βιβλ. Ιστορ. Ι, 62. πρβλ. καὶ Ἡρ. ΙΙ, 102-121.

6) καὶ οἱ ἄλλοι ἱερεῖς.¹ Ἡ δὲ διάφορος τὴν τάξιν ἀπλῶς ὑποδιαίρεισι τοῦ Κλήμεντος ὡς ἐξῆς ἔχουσα: ὁ ῥόδός, ὠροσκόπος, ἱερογραμματεὺς, στολιστής, προφήτης, παστοφόρος,² εἶνε κατ' οὐσίαν ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Κανωβικοῦ μνημείου.³ Τὰς ὑποδιαιρέσεις ταύτας δὲν δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν ἐπακριβῶς καὶ ἐπὶ τῶν μάγων, ὡς ποιοῦσι τινες,⁴ ἀλλὰ, δεχόμενοι ὅτι πᾶσαι αἱ ὑποδιαιρέσεις αὗται περιεῖχον μάγους ἐν γένει, δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν μόνον τὰ ἐπὶ μέρους ἐπιτηδεύματα αὐτῶν, ἅτινα κατ' ἀνάγκην συνεδέοντο πρὸς ἄλληλα. Ὁ φαρμακεὺς, λόγου χάριν, ὅστις ἦν καλὸς τῆς φύσεως γνώστης, συγχρόνως ἦν καὶ ἐξορκιστής, ὁ δὲ ἐξορκιστής ἐτύγχανεν ἅμα καὶ θεολόγος, ὁ ἀστρολόγος ἦν ἅμα καὶ ὄνειροκρίτης, ὁ ἱατρὸς καὶ φυσιογνώστης ἐξορκιστής κ. τ. ὅ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι παρὰ τοῖς μάγοις δὲν ὑπῆρχε καὶ εἰδικότης. Ὁ ἱατρὸς, ἐπὶ παραδείγματι, ἡσχολεῖτο κατ' ἐξοχὴν περὶ τὰς θεραπείας, ἢ δὲ ἐξορκιστικὴ ἀπετέλει δι' αὐτὸν ἔργον ὅλως δευτεροβάθμιον.⁵

Ἐν τῶν κυριωτέρων ἀσχολημάτων τῶν Αἰγυπτίων μάγων ἦν ἡ ἀστρολογία, ἣτις εἶνε μία τῶν ἀρχικῶν βάσεων τῆς μαγείας καὶ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ιδέας, ὅτι τὰ ἄστρα ὑπὸ ἀνωτέρων ὄντων, δαιμόνων, οἰκούμενα ἐπηρεάζουσι τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπίνης τύχης καὶ ὅτι διὰ τῶν δαιμόνων τούτων δυνατὸν νὰ ἐπενεργήσῃ τις ἐπὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν διατελούντων πραγμάτων καὶ γεγονότων. Ἐντεῦθεν ἀστρολογία ἦτο ἢ ὑποτιθεμένη ἐπιστήμη τῶν καθόλου ἐπιδράσεων τῶν ἀστέρων ἐπὶ τῶν ἐπιγείων υπάρξεων καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ τέχνη τοῦ καθορίζειν τὴν φύσιν καὶ τὴν εἰδικὴν σημασίαν καὶ δύναμιν τῶν ἐπιδράσεων τούτων ἐφ' ἐκάστου ὄντος ἰδιαίτερος.⁶ Ἀρχαιόταται ἐπιγραφαὶ τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρουσι μεταξὺ ἄλλων καὶ περὶ «διδασκάλων τῶν μυστηρίων τοῦ οὐρανοῦ»,

¹ F. Vigouroux, la Bible et les découv. mod. t. II p. 115. Τὸ διάταγμα τοῦτο εἶνε γεγραμμένον Ἑλληνιστὶ καὶ Ἰερογλυφιστὶ.

² Στ. ωαμτ. 6, 4 Πατρολ. Migne Ser. Gr. τόμ. 9. σελ. 253.

³ Vigouroux αὐτόθι σ. 115-116

⁴ Vigouroux αὐτόθι σ. 114-116

⁵ Πρωτοποπῶφ αὐτόθι σ. 77

⁶ Diction. Encyclopédique de la Theologie Catholique Wetzer et Welte Γαλλικὴ μετάφρ. J. Goschler t. II. p. 75.

ὕφ' οὓς εὐδηλον ὅτι δέον νὰ νοήσωμεν τοὺς ἀστρολόγους,¹ ἐξ οὗ δείκνυται ἔτι ἅπαξ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀστρολογίας ἀνάγεται εἰς τὴν πολιὰν ἀρχαιότητα καὶ τοῦτο διότι ἀπέρρεεν ἀμέσως ἐξ αὐτῶν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῶν Αἰγυπτίων, οἵτινες ἐφαντάζοντο τὸν οὐράνιον θόλον κατοικοῦμενον ὑπὸ θεῶν ὑπάρξεων ἐν μορφῇ ἀστέρων, ὧν καὶ προσεπάθουν νὰ γνωρίσωσι τὴν θέλησιν πιστεύοντες ἐκτός τούτου, διότι οἱ θεοί, ὡς ὁ Ὅσιρις, διέπουσι τὸν ἐπὶ γῆς βίον. Ἐπειδὴ δ' ἐξ ἄλλου εὐχερὲς ἦτο νὰ παρατηρηθῇ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅτι φυσικὰ γεγονότα καὶ περιστατικὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπισυμβαίνοντα παρηκολουθοῦντο ὑπὸ μεταβολῶν ἐν τῷ οὐρανίῳ κόσμῳ, οἷον αἱ πλήμμυραι καὶ ὑφέσεις τοῦ Νείλου καὶ τὰ παρόμοια,² ἐντεῦθεν παρὰ τῷ ἀρχαίῳ Αἰγυπτίῳ φυσικῶς ἐγεννᾶτο ἡ ἰδέα, ὅτι μεταξὺ τῆς ἐπιγείου καὶ τῆς ἐπουρανίου ζωῆς πλήρης ὑπάρχει ἀμοιβαιότης. Ἀναγνῶναι λοιπὸν τὴν θέλησιν τῶν θεῶν, εὐρεῖν τὴν μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς ἀρμονίαν, ταῦτα ἦσαν τῶν ἀστρολόγων τὰ ἀσχολήματα.³ Τὰς ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ παρατηρήσεις αὐτῶν ἐποιοῦν ἀπὸ τόπων ὑψηλῶν ἔχοντες ἀστεροσκοπεῖα ἐν Τάνει, Μέμφιδι, Δενδεράχ καὶ Ἡλιουπόλει καὶ βοηθούμενοι μὲν ὑπὸ τῆς διαυγείας τῆς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἀτμοσφαίρας, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ μεταχειριζόμενοι διάφορα ὄργανα καὶ συσκευάς, ὧν τὴν ὑπαρξιν δέν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν εἰς τοὺς Αἰγυπτίους τοὺς ἀρκούντως προοδεύσαντας ἐν τε τῇ ἀστρονομίᾳ καὶ τοῖς τεχνικοῖς ἐπαγγέλμασι δι' ἀστρονομικὰς μάλιστα τινὰς ἐργασίας ὑπ' αὐτῶν γενομένης ἀναντίρρητον ὅτι οὐδαμῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαρκέσῃ μόνον τῆς ἀτμοσφαίρας ἡ καθαρότης.⁴ Τὰς παρατηρήσεις αὐτῶν καὶ ἐρεῦνας καταγράφοντες ἐν ἐπὶ τούτῳ βιβλίῳ ἐμόρφωσαν οὕτω πλουσιωτάτην ἀστρολογικὴν φιλολογίαν.⁵ Εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτῶν κατέφθانون οἱ ἀστρολόγοι παρατηροῦντες ἐν ποίῳ χρόνῳ, ἐν τίνι θέσει τῶν οὐρανίων ἀστέρων

¹ E. Revillout. ἐν Grande Encycl. t. 15, p. 674.

² Πρωτοποπῶφ, Αὐτόθι σ. 759.

³ E. Revillout. Αὐτόθι Πρωτοποπῶφ. Αὐτ.

⁴ Ἡροδ. II 82 Διόδωρ. Σικελ. Α, 81.

⁵ Πρωτοποπῶφ, Αὐτόθι σ. 758.

καὶ τίνι τρόπῳ ἐξετελέσθη γεγονὸς τι, μεθ' ὃ κατέγραφον τὰς οὐρανίους μεταβολὰς συγκαταγράφοντες καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα εἰς αὐτὰς ἱστορικὰ περιστατικά. Τὰ ὁσημέραι δὲ πλουτιζόμενα καὶ ἐπεξεργαζόμενα κείμενα ταῦτα συνετάσσοντο ἐν εἴδει χρονολογικῶν πινάκων ἢ ἐνιαυσίων ἡμερολογίων, ἐὰν δὲ παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐρμηνεύσωσιν αἰνιγματῶδες τι φαινόμενον οἱ μεταγενέστεροι ἐστρέφοντο πρὸς τὰ ἐν προγενεστέροις ἤδη χρόνοις συνταχθέντα ὑπομνήματα.¹

Εὐνόητον ἐκ τούτων ὅτι οἱ ἀστρολόγοι ἦσαν καὶ οἱ θεολόγοι ἐν τῷ λαῷ αὐτῶν. Παρατηροῦντες οὗτοι τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς τοῦ οὐρανίου συστήματος ἐθεῶντο τὸν βίον τῶν Θεῶν καὶ συνέταττον ἐτησίως ἡμερολόγια δεικνύοντα πρὸς τιμὴν τίνων Θεῶν, ἐν τίνι ἡμέρᾳ καὶ ἴσως ποῦ ἔδει νὰ ἐπιτελεσθῇ ἑορτὴ² καθιεροῦντες μάλιστα ἕκαστον μῆνα καὶ ἐκάστην ἡμέραν τοῦ ἔτους εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν Θεόν³ καὶ αὐτὴν δ' ἔτι τὴν ἡμέραν διαιροῦντες εἰς τέσσαρα τμήματα, ὧν ἕκαστον ἀφιεροῦτο εἰς ἓνα τινὰ θεῖον προστάτην. Ἐκ τῆς ἀφιερώσεως δὲ ταύτης τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν εἰς τοὺς θεοὺς ἀπέρρεον καὶ αἱ προρρήσεις τῶν ἀστρολόγων. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κατὰ τίνα χρόνον συνελήφθη, κατὰ τίνα χρόνον καὶ ὑπὸ τίνα ἀστέρα ἐγεννήθη καθώριζον οὗτοι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν τύχην αὐτοῦ, τὸ εἶδος τοῦ θανάτου, τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν, ἐπίσης συμφώνως πρὸς ὠρισμένην συζυγίαν καὶ θέσιν τῶν ἀστέρων ἐξηγοῦντες τοὺς ὀνείρους κ.τ.λ.⁴ Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν ἀστρομαντείαν,

¹ Ἡροδ. II, 82. «Τέράτα τε πλέω σφι ἀνεύρηται ἢ τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι-γενομένου γὰρ τέρατος φυλάσσουσι γραφόμενοι τῷποβαῖνον, καὶ ἦν κοτε ὕστερον παραπλήσιον τούτῳ γένηται, κατὰ τωυτό νομίζουσι ἀποβήσεσθαι».

² Ἡροδ. II, 59.

³ Ἡροδ. II, 82. Ἐκ τούτων δεικνύται ὅτι τὰ ἡμερολόγια καὶ ἑορτολόγια παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν πρβλ. καὶ Ἡρόδ. II, 58.

⁴ Ἡροδ. II, 82. Ἰδοὺ δὲ τι περιληπτικῶς λέγει περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Σικελιώτης: «Ἡ δ' ἀριθμητικὴ ... οὐκ ὀλίγα συμβάλλεται καὶ τοῖς τὰ περὶ τὴν ἀστρολογίαν ἐκπονοῦσιν ἐπιμελοῦς γάρ... καὶ παρ' Αἰγυπτίοις παρατηρήσεως τυγχάνουσιν αἱ τῶν ἀστρῶν τάξεις τε καὶ κινήσεις, καὶ τὰς περὶ ἐκάστων ἀναγραφὰς ἐξ ἐτῶν ἀπίστων τῷ πλήθει φυλάττουσιν ἐκ παλαιῶν χρόνων ἐζηλωμένης παρ' αὐτοῖς τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς, τὰς τε τῶν πλανητῶν ἀστέρων κινήσεις καὶ περιόδους καὶ στηριγμούς, ἔτι δὲ τὰς ἐκάστου δυνάμεις πρὸς τὰς τῶν ζῶων γενέσεις, τίνων εἰσὶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἀπεργαστικά φιλολιμύτατα παρατηρήκασιν. Καὶ πολλάκις μὲν τοῖς ἀνθρώποις τῶν αὐτοῖς μελλόντων ἀπαντήσεσθαι κατὰ τὸν βίον προλέγοντες ἐπιτυγχάνουσιν, οὐκ ὀλίγας δὲ καρπῶν φθορὰς ἢ τούναντίον πολυκαρπίας, ἔτι δὲ νόσους κοινὰς ἀνθρώποις ἢ βοσκήμασιν ἐσομένας προσημαίνουσι, σεισμους τε καὶ κατακλυσμούς καὶ κομητῶν ἀστέρων ἐπιτολὰς καὶ πάντα τὰ τοῖς πολλοῖς ἀδύνατον ἔχειν δοκοῦντα τὴν ἐπίγνωσιν ἐκ πολλοῦ χρόνου παρατηρήσεως γεγεννημένης προγιγνώσκουσι». Διοδ. Σικ. Α, 81.

ἥς οἱ ἐν Αἰγύπτῳ θεράποντες, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι μάντεις, τὰς προρρήσεις αὐτῶν ἀνεκοίνουν εἰς τοὺς ἐρωτῶντας διὰ τῶν χρηστηρίων τῶν εὕρισκομένων ἐν τοῖς ναοῖς.¹

Ἀλλ' ἐν ταῖς ἀρχαίαις Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς μνημονεύονται καὶ «μυστήρια τῆς ἱεῤῥας γλώσσης» καὶ «διδάσκαλοι τῶν μυστηριωδῶν λογίων»· ὑπὸ τούτους δέον νὰ νοήσωμεν τοὺς ἐξορκιστὰς μάγους ἢ ἐπαοιδούς, ἔχοντας προστάτιν αὐτῶν τὴν Ἴσιν, ἥτις, κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν μυθολογίαν, ὑπῆρξε διάσημος ἐπὶ μαγικαῖς ἐπωδαῖς.² Κατέχοντες οἱ μάγοι,³ ὡς θεολόγοι, τὰς βίβλους τῆς ἱστορίας τῶν Θεῶν καὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτῶν παρελάμβανον ἐξ αὐτῶν διαφόρους φράσεις, δι' ὧν ἐσχημάτιζον ποικίλους ἐξορκιστικούς τύπους θεωρουμένους ἱεροὺς ἅτε περιέχοντας μυστηριώδη, ἄγνωστα ὀνόματα τῶν θεῶν, εἰς ἃ ἀπέδιδον μεγάλην καὶ ἐξοχὸν μαγικὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἐνίοτε οἱ ἐξορκισμοὶ καθίσταντο ὅλως σκοτεινοὶ καὶ γριφώδεις καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐννοίας, οἷοι βραδύτερον ἦσαν οἱ ἐξορκιστικοὶ τύποι τῆς ἐν Κύπρῳ λατρείας τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὰ Ἐφέσια γράμματα τῆς ἐν Ἐφέσῳ Ἀρτέμιδος.⁴ Τὰς ἐπωδάς ταύτας οἱ Αἰγύπτιοι μάγοι μετεχειρίζοντο πρὸς παροχὴν μὲν εὐτυχίας εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀποσώβησιν δὲ συμφορὰς καὶ κινδύνου. Ἐντεῦθεν πολυάριθμοι αὐτῶν τύποι ἀπηυθύνοντο κατὰ τῶν κροκοδείλων, τῶν κυνῶν, τῶν ἰχθύων, τῶν

¹ Πρωτοποπῶφ. ἐνθ. ἀνωτέρω. σ. 760-761.

² Αὐτόθ. 761.

³ Ἰδίως οἱ τῆς τάξεως τῶν Ἱερογραμματέων, κατὰ Κλημεντα, ἢ, κατὰ τὸ Κανωβικόν ἔγγραφον, τῶν Πτεροφόρων, οἵτινες συχνάκις ἀπεικονίζονται μετὰ πτερῶν (γραφίδων) ἐπὶ κεφαλῆς δηλωτικῶν τοῦ ἰδιαίτερου αὐτῶν λειτουργήματος τοῦ σχετιζομένου ἰδιαίτατα πρὸς τὴν ἱεράν γραφήν, τὰ μέτρα καὶ τὴν σπουδὴν τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ. Vigouroux, ἐνθ'. ἀν. σ. 116.

⁴ Vigouroux, Le N. Testament et les découv. archéologiques, 206-207 καὶ 274 καὶ ἐξ.

ὄψεων κ. τ. ό. ¹ Τὰ πονηρὰ πνεύματα ἐν αὐταῖς ἐτίθεντο ἐν δευτέρῳ καὶ τρίτῃ μοίρῳ κυρίως εἶχον ὑπ' ὅψει αὐται κατ' ἐξοχὴν τὰς ἀσθενείας, καθόσον τὴν υἰεὶαν περὶ πλείστου ἐποιοῦντο ἐν Αἰγύπτῳ καὶ διὰ θρησκευτικοὺς μὲν λόγους, ἀλλὰ πρωτίστως διὰ κλιματικούς. Ἐντεῦθεν ἡ ἐξορκιστικὴ συνεδέετο μετὰ τῆς ἱατρικῆς καὶ τὰ διάφορα ἱατήρια μέσα ἀνεύρισκον ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, πρὸς ἣν οἱ Αἰγύπτιοι ἀπέβλεπον πανθεϊστικῶς, λαμβάνοντες ἐξ αὐτῆς διαφόρους βοτάνας καὶ παρέχοντες αὐτὰς ἢ ἐν φυσικῇ καταστάσει ἢ παρασκευάζοντες ἐξ αὐτῶν διαφόρους πτισάνας καὶ ἑτέραν μὲν ἐπωδὴν ἀπαγγέλλοντες κατὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ φαρμάκου, ἑτέραν δὲ κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ. ² Ὅπως δὲ οὐδεμίαν τῶν ἀπόψεων τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης οἱ Αἰγύπτιοι ἀφῆκαν ἀμιγῇ θρησκευτικῶν ἰδεῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱατρικῇ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ ἔθετον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τὴν προστασίαν διαφόρων πλανητῶν ἢ θεῶν, ὧν καὶ ἐπεκαλοῦντο ἐν διδομένη περιστάσει τὴν ἰδιαιτέραν βοήθειαν. ³ Οἱ ἐπαοιδοὶ οὗτοι ἦσαν συγχρόνως καὶ θαυματοποιοί, ἐπωφελοῦντο δηλονότι τῆς γνώσεως τῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων τῆς φύσεως, ἵνα ὑποστηρίζωσι τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐπωδῶν αὐτῶν, εἰ καὶ ἡ κοινὴ πεποίθησις τὰ θαύματα ἀπέδιδεν εἰς αὐτὰς τὰς ἐπωδάς. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἐνώπιον τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἀαρὼν προσκληθέντες καὶ θαυματουργήσαντες μάγοι, ἐξ ὧν ἡ παράδοσις διέσωσε δύο μόνων τὰ ὀνόματα, τοῦ Ἰαννῆ καὶ τοῦ Ἰαμβρῆ. ⁴ Περίαπτα καὶ φυλακτήρια,

¹ Γνωστὸν ὅτι τὰ ζῶα ταῦτα ἐν τισι μὲν τῶν μερῶν τῆς Αἰγύπτου ἐθεωροῦντο ἱερὰ καὶ ἐλατρεῦντο μάλιστα, ἐν ἄλλοις ὅμως οὐχί.

² Πρωτοποπῶφ, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 763.

³ Champolion-Figeac, Egypte ancienne p. 106. Ἐκδ. F. Didot Paris 1831.

⁴ Β'. Τιμόθ. 8, 3. Τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελεσθέντα τινὲς μὲν ἀπεδέχθησαν ὡς ὀφθαλμαπάτην, τινὲς δ' ἀπέδωκαν εἰς ἐπέμβασιν τοῦ δαίμονος καὶ τρίτοι ἐθεώρησαν ὡς ἀγυρτικὰς τερατείας. Vigouroux, La Bible et les decouv. modernes t. 2 p. 300 καὶ ἐξ καὶ Σημ.2 Ἄλλοι τέλος νεώτεροι εὐρίσκουσι σήμερον φυσικὴν αὐτῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐξήγησιν. Πρωτοπ. αὐτ. σ. 765. Ὁ σαρκαστικώτατος Λουκιανὸς σὺν ἄλλοις κατέσκαψε τὴν τε μαγειρίαν καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπ' αὐτῆς τερατουργούμενα τυφλὴν καὶ ἄλογον πίστιν, ἣτις ἐξικνεῖτο μέχρι τοσοῦτου, ὥστε νὰ δέχηται τοὺς Αἰγυπτίους μάγους ὡς ὀχουμένους ἐπὶ κροκοδείλων καὶ συγκολυμβώντας μετ' αὐτῶν ἢ δυναμένους τῶν θυρῶν τοὺς μοχλοὺς ἢ τὰ κόρηθρα καὶ τὰ ὕπερα περιβάλλοντας δι' ἱματίων νὰ μετατρέπωσι διὰ μυστικῶν ἐπωδῶν εἰς εὐπειθεῖς οἰκιακοὺς ὑπηρέτας! Δικαίως ἄρα ταῦτα ἐχαράκτηρισεν ὡς τερατολογίας καὶ ἀλλόκοτα μυθολογήματα. Ἰδ. Φιλοψευδῆ ἐν Λουκιαν. τ. 3. 117-119. Ἐκδ. Jacobitz.

φίλτρα καὶ γοητεῖαι, Ἐρωτήσεις νεκρῶν καὶ ἐξηγήσεις ὀνείρων, πάντα ταῦτα ἀνῆκον εἰς τὸν κύκλον τῆς φανταστικῆς ἐπιστήμης τῶν μάγων, οἵτινες οὕτως ἀνταποκρινόμενοι πλήρως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, ἤσκουν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τε τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ, τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἑαυτῶν χώρας. Ἰερεῖς ὄντες κατεῖχον πολιτικῶς τὴν δευτέραν μετὰ τὸν βασιλέα βαθμίδα, ¹ ἐνδικοιτῆματα δ' αὐτῶν ἦσαν οἱ ναοὶ καὶ τὰ μέγαλα τῶν βασιλείων, οἵτινες συχνότατα δηρώτων καὶ πλειστάκις ἠκολούθουν τὰς συμβουλὰς αὐτῶν εἰς μαγικοὺς δὲ χρησμούς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, ὀφείλεται καὶ ἡ ματαίωσις τῆς διώρυγος, δι' ἧς ὁ Φαραὼ Νεχαώ ἐσκέφθη νὰ ἐνώσῃ τὴν Μεσόγειον μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.² Ἄλλ' ἔτι πλέον ἐξύψου τοὺς μάγους τὸ ὅτι εἰς τὸ σωματεῖον αὐτῶν ἀνῆκε συνήθως καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ³ εἰς ὃν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλωσι καὶ τὸν δ' αὐτοχειρίας θάνατον, ⁴ ἐν ἣ περιπτώσει ἔκρινον αὐτὸν ἀνάξιον πλέον τῆς βασιλείας ἢ δι' ἄλλου τινὸς ἐπιτηδείου τρόπου ν' ἀναγκάσωσιν ὅπως παραιτηθῇ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐκ ὀλίγα συνεισήνεγκον οἱ μάγοι οὗτοι εἰς τὴν Ἰατρικὴν, οὐκ ὀλίγα εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ ἀστρονομίαν, ἱκανὰ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνατομίαν ὥς ἐκ τῶν ταριχευτικῶν ἐργασιῶν, ὧν αὐτοὶ μόνοι κατεῖχον τὸ μυστικὸν ἀλλὰ παρ' ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς ταύτας συνεισφορὰς δὲν δυνάμεθα ἀληθῶς νὰ μὴ θεωρήσωμεν αὐτοὺς ὥς πονηροὺς ἀπατεῶνας, ἐκμεταλλευσμένους τὴν εὐπιστίαν τοῦ πλήθους καί, πρὸς ἴδιον ὄφελος, κρατοῦντας αὐτὸ ἐν νηπιῳδῇ πνευματικῇ στασιμότητι καὶ παχυλοτάτῃ δεισιδαιμονίᾳ.

(ἀκολουθεῖ)

Π. Λούβαρις.

¹ Διόδ. Ι, 73

² Ἡροδ. ΙΙ, 158.

³ Champolion Αὐτ. σ. 356, 360.

⁴ César Cantu, Hist. Universelle t. 1 p. 403. Γαλλικὴ μετάφρ. Aroux. Διοδ. Σικελ. Ι, 65.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Έορταί.- Αί άγίαι έορταί τής Χριστοῦ Γεννήσεως καί τής Θείας αὐτοῦ έπιφανείας έωρτάσθησαν έν Βηθλεέμ καί έν Ἰορδάνη μετά τής συνήθους αὐτῶν μεγαλοπρεπείας τῇ συμμετοχῇ τῶν ἀπό περάτων γῆς χάριτι Θεοῦ συνηθροισμένων εὐλαβῶν προσκυνητῶν, όμοίως δέ καί αί μεγάλαι πανηγύρεις τής Ὁρθοδοξίας καί τής Σταυροπροσκυνήσεως. Περιγραφὴν τῶν δύο πρώτων έορτῶν μετ' εἰκόνων εύρίσκουσιν οἱ εὐσεβεῖς καί φιλομαθεῖς ἀναγνῶσται έν έτέρᾳ σελίδι τής «Ν. Σιών».

Προσκυνηματικά. - Έν τῷ τόπῳ τής Γεννήσεως τοῦ Κυρίου έν τῷ σπηλαίῳ τής Βηθλεέμ ὑπὸ τὸ θυσιαστήριον περὶ τὸν ἀργυροῦν ἀστέρα ὑπάρχουσι 16 ἀκοίμητοι λυχνίαι, έξ ὧν τέσσαρες ἀνήκουσι τοῖς Λατίνοις ἀνὰ έξ δέ τοῖς Ἀρμενίοις καί τοῖς Ὁρθοδόξοις. Τοῦ δικαιώματος τοῦ ἡμερησίου καθαρισμοῦ τοῦ ὅλου τόπου τής Γεννήσεως ἀνήκοντος ἀποκλειστικῶς ἡμῖν, οἱ Λατῖνοι ἔδικαιοῦντο τέως μόνον τὰς ἑαυτῶν λυχνίας νὰ καθαρίζωσιν, οὐδέν δέ ἔτερον μέρος ἢ ἀντικείμενον· τούτου ἔνεκεν ἀπόπειρα τοῦ λατίνου κανδηλάπτου τῇ 2ᾳ Ἰανουαρίου νὰ καθαρίσῃ μετά τῶν λυχνιῶν καί τοὺς τέσσαρας σιδηροῦς μικροὺς βραχίονας, ἀφ' ὧν αί εἰρημέναι λυχνίαι ἤρτηνται, προῦκάλεσε διαμαρτυρίαν τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρός πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Διοικητὴν. Τῆς Κουστωδίας ἐπιμενούσης έν τῷ ἰσχυρισμῷ αὐτῆς ὅτι ἐκ παλαιοῦ ἑκαθάριζε μετά τῶν λυχνιῶν καί τοὺς βραχίονας ὡς φέρονται τὰ σήματα τοῦ φραγκισκανῶν τάγματος, ἡ Ἁγία Σύνοδος εὔρε καλὸν νὰ διευθετηθῇ ἡ διαφορὰ συμβιβαστικῶς, ἀναγνωριζομένου μὲν τοῖς Λατίνοις τοῦ δικαιώματος τοῦ συγκαθαρίζειν μεθ' ἡμῶν τοὺς έν λόγῳ βραχίονας ἑξασφαλιζομένου δέ δι' ἐγγράφου τοῦ ἡμετέρου ἀποκλειστικοῦ δικαιώματος τοῦ γενικοῦ καθαρισμοῦ κατὰ πάσης νεωτέρας ὑπερβασίας. Τὸ ζήτημα μετά μακρὰς διαπραγματεύσεις διευθετήθη ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης καί αί κανονικαὶ σχέσεις τῶν δύο Μοναστηρίων ἐπανελήφθησαν.

Σχολικά.- Μικρὸν μετά τὴν έορτὴν τῶν Χριστουγέννων, ὁ ἥρεμος καί ἡσύχιος βίος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς διεταράχθη αἰφνιδίως ἔνεκεν

ἐπεισοδίου λυπηροῦ, ὅπερ ὅμως διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐφορείας καὶ τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς διευθετήθη ἐγκαίρως καὶ ἡ τάξις ἀποκατέστη πλήρης ἐν τῷ ἱερῷ φυτωρίῳ.

Τὸ θεῖον κήρυγμα. - Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ἐξακολουθεῖ ἐπιτυχῶς ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀγίας Νηστείας τὸ θεῖον κήρυγμα κατὰ τὸ ἀκόλουθον Πρόγραμμα. Κυριακῇ Α' Ἀρχιμ. Χρυσόστομος. Κυριακῇ Β' Ἀρχιμ. Διονύσιος. Κυριακῇ Γ' Διάκονος Κλήμης. Κυριακῇ Δ' Διάκονος Ματθίας. Κυριακῇ Ε' Διάκονος Δαμασκηνός. Μ. Παρασκευῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχιμ. Μελέτιος.

Διορισμοί. - Ληξιάσης τῆς προθεσμίας τοῦ σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Θαβωρίου κ. Στεφάνου ἐν τῇ ἐπιτροπικῇ διακονίᾳ Βηθλεέμ, διωρίσθη εἰς ἀντικατάστασιν ὁ τέως ἐν Γεσθημανῇ ἡγούμενος Ἀρχιμ. κ. Σωφρόνιος, ἡγούμενος δὲ Γεσθημανῆς διωρίσθη ὁ τέως ἐφημέριος τῆς Α. Θ. Μακαριότητος ἱερομόναχος κ. Ἰωακείμ. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης ἱερομόναχου Γερασίου, παυθέντος διὰ παρεκτροπὴν, διωρίσθη ὁ ἀρχιμ. Παχώμιος.

Χειροτονίαι καὶ χειροθεσίαι. - Προυχειρίσθησαν εἰς πρεσβυτέρους μὲν οἱ διάκονοι Ἐλευθέριος καὶ Ἀθανάσιος, εἰς διακόνους δὲ οἱ Μοναχοὶ Ἰππόλυτος καὶ Ματθίας ἐκ τῶν περυσινῶν ἀποφοιτῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς. Τῇ δὲ Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως ὁ τέως πρῶτος Διάκονος τῆς Πατριαρχικῆς Σάλλας καὶ Βιβλιοφύλαξ Κλεόπας ἐχειροθετήθη Μέγας Ἀρχιδιάκονος τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων.

Προσκυνηταί. - Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ κατὰ τὴν ἑορτὴν συρροὴ τῶν προσκυνητῶν προβλέπεται ἐκτάκτως πολυπληθής. Οἱ ὀρθόδοξοι προσκυνηταὶ κατὰ τοὺς ἐν τῷ Κεντρικῷ Μοναστηρίῳ ἀριθμούς, οἵτινες ὑπολείπονται κατὰ τι τῶν πραγματικῶν, οἱ ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου μέχρι 29 Φεβρουαρίου ἐλθόντες, ἀνέρχονται εἰς 5650, ὑπολογίζεται δ' ὅτι μέχρι τῆς ἑορτῆς θὰ προστεθῶσιν ἔτι περὶ τὰς δύο χιλιάδας. Λαμβανομένων δ' ὑπ' ὄψιν καὶ τῶν μὴ ὀρθοδόξων προσκυνητῶν καὶ τῶν περιηγητῶν, οἵτινες ὡσαύτως ἀναμένονται πολυπληθεῖς, ὁ ὅλικός ἀριθμὸς τῶν ξένων κατὰ τὴν ἑορτὴν ἔσται οὐκ ἐλάσσων τῶν 11,000. Μεταξὺ τῶν ἀναμενομένων ἐπισήμων προσκυνητῶν εἶνε καὶ τρεῖς Ἱεράρχαι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, οἱ Σεβασμιώτατοι Μητροπολῖται Κρήτης Εὐμένιος, Πισιδείας Γεράσιμος καὶ Γρεβενῶν Ἀγαθάγγελος. Αναμένεται ὡσαύτως ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἡ εὐγενὴς Κόμησσα Λουϊζα Ριανκούρ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κόμητος Ραούλ, ἥδη δ' αὐτοῖς τε καὶ τοῖς προειρημένοις σεβασμίαις Ἱεράρχαις ἡτοίμασται φιλοξενία ἐν τοῖς δώμασι τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ. Ὡς γνωστὸν ἡ εὐγενὴς Κόμησσα

συναριθμείται ἐν τοῖς εὐεργέταις τοῦ Π. Τάφου διὰ τὴν ἥν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος προσήνεγκεν ἐκ φραγκῶν ἑνδεκακισχιλίων προσφορὰν.

Προσφοραὶ - Οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐντιμότεροι ἀδελφοὶ Θεόδωρος καὶ Γεώργιος Κάραμ ἐπὶ ταῖς προσεγγιζούσαις τοῦ θείου Πάσχα ἑορταῖς προσήνεγκον ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ Π. Τάφου διὰ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κ. Φωτίου λίρας Ἀγγλίας ἑκατόν. Ἀμφοτέροις ἀπεστάλη ὁ τίμιος σταυρὸς μετ' εὐχαριστηρίων πατριαρχικῶν γραμμάτων. Ἐκ διαθηκῶν δὲ πρὸς μνημόσυνον τῶν διατιθεμένων εἰσεπράχθησαν ἐν τῷ ταμείῳ τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τὰ ἀκόλουθα ποσά. Ἐκ διαθήκης Ν. Φιλαρέτῳφ ἐκ Τβέρης ρ. 500. Ἐκ διαθήκης Πελαγίας Ποταπόβας ἐκ Βλαδιμήρου ρ. 1000. Ἐκ διαθήκης Θεοδώρας Δαυῖδοβας ἐξ Αἰκατερινοδάρ ρ. 200. Ἐκ διαθήκης Αἰκατερίνης Κορνήλοβας ἐκ Μόσχας ρ. 300. Ἐκ διαθήκης Ἰωάννου Π. Γράκεφ ἐκ Βερδιάνσκα ρ. 100. Ἐκ διαθήκης Ἀνδρέου Π. Γαβρίλτσεφ ἐκ Νεζήν ρ. 100. Ἐκ διαθήκης Μαρίας Προχόροβας ἐκ Πολτάβας ρ. 500.

Πατριαρχικὴ Ἐγκύκλιος - Ἐπιστάσης τῆς ἁγίας Νηστείας, ἀπελύθη πρὸς τὸ ποίμνιον ἐγκύκλιος Πατριαρχικὴ διδακτικὴ καὶ προτρεπτικὴ εἰς ἐπιτέλεισιν ἀνελλιπῇ τῶν ἐπιβεβλημένων παντὶ εὐσεβοῦντι θρησκευτικῶν καθηκόντων πρὸς ἀξίαν ὑπάντησιν τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας τῆς ἐγέρσεως Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Διαλέξεις. - Ἀρξάμεναι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπακολουθοῦσιν ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς αἱ ἐτήσιοι διαλέξεις κατὰ τὸ ἀκόλουθον πρόγραμμα. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῶν Σταυροφόρων ὑπὸ **Ἀρχιμ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου**, Διευθυντοῦ τῆς Θ. Σχολῆς. - *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι* ὑπὸ **Κ. Ἡλιάδου**, Καθηγητοῦ. - *Περὶ μάγων καθόλου καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐπισκεφθέντων τὸν ἐν Βηθλεὲμ γεννηθέντα Σωτῆρα* ὑπὸ **Π. Λουβάρεως**, Καθηγητοῦ. - *Ἡ χριστιανικὴ οἰκογένεια κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον* ὑπὸ Διακόνου **Παντελεήμονος Ἀθανασιάδου** Σχολάρχου τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς. - *Ὁ ὑπεράνθρωπος τοῦ Νίτσε* ὑπὸ **Μοναχοῦ Νικολάου Χριστοδοῦλου**, Καθηγητοῦ. - *Ὁ καινὸς ἄνθρωπος κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον* ὑπὸ **Διονυσίου Μαραγκουδάκη**, Καθηγητοῦ. - *Ἡ μοναχικὴ ζωὴ ἐν Παλαιστίνῃ μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν* ὑπὸ **Διακόνου Χριστοφόρου Δανιηλίδου**. - *Ἡ ἐν Ἰορδάνῃ Μονὴ τοῦ τιμίου Πρόδρόμου* ὑπὸ **Κλεόπα Κοικυλίδου Ἀρχidiaκόνου**. - *Ὁ Μέγας Φώτιος Πατριάρχης Κων/πόλεως ὡς κανονολόγος*, ὑπὸ **Ἀρχιμ. Καλλίστου**. - *Ἰάκωβος ὁ Πάτριος ὡς διδάσκαλος ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα* ὑπὸ

Διακόνου Κλήμεντος Καρναπᾶ Καθηγητοῦ. - Αἱ σύγχρονοι ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι καὶ Ἀνακαλύψεις ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ **Ν. Σπυρίδωνος** Ἰατροῦ. - Ἡ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν, ὑπὸ **Μελετίου Μέταξακη** Ἀρχιγραμματέως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἀλεξάνδρου Ποπῶφ, Τὸ Λατινικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σταυροφόρων (ρωσσιστὶ) μέρος Α' καὶ Β' ἐν Πετροπόλει 1903. - Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐξεδόθη περισπούδαστος πραγματεία ὑπὸ τοῦ ρώσου ἱερέως Ἀλεξάνδρου Ποπῶφ, πρώτου ἀναλαβόντος εἰδικῶς νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφόρων Λατινικοῦ Πατριαρχείου, περὶ οὗ οὔτε εἰδικαὶ ἐγένοντο ἄχρι τοῦδε ἐργασίαι ἐν τῇ Δύσει, ἅλλα καὶ συγκεχυμέναι ὅλως ὑπάρχουσιν εἰδήσεις. Ἴσως ἔνεκα τῆς τοιαύτης καταστάσεως τοῦ ζητήματος καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματεία οὐδαμῶς δύναται κυρίως νὰ θεωρηθῇ ὡς συστηματικὴ ἱστορία τοῦ Λατινικοῦ Πατριαρχείου, ἀλλ' ὡς συλλογὴ τῶν ἀπειροπληθῶν εἰδήσεων πρὸς ἀπαρτισμὸν τοιαύτης ἱστορίας, τούτου ἔνεκα ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησεν ἰδιορρhythμῶ μεθόδῳ πρὸς ἑκθεσιν τῶν ἐπασχολησάντων αὐτὸν θεμάτων. Ἐνεκα τῆς μεθόδου ταύτης ἐγένοντο πολλαὶ ἐπαναλήψεις τῶν αὐτῶν πραγμάτων, καὶ ἡ ἱστορία τῶν προσώπων, ἅτινα καθ' ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον ἐσχετίσθησαν πρὸς τὸ Λατινικὸν Πατριαρχεῖον, κατετμήθη οὕτως ὥστε οὐδαμῶς ἀπετελέσθη περὶ ἑνὸς ἐκάστου αὐτῶν πλήρης καὶ τέλειος χαρακτηρισμὸς ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τῆς πραγματείας τμήματι. Ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῆς μέρει ὁ συγγραφεὺς ἐκτίθησι συνοπτικῶς τὴν ἱστορίαν τῆς κατακτήσεως τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων καὶ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Λατινικοῦ Πατριαρχείου, καθορίζων δὲ τὰ ὅρια αὐτοῦ, ἀφηγεῖται τὰς διενέξεις μεταξὺ τοῦ Ἀντιοχικοῦ καὶ Ἱεροσολυμιτικοῦ Πατριαρχείου περὶ ὁρίων, αἵτινες ἀπέληξαν ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, συμπαραλαβόντος ἐπαρχίας ὑπαγομένας τῷ Ἀντιοχικῷ Πατρι-αρχείῳ. Τὸν λόγον ποιούμενος ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἐθνογραφικῆς συστάσεως τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Πατριαρχείου γενικῶς ἀναφέρει, διότι τὴν Παλαιστίνην κατῴκουν ποικιλοεθνὴ στοιχεῖα, ἀπαρτιζόμενα ἐκ τῶν ἐκάστοτε ἐρχομένων προσκυνητῶν, ὀρίζει δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν χριστιανῶν οἵτινες ὑπήγοντο τῷ Λατινικῷ Πατριαρχείῳ εἰς 20,000 περίπου, ἐκτίθησιν ὕστερον τὸν ἐσωτερικὸν διοργανισμόν τοῦ Πατριαρχείου, τὴν πρὸς αὐτὸ σχέσιν τῶν

ἱπποτικῶν ταγμάτων, τὰς ἔριδας τοῦ κλήρου πρὸς τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατὰστάσιν, ὥστερον θέλων νὰ διηγηθῇ τὴν σχέσιν τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα τοῦ Πατριαρχείου, ἐκτίθησι τὴν ἱστορίαν τῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοὺς Ἀραβας, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο πολλῶ κρείττων τῆς ὑπὸ τοὺς σταυροφόρους καταστάσεως καὶ ὅτι σκοπὸν οἱ Σταυροφόροι εἶχον κατακτητικὸν καὶ ληστρικόν. Πρὸς τοῦτο προσάγειν παραδείγματα ἐκ τῆς πορείας τῶν Σταυροφόρων διὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐνταῦθα ἀφήρεσαν οἱ Σταυροφόροι τοὺς ναοὺς ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων, κατεπίεσαν τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον καὶ ἐπέβαλον βαρυτάτους φόρους ἐπὶ τοῦ λαοῦ. Ἰνα διασαφήσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο ζήτημα ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται σπουδαίαν καὶ ἀξιοσπουδάστον ἐπισκόπησιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὸν ἰ'. ια'. καὶ ιβ'. αἰῶνα, περαιτέρω δὲ ἐξετάζει τὴν νομικὴν θέσιν τοῦ λαοῦ, ἀπέναντι τῶν Σταυροφόρων, καὶ ἐξάγει συμπέρασμα περὶ τῆς ἄγαν καταθλιπτικῆς καὶ ἀπαραμυθήτου καταστάσεως τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ ὑπὸ τοὺς δῆθεν ἐλευθερωτὰς χριστιανούς. Ὑστερον ἐν τῷ δ'. κεφαλαίῳ ὁ συγγραφεὺς ἐκτίθησι τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ Πατριαρχείου, ἵνα δείξῃ ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυρία αἰτία τῆς πτώσεως αὐτοῦ καὶ διαζωγραφίζει λίαν ζοφεράν εἰκόνα, ἐν τέλει δὲ τοῦ πρώτου μέρους τῆς πραγματείας ἐπισυνάπτει σπουδαιότατην μελέτην περὶ τοῦ ἂν ὑπελείφθησαν ἐν Παλαιστίνῃ ἵχνη τοῦ Λατινικοῦ Πατριαρχείου καὶ καθόλου τῶν Σταυροφόρων ἐν τοῖς ἁγίοις Τόποις. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς πειρᾶται λίαν ἐπιτυχῶς ν' ἀναιρέσει τὰ συμπεράσματα τοῦ γνωστοῦ συγγράμματος τοῦ Voguè, *Les Eglises de la Terre Sainte*. Ὁ Voguè, ὡς γνωστόν, μετὰ τὸν Boré, γράψαντα τὸ μεροληπτικώτατον σύγγραμμα "*Question des Lieux Saints*" ὅπερ ἀνήρεσαν ὁ μακαρίτης Πατριάρχης Κων/λεως Κωνστάντιος ὁ ἀπὸ Σιναίου, γράψας Ἀπάντησιν εἰς τὸν Boré καὶ ὁ Καραθεοδωρῆς ὁμοίαν ἀπάντησιν γαλλιστὶ *Reponse à la brochure de M. Boré, intitulée: Question des Lieux Saints* (Constantinople 1864) ἐπισκεφθεὶς τοὺς ἁγίους Τόπους περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐντολῇ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ἐν τῷ ὁποίῳ πειρᾶται νὰ δείξῃ ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀρχαῖον σῴζεται ἐν Παλαιστίνῃ εἶνε σταυροφορικὸν καὶ λατινικόν. Ὅπως ὁ Boré, μὴ ἐξετάσας τὴν γνησιότητα τῶν ἐν τῇ "*Historia Chronologica di Calaorra*" ἐγγράφων, οὔτε λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς ἁγίοις Τόποις, παρέστησε τοὺς λατίνους ὡς τοὺς ἀπ' αἰώνων κατόχους τῶν Προσκυνημάτων, οὕτω καὶ ὁ Voguè,

τιθείς ὡς βάσιν τῶν ἀρχαιολογικῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν ἀρχιτεκτονικὸν τύπον τῶν ἐν Εὐρώπῃ μεσαιωνικῶν ἰδρυμάτων, εὗρεν ὅτι καὶ ὁ Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως καὶ ὁ τῆς Βηθλεέμ, καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἀρχαῖοι ναοὶ τῆς Παλαιστίνης εἶνε ἰδρύματα τῶν Σταυροφόρων. Ὁ κ. Ποπῶφ ἐν τῇ ὑπ' ὄψει ἡμῶν πραγματεία αὐτοῦ βασιμώτατα ἀναιρεῖ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀποδεικνύων, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ τὰ ἀρχαῖα Μοναστήρια ὅσα περιεσώθησαν ἐν Παλαιστίνῃ εἰσὶν ἰδρύματα ἀποκλειστικῶς ἑλληνικά, ἀφοῦ ἄλλως τε καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν Σταυροφόρων ὑπὸ τῶν ἐλλήνων, ἀναλώμασι τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουήλ τοῦ Κομνηνοῦ, ἐγένοντο σπουδαιόταται ἐπισκευαὶ καὶ διακοσμήσεις τῶν Ναῶν τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Βηθλεέμ. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς καλῆς αὐτοῦ πραγματείας ὁ κ. Ποπῶφ, ἄριστος γνώστης τῆς ἰταλικῆς γλώσσης, συνέλεξεν ἐξ ἀρχαίων ἰταλικῶν ἐγγράφων καὶ κειμένων πᾶσαν εἶδῃσιν πρὸ παντὸς περὶ τῶν Λατίνων Πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, διὰ τῆς ἐργασίας δὲ αὐτοῦ ταύτης δυνάμεθα νὰ τροποποιήσωμεν τὸν παρὰ τῷ Le Quien καὶ ἄλλους κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν ὡς ἐξῆς: 1100-1102 Δαϊβέρτος (Daibertus, Daimbertus, Dagobertus). 1102-1107 Ebremarus. 1107—1112 Γιβελίνος. 1112-1118 Ἀρνούλφος. 1118-1128 Quaramundus. 1128-1130 Στέφανος. 1131-1145 Γουλιέλμος Α'. 1146-1158 Φουλχέριος. 1158-1180 Ἀμάλριχος. 1180-1192 Ἡράκλειος. Ἀλβέρτος Α' (;) 1193-1203 Monachus. 1203-1214 Ἀλβέρτος Β' 1215-1225 Ραδοῦλφος. 1225-1240 Ἐράλδος. 1240-1255 Ροβέρτος. 1255-1261 Ἰάκωβος (ὕστερον πάπας Ρώμης ὑπὸ τὸ ὄνομα Οὐρβανός IV). 1261-1270. Γουλιέλμος Β' 1272-1277 Θωμᾶς de Lentino. 1278-1287. Ἡλίας. 1288-1291. Νικόλαος de Anapiis. Το ἐφεξῆς τμήμα τῆς πραγματείας ἀποτελεῖται ἐκ συλλογῆς εἰδήσεων περὶ τῶν τιτουλαρίων Πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ τῶν Ἀρχιεπισκόπων καὶ Ἐπισκόπων καὶ περὶ τῶν Μοναστηρίων, συμπερασματικῶς δὲ ἀνασκοπῶν τὰς Σταυροφορίας ὁ συγγραφεὺς ἐκτίθησιν ὅποια δεινὰ αὐταὶ προὔξενῃσαν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὅποια ζητήματα ἐδημιούργησαν διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν φραγκισκανῶν ἐν τοῖς Ἀγίοις Τόποις. Τῇ ὅλῃ πραγματεία ἐπισυνάπτεται χάρτης τοῦ Λατινικοῦ Πατριαρχείου τῆς Ἱερουσαλήμ (Assises de Jérusalem) ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφόρων.

Βασιλείου, Μητροπολίτου Ἀγχιάλου, Μελέτη περὶ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου. [Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ Ἀριθμός. 216.] Ἀθῆναι. 1903. Ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Μαρασλείῳ Βιβλιοθήκῃ περισπούδαστος μελέτη τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀγχιάλου κ. Βασιλείου, ἥτις κατ' ἐπιτομὴν ἀπηγγέλθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων Πύργου.

Καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἐκκρίτου ἱεράρχου, γνωστοῦ ἐκ προηγουμένων αὐτοῦ ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, οὐ μόνον παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Δύσει, προσδίδει εἰς τὴν ἀνωτέρω μελέτην ὑπέροχον ἀξίαν, ἅλλα τὸ περιεχόμενον αὐτῆς γνωρίζει τὸν ἄνδρα καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς ἐπόψεις τῆς εὐρείας αὐτοῦ μορφώσεως καὶ τοῦ ἀκραιφνοῦς ζήλου ὑπὲρ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ μελέτη φέρει δημῶδη μᾶλλον χαρακτῆρα, ἀπηλλαγμένη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιστημονικοῦ φόρτου, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἀριστοτέχνιδα γραφίδα τοῦ σεβασμίου συγγραφέως ἐξέβη πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν, ἥτις διὰ τῆς μελέτης ταύτης ἐγκαίνιζεται ἐν τῇ ἐθνωφελεστάτῃ Μαρασλείῳ Βιβλιοθήκῃ. Μετὰ γενικὴν εἰσαγωγὴν περὶ τῆς παιδείας καθόλου καὶ τῆς ἐορτῆς τῶν τριῶν ἱεραρχῶν, ὁ συγγραφεὺς ἐκτίθησι τὴν ἱστορίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, οὐχὶ κατὰ ξηρὸν βιογραφικὸν σύστημα, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἀναγκαίων εἴτε ἱστορικῶν εἴτε ἠθικῶν ἐπεξηγήσεων καὶ παρεκβάσεων. Τὸ ὄνομα τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου δίδει τῷ συγγραφεῖ ἀφορμὴν συγκινητικῆς παρεκβάσεως (σ. 14. 15), τὰ ὀνόματα τῶν γονέων αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος οὐδαμῶς ἀντιπαρέρχονται ἄνευ ἐπεξηγήσεως (σ. 15), ἡ πόλις Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης, εἰς ἣν ἦλθε νὰ σπουδάσῃ ὁ ἱερός Γρηγόριος, συνεδέθη μετὰ ἱστορικῆς ὑπομνήσεως περὶ τῆς ἀπὸ τοῦ Ὡριγένους ἐν αὐτῇ ἀρξαμένης μεγάλης πνευματικῆς κινήσεως (σ. 25.26). Τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς Πινδαρείου ἐπιφωνήσεως

«Ὡ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι

Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαιμόνων πτολίεθρον»

ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος ἑκπαγλὸν σελίδα τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἱστορίας (σ. 26. 29) καὶ τῆς ζωῆς τῶν εἰς τὰς Σχολὰς αὐτῶν φοιτῶντων σπουδαστῶν κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα (σ. 35). Ἐχὼν σκοπὸν ὁ συγγραφεὺς νὰ διδάξῃ διὰ τῆς μελέτης αὐτοῦ, ἐγκατέσπειρεν ἐν αὐτῇ πληθὺν ἠθικῶν συμπερασμάτων, ἀπ' ἀρχῆς δὲ μέχρι τέλους αὐτῆς συγκρατεῖ ἀδιάπτωτον τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, διότι διὰ τῶν σελίδων τῆς μελέτης ταύτης μετὰ ζωηρωτᾶτων χρωμάτων παρελαύνουσι καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα μιᾶς τῶν θλιβερωτέρων, ἀλλ' ἅμα καὶ σπουδαιωτέρων ἐποχῶν τῆς ἀγίας μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας. Διαφωτίζων τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα δι' ἰδίων κρίσεων ἰδιαζόντως ἐπέμεινεν ἐν τῷ ζητήματι τῆς νομιμότητος τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὡς Ἐπισκόπου τῆς Βασιλευούσης, πολὺν δ' ἐποίησατο λόγον καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ καταδρομῆς τῶν αἰγυπτίων ἐπισκόπων. Ἴσως ὅμως ἡ ἰδέα τοῦ

σεβασμίου συγγραφέως περὶ τοῦ ὅτι ἡ καταδρομὴ αὕτη ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν ἀντιζηλίαν τῶν ἐπισκόπων Ἀλεξανδρείας πρὸς τὴν ἀναπτυσσομένην ἤδη ἐπιβολὴν τοῦ θρόνου Κ/πόλεως δεῖται ἐπιφυλάξεώς τινος, διότι τοιαύτη ἀντιζηλία ἡδύνατο κυρίως εἰπεῖν νὰ ἀναφανῇ μόνον μετὰ τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Καὶ οἱ λόγοι τῆς ἐκ τῆς Συνόδου ταύτης ἀποχωρήσεως τοῦ ἱεροῦ Γρηγορίου δύνανται σαφέστερον νὰ ἐπεξηγηθῶσιν οὐ μόνον ἐκ τοῦ συντακτηρίου αὐτοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, διότι βαρυθυμῶν μὲν ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ἀνακράζει. «*Κέκμηκα τὴν ἐπιείκειαν ἐγκαλούμενος· κέκμηκα καὶ φθόνῳ μαχόμενος καὶ πολεμίοις καὶ ἡμετέροις*»· ἀλλ' ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καταφαίνεται, ὅτι τὰ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν πρὸς τὴν Σύνοδον διαφωνίαν τὸ ζήτημα τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως διατυπώσεως τοῦ δόγματος περὶ τῆς θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φρονοῦσι δὲ τινες τῶν νεωτέρων, ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς καταχρήσεις τῶν ἀρειανῶν περὶ τὴν σύνταξιν νέων συμβόλων δέν ἤθελε νὰ ἐκδοθῇ νέον σύμβολον, ἢ ἴσως ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ χρῆσιν τῆς λέξεως «Θεὸς» περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἦν ἡ Σύνοδος ἀπέφυγεν, ἵνα προσλάβηται τοὺς Πνευματομάχους, δι' ἄλλων ὁρῶν διδάξασα τὴν θεότητα, τοῦ τρίτου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος. Σαφεῖς περὶ τούτου ἐνδείξεις παρέχει ὁ ἱερὸς Γρηγόριος ἐν τῷ «περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον» ποιήματι (Migne 37, 1028 ἐξῆς), ἐν ᾧ πλὴν ἄλλων λέγει:

Κακεῖνο δ' οἶον; τὴν γλυκεῖαν καὶ καλὴν

*πηγὴν παλαιᾶς πίστεως, ἡ Τριάδος
εἰς ἐν συνῆγε τὴν σεβάσμιον φύσιν,
ἥς ἦν ποθ' ἡ Νίκαια φροντιστήριον,
ταύτην ἐώρων ἀλμυραῖς ἐπιρροαῖς
τῶν ἀμφιδόξων ἀθλίως θολουμένην.*

.....

*Ἡμεῖς δὲ πῶς ποθ' οἱ φιλάνθρωποι λίαν;
Προϋθήκαμεν κήρυγμα πρόθεν βημάτων
πᾶσι βοῶμεν, «ὅς θέλει δεῦρ' εἰσίτω,
κἂν δύστροφος τις ἢ πολύστροφος τύχη.
Πανήγυρις ἔστηκεν· Ἀπίτω μηδεὶς
ἀπραγμάτευτος, ἂν μεταστραφῇ κύβος
(καιροῦ γὰρ οὐδὲν εὐστροφώτερον)
ἔχεις τὸ τεχνύδριον, ἀνάδραμε πάλιν,*

οὐκ εὐμαθὲς τὸ πίστει προσκεῖσθαι μιᾷ
βίων δὲ πολλὰς εἰδέναι διεξόδους

.....

Μωαβίταις ἢ Ἀμμωνίταις, οἷς οὐ πάλαι,
νῦν εἰσιτητόν ἐστιν εἰς Ἐκκλησίαν» (στιχ. 1703-1738).

Φαίνεται ἐκ τῶν τελευταίων στίχων, ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν συνεφώνει πρὸς τὴν
Σύνοδον ἐπεικῶς δεχομένην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοὺς τέως αἰρετικούς καὶ
«ἀμφιδόξους», ὑπόπτων δοξασίων ἀνθρώπους, περαιτέρω δὲ λέγει,

«Τινὲς μὲν ἦσαν οἱ βία μὲν καὶ μόγισ
ἀλλ' οὖν συνῆλθον, οἷς τι μετῇν παρρησίας
ὅτοις ἄγνοια τοῦ κακοῦ συνήγορος
τῇ διπλόῃ κλαπεῖσι τῶν διδαγμάτων,
τὸτ' ἐν μέσῳ κήρυγμα εὐσεβῶς ἔχον
τόκος τεκόντων παντελῶς ἀλλότριος.

.....

Τούτοις ὁ καινόδοξος οὐκ ἠρέσκετο (δηλ. ὁ Γρηγόριος)
(οὕτω καλοῦσι τοὺς προμηθεῖς οἱ θρασεῖς)
ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνοι τῷ προμηθεῖ. Γίνετ' οὖν
ὁ Λῶτ ἐκεῖνος, χ' ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ, (δηλ. ἡ σύνοδος
ὁ μὲν βαδίζει τὴν, ἐναντίαν δ' ὁδε, κ' ὁ Γρηγόριος).
ὥς μὴ στενοῦσθαι τῷ πλάτει τῆς κτήσεως.

Τὶ δεῖ λέγειν, ὅσοις τε καὶ οἷοις λόγοις
ταύτην ἐπείρων τὴν πολιὰν οἱ φίλτατοι.
Τὰ πρῶτα μὲν διδόντες, αἰτοῦντες δὲ γε
τὶ γνήσιον, φεῦ! Γρηγόριον τὸν γνήσιον,
οἱ γνήσιοι μὲν εἰς δὲ σύμπνοϊαν κακῶν
τὸδ' ἐστιν, εἰς ἅπαντα συνεργοῦντ' ἔχειν.

Πῶς εἰς ἅπαντα; τίς δ' ἐφαντάσθη τόσον,
ὥς πλήθος ἄξει πρὸς τὶ μ' οὐ Θεὸς Λόγος;
Προσθὲν ρυήσετ' εἰς ἄνω πηγῶν φύσις
καὶ πῦρ ὁδεύσει τὴν ἐναντίαν φοράν,
ἢ τι προδώσω τῆς ἐμῆς σωτηρίας.

Ἐντεῦθεν ἐξέκλεπτον ἐκ μέσου πόδα.

Δῆλον δὲ· καὶ γὰρ οἶκον ἀντηλλαξάμην
ἔλκων ἐμαντὸν ἐκ βυθῶν Ἐκκλησίας (στιχ. 1570-1780).

Ἐφεξῆς διηγεῖται ὅτι ἐθλίβησαν οἱ ἐν τῇ Συνόδῳ καὶ κατεστέναζον,

βοῶντες ἰκέτευον, αἶροντες εἰς Θεὸν χειρὰς, ὀρκίζοντες ὡς τεθνηκότα πενθοῦντες ἤδη, ἐκ δὲ τοῦ ὅλου ποιήματος καταφαίνεται ὅτι προὔκειτο περὶ συντάξεως νέου Συμβόλου καὶ ὅτι παρίστατο ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὡς «καινόδοξος», ὁ ἐστὶν ὡς διδάσκων τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Περὶ τούτου ἀναφωνεῖ ἐν τῷ ποιήματι «εἰς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς φθονοῦντας» (Migne 37, 1244 ἐξῆς):

Ἵσως τὸ Πνεῦμα βάλλεται, φέρω σαφῶς,
τὸ Πνεῦμ' (ἀκούσασθ') ὡς Θεὸς, πάλιν λέγω,
Ἐμοὶ Θεὸς σὺ καὶ τρίτον βοῶ Θεὸς (στιχ. 33-35).

Καὶ ἐν ἄλλῳ ποιήματι «εἰς ἑαυτὸν» (σελ. 1290 ἐξῆς) λίαν σαφῶς λέγει:

Ἦ πολλά, πολλὰ γίνεται
μακρῷ βίῳ βροτοῖς,
τλητὸν δ' ἅπαν, ὅκεν φέροι
βίον στρέφων Θεός.
Ἐγὼ γὰρ ἄς μὲν ἔσχον ἐν
ξένη πόλει πάλας
Λόγῳ πεσόντι σύμμαχον
γλῶσσαν φέρων ἐμήν,
ἄλλους λέγοντας αἰνέσω.
Πολλὰ λέγουσι δέ,
ξένοι, φίλοι τε πίστεως
ἐμοὶ σεβασμίας.
Οὐδὲν γὰρ οὕτως οὐποτε
ὅλην ἔσεισε γῆν
ὡς Πνεύματος παρρησία
Θεοῦ βοωμένου
Ὅ καὶ προσάντη τοῖς φίλοις
τέθεικεν, οἶδαμεν.
Καὶ σοί, Μάκαρ, πλείστη χάρις
καλῆς ἀτιμίας.
Ταύτης γὰρ εὐκλεέστερον
τὶ ἂν πάθοι βροτός; (στιχ. 1-22)

Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπεμαρτυρήθη ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἡ ἅγια Σύνοδος ὀρθῶς ἐφρόνει ὅτι ἔδει νὰ συνταχθῇ νέον Σύμβολον καὶ νὰ γίνωσιν ἀναγκαῖαι ἐπιφυλάξεις ἐν τῇ ἐκφράσει τῆς δογματικῆς ἀληθείας περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διότι πολλοὶ ἦσαν εἰσέτι οἱ σκανδαλιζόμενοι, οἵτινες, ὡς λέγει αὐτὸς ὁ ἱερὸς Γρηγόριος, κατηγοροῦν τῶν ὀρθοδόξων, ὡς εἰσαγόντων ἀνθ' ἑνὸς πλείους θεοῦς (εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον στιχ. 653 - 660).

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς διαδοχῆς τοῦ ἁγίου Μελετίου ἡ Σύνοδος εἶχε

δίκαιον μὴ ἀποδεξαμένη τὴν περὶ τοῦ σκαιῶς προσενεχθέντος πρὸς τὸν ἅγιον ἐκεῖνον ἱεράρχην καὶ πείσμονος Παυλίνου, διῶσταμένου ἄλλως τε πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἐν τῇ χρήσει τῶν ὅρων οὐσία καὶ ὑπόστασις, πρότασιν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου. Διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς προστάσεως ταύτης καὶ σκιὰ κακοφημίας θὰ ἐρρίπτετο ἐπὶ τοῦ ἁγίου Μελετίου καὶ ἡ Δύσις θ' ἀπεθρασύνετο. Ὅτι δὲ περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἁγίου Μελετίου οὐδεμία ὑπῆρχε προσυμφωνία, καταφαίνεται ἐκ τῶν εἰδήσεων τοῦ Θεοδωρήτου, ᾧ πρωθυστερῶς ἀνέγραψαν ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Σωζόμενος, διότι τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Μελετίου συμφωνίαν οὐδαμῶς ἐδέχθη ὁ ἀδιάλλακτος Παυλῖνος. Μετὰ τὸ ἐν τῇ Β' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου παρακολουθῶν αὐτὸν ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀγχιάλου εἰς τὸν ἐφεξῆς βίον γονιμώτατον ἐν συγγραφαῖς, περὶ ὧν ἰδίαν ἐπαγγέλλεται πραγματείαν, καταλήγει τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀξιοσπουδάστον πραγματείαν διὰ τῶν ἐξῆς σκέψεων. «Οὕτως ἔδυσεν ὁ μέγας καὶ παμφαέστατος τῆς Ἐκκλησίας φωστήρ, ὁ ἀειλαμπεῖς μαρμαρυγὰς διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ διαχέων ἐν τῷ στερεώματι αὐτῆς πάντοτε χρησίμους καὶ πάντοτε σωτηρίους εἰς τοὺς καλῶς εἰδότας, ἵνα τιμῶσι τὰ πάτρια ἀγαθὰ. Πεποιθάμεν δὲ ὅτι ἐὰν τούτου, ὅπως καὶ ἄλλων ὁμοίων ποιμένων καὶ διδασκάλων τὸν βίον, τὰς πράξεις καὶ τὰ συγγράμματα ἐνδεδουλωμένως ἐμελετῶμεν καὶ προσήκοντος ἐζηλοῦμεν, πάντως τὰ καθ' ἡμᾶς θὰ εὐρίσκοντο εἰς πολὺν διάφορον ἢ νῦν θέσιν, εἰς ἀρραγὴ καὶ βεβαίαν περιωπὴν ἀπὸ τε ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως ἀνυψούμενα. Ἀλλ' ἡμεῖς τῶν οἰκείων ἐπιλανθανόμενοι, μᾶλλον δὲ περιφρονοῦντες αὐτὰ καὶ ἐκμυκτηρίζοντες, πρὸς τὰ ξένα καὶ ὀθνεῖα καθ' ὑπερβολήν, πολλάκις εἰς ἡμᾶς ἐπιβλαβῆ ὄντα, θαμβούμεθα καὶ μέχρις ἐξευτελισμοῦ ἐνίοτε ταπεινούμεθα ὡς ἀποχειραβίωτοί τινες, μηδεμίαν ἐκ προγόνων περιουσίαν κεκτημένοι. Ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι ἐπὶ τέλους, Θεοῦ συναιρομένου θὰ λάμψη παρ' ἡμῖν ἀγνὸν καὶ ἄπλετον τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῆς ἀληθείας φῶς, ὅπερ ἀσφαλῶς προέρχεται ἐκ τῆς ἀρμονικῆς συναφείας τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μετὰ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Διότι οὕτω μόνον ἢ κατ' ἀνθρώπον γνῶσις καὶ σοφία καθίσταται «λαμπρὰ καὶ ἀμάραντος» ἐν ᾧ ἄλλως, ἀγνοοῦσα τὴν πρώτην καὶ κυρίαν πάσης ἀληθείας πηγὴν, ἀποβαίνει «ἐπίγειος, ψυχικὴ, δαιμονιώδης». Τὴν ἔλλογον δὲ ταύτην ἀρμονικὴν συνάφειαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου μετὰ τοῦ Θεοῦ, πιστευθεῖσαν σκιωδῶς ὑπὸ τῶν σοφωτέρων ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τοῦ τῶν ἀνδρῶν ἀπάντων σοφωτάτου Σωκράτους, ἄριστα ἐκαλλιέργησαν καὶ

ἐδίδαξαν οἱ μεγάλοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἐν τοῖς πρώτοις δὲ μεταξὺ αὐτῶν καταλέγεται ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὅστις εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει τὸ κάλλιστον πρότυπον καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἰδεῶδες τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς σοφίας».

NEA BIBLIA

Ζήκου Ρώση, Σύστημα Δογματικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀθῆναι 1903.

Ἀρχιμ. Συνεσίου Φιλιππίδου, Ἱερὰ ἀποδημία εἰς Ἱεροσόλυμα. Πειραιεὺς 1903.

Ἀρχιμ. Ἰωνᾶ, Φῶς ἐκ τῆς Ἀνατολῆς (ῥωσσιστί). Πετρούπολις 1903.

Mülinen, Die Lateinische kirche in Türkischen Reiche. Berlin 1903.

Χ. Ἀνδρούτσου, Το κύρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειτονιῶν ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου. Κων/πολις 1903.

E. Legrand, Lettres de Mélétiüs Pigas, antérieures à sa promotion au Patriarcat, Paris 1903.

I. Σοκολώφ, Περὶ τοῦ Βιζαντινισμοῦ, ἐν ἐκκλησιαστικῇ ἱστορικῇ σχέσει (ῥωσσιστί) Πετρούπολις 1903.

Σωφρονίου Εὐστρατιάδου Διακόνου, Ὁμιλίας εἰς τὰς Κυριακάς τοῦ ἐνιαυτοῦ. Τεργέστη 1903. - Αἱ ὁμιλίας αὗται ἐξεδόθησαν ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Βιέννῃ Αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δὲ αὐτοῦ ὁ ἐκδότης μετ' ἐπιφυλάξεως ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι συντάκτης τῶν ὁμιλιῶν εἶνε ὁ Θεοφύλακτος Ἐπίσκοπος Βουλγαρίας, ὕστερον ὅμως κατὰ τὰς ἐνδείξεις τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἐπιστοποίησεν ὅτι συντάκτης τῶν ὁμιλιῶν εἶνε ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Ἀγαπητὸς (1111-1134). Τῶν ὁμιλιῶν τούτων ἐξεδόθη ὁ πρῶτος τόμος, ὃν ἐπακολουθήσει καὶ δεύτερος.

Ἀρχιμ. Πολυκάρπου Συνοδινού, Τρεῖς ἐπιστολαὶ Ἑλλήνων κληρικῶν. Πάτραι 1904.

Ἱερομ. Ἐφραίμ Βολονάκη, Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐφραίμ τοῦ Σύρου. Ἱερουσαλήμ 1904.

M. I. Γεδεών, Νέα Βιβλιοθήκη ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τομ. Α'. Κωνσταντινούπολις 1903.

Φιλίππου Παπαδοπούλου, Κατηχητικὴ. Ἀθῆναι 1904.

Γεωργίου I. Δέρβου, Χριστιανικὴ Γραμματολογία Τ. Α' Ἀθῆναι 1903.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Ἐπιστολὴ τοῦ Πρεσβυτέρου Ψενοσίριδος. Ἐπὶ αἰγυπτιακοῦ παπύρου τοῦ γ'. ἢ δ'. αἰῶνος εὐρεθέντος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ὁάσει τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀποσωζομένου νῦν ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ ὁ Α. Deissmann ἀνέγνω καὶ ἐξέδωκε συγκινητικὸν ἔγγραφον, οὗτινος τὸ περιεχόμενον ὑπὸ ἐθνικάς, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκφράσεις, ἀποκαλύπτει μίαν συγκινητικὴν λεπτομέρειαν τῆς ἐποχῆς τῶν διωγμῶν. Γυνὴ τις ἐξ Ἀλεξανδρείας καταγομένη, «πολιτικὴ», ἔχουσα υἱὸν ὀνόματι Νεῖλον, ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἀρχῆς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὁασιν, «εἰς τὸ ἔσω», ὅπου ὠδηγήθη ὑπὸ τῶν «νεκροτάφων», ὁ δὲ πρεσβύτερος Ψενοσίρις ἐπέστειλε τὴν ἐξῆς τῷ Πρεσβυτέρῳ Ἀπόλλωνι, ἀνώμαλον ἐν τῇ ἀρχῇ, ἐπιστολήν.

«Ψενοσίρει πρεσβ(υτέ)ρω, Ἀπόλλωνι πρεσβυτέρῳ, ἀγαπητῷ ἀδελφῷ ἐν Κ(υρί)ῳ χαίρειν. Πρὸ τῶν ὅλων πολλὰ σὲ ἀσπάζομαι καὶ τοὺς παρὰ σοι πάντας ἀδελφοὺς ἐν θ(ε)ῷ. Γινώσκειν σε θέλω, ἀδελφέ, ὅτι οἱ νεκροτάφοι ἐννότησαν ἐνθάδε εἰς τὸ ἔσω τὴν πολιτικὴν τὴν πεμφθεῖσαν εἰς Ὁασιν εἰς ὑπὸ τῆς ἡγεμονίας· καὶ ταύτην παρέδωκα τοῖς καλοῖς καὶ πιστοῖς ἐξ αὐτῶν τῶν νεκροτάφων εἰς τήρησιν, ἔστ' ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς Νεῖλος. καὶ ὅταν ἔλθῃ σὺν Θεῷ, μαρτυρήσ(ε)ι σοὶ περὶ ὧν αὐτὴν πεποιήκασιν. Δ(ή)λω(σ)ον (δὲ) μοι, κ(ύριε), περὶ ὧν θέλεις ἐνταῦθα ἡδέως ποιοῦντι. Ἐρῶσθαί σε εὐχομαι ἐν Κ(υρί)ῳ Θ(ε)ῷ».

«Ἀπόλλωνι Χ παρὰ Ψενοσίριο(ς)

πρεσβυτέρῳ Χ πρεσβυτέρου ἐν Κ(υρί)ῳ».

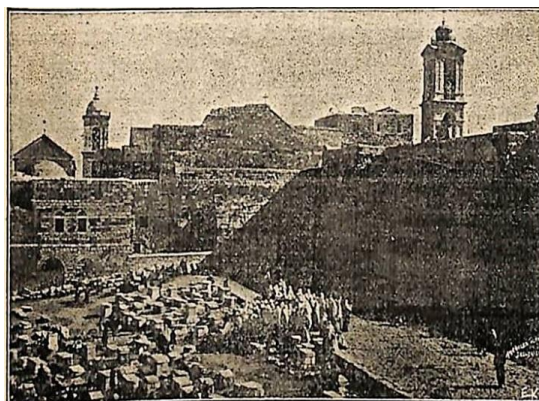
ΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΤΕΛΕΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

Λεπτομερὴς κατὰ τὸ ἐγχωροῦν περιγραφὴ τῆς συγχρόνου τελετουργικῆς πράξεως τῆς Μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν εἶνε ἀναμφιβόλως θέμα εὐπρόσδεκτον παντὶ εὐσεβεῖ χριστιανῷ, ἐπιθυμοῦντι νὰ ἔχῃ, ἂν μὲν εὐρέθῃ ὑπόμνησιν, ἂν δὲ μὴ εὐρέθῃ ἐξ ἀναγνώσεως παράστασιν τῶν ἐν τοῖς θείοις καὶ πανσέπτοις Προσκυνήμασι τελουμένων ἱερῶν τελετῶν καὶ πανηγύρεων ἐτησίων τε καὶ ἡμερησίων, τακτικῶν τε καὶ ἐκτάκτων. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς καθόλου Ἐκκλησίας φιλομαθὴς ἐρευνητὴς ἱκανὴν εὐρήσει ὕλην πρὸς πλουτισμὸν τῶν τελετουργικῶν γνώσεων αὐτοῦ καὶ πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν ἐν περιόδοις προγενεστέραις τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυουσῶν τελετουργικῶν διατυπώσεων. Πρέπον τούτου ἕνεκα ἐκρίναμεν νὰ περιγράψωμεν

πάσας τὰς τελετὰς καὶ πανηγύρεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, τὴν ἀρχὴν ποιούμενοι ἀπὸ τῶν παρελθουσῶν μεγάλων ἐορτῶν τῆς Γεννήσεως καὶ Βαπτίσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν, αἵτινες εἶνε καὶ ἡ ἀρχὴ πασῶν τῶν θείων ἐορτῶν.

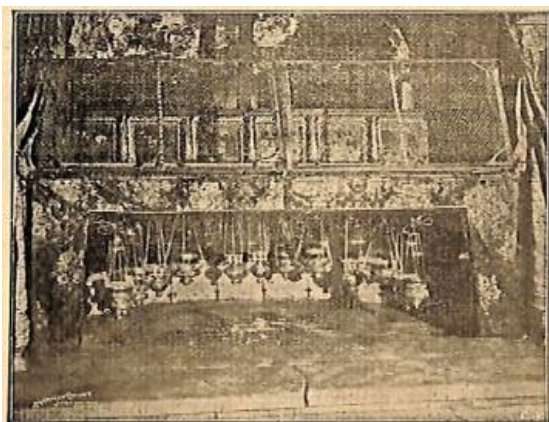
Α' Ἡ ἐορτὴ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἐν Βηθλεέμ.

Τῇ 24ῃ Δεκεμβρίου ὥρα ἑννάτη καὶ ἡμίσεια τῆς πρωΐας κρουομένων τῶν κωδῶνων τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, ἐκκινεῖ ὁ Πατριάρχης ἐκ τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ μετὰ τῆς συνοδείας Αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ τῇ δυνατῇ ἐπισημότητι, κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν. Προπορεύεται δωδεκάς ἀστφυλάκων ἐφίππων εἰς δύο στίχους καὶ μετ' αὐτοὺς ἔπονται, ὡσαύτως ἔφιπποι, ἐνδεδυμένοι τὰς ἐπισήμους στολὰς αὐτῶν οἱ ἐξ τοῦ Μοναστηρίου ῥαβδοῦχοι, κρατοῦντες εἰς χεῖρας τὰς ἀργυροκεφάλους ῥάβδους αὐτῶν. Μετὰ τούτους ἀκολουθεῖ ἡ ἄμαξα τοῦ Γέροντος Δραγουμάνου μετὰ τοῦ Μ. Ἀρχιδιακόνου, κρατοῦντος τὸ *Χαζράνιον*. Μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ πατριαρχικὴ ἄμαξα, ἧς ἐπιβαίνει ὁ Πατριάρχης, ἐνδεδυμένος τὰ παράσημα Αὐτοῦ, μετὰ τοῦ Ἀρχιγραμματέως, μετὰ ταύτην δ' ἔπονται αἱ ἄμαξαι τῶν συλλειτουργῶν Ἀρχιερέων καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ. Οὕτως ἔχουσα ἡ παράταξις, φθάνει μετὰ πορείαν ἡμισείας ὥρας εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἧς ὁ ἡγούμενος προευτρεπισμένην ἔχων σκηνὴν παρὰ τὴν ὁδόν, ὑποδέχεται τὸν Πατριάρχην, ὅστις καταβὰς ἀναπαύεται ἐν τῇ σκηνῇ μετὰ τῆς συνοδείας. Μετὰ ἀνάπαυσιν ὥρας που μιᾶς, καθ' ἣν προσέρχονται τῷ Πατριάρχῃ οἱ προύχοντες Βηθλεὲμ καὶ Πετζάλλας καὶ λαμβάνουσι τὰς εὐλογίας Αὐτοῦ, ἐκκινήσασα ἡ παράταξις φθάνει περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς Βηθλεὲμ πρὸ τοῦ Πανιέρου Ναοῦ



Ἡ ΠΡΟΣΩΠΙΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΗΘΛΕΕΜ

τῆς Γεννήσεως, ἔνθα τὰ πλήθη τῶν προσκυνητῶν προλαβόντα καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Βηθλεὲμ καὶ τῶν περιχώρων πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς γένους συνωθοῦνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τῶν δωματίων, ἐπὶ τῶν παραθύρων, στρατὸς δέ στοιχηδὸν παρατεταγμένος τηρεῖ ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὸν ναὸν εἴσοδον. Καταβὰς ὁ Πατριάρχης τῆς ἀμάξης εὐρίσκει ἐνώπιον Αὐτοῦ τὸν κλῆρον τῆς Βηθλεὲμ εἰς δύο στίχους παρατεταγμένον τὰς ἱερατικὰς στολὰς ἐνδεδυμένον καὶ ἱερᾶς εἰκόνας καὶ εὐαγγέλια ἐν χερσὶ κρατοῦντα, τοὺς χοροὺς τῶν ψαλτῶν, τὰ ἑξαπτερυγα, τὰς σημαίας, τὰς λαμπάδας, διὰ τὴν προὔπαντησιν. Ἐλθὼν δ' ἐπὶ τοῦ προηυτρεπισμένου τάπητος, ἐνδύεται τὸν μανδύαν ὑπὸ δύο διακόνων, καὶ λαμβάνει τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον, ὅτε ἐλθὼν ἐνώπιον Αὐτοῦ ὁ ἐν Βηθλεὲμ Πατριαρχικὸς Ἐπίτροπος προσφωνεῖ τὰ προσήκοντα τῇ περιστάσει, μεθ' ὃ ἄρχεται ἢ πρὸς τὸν θεῖον Ναὸν πρόοδος, ψαλλόντων τῶν ψαλτῶν τὸ ἀπολυτίκιον «ἡ Γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν» καὶ δύο διακόνων κατὰ διαλείμματα θυμιῶντων τὸν Πατριάρχην, εὐλογοῦντα αὐτούς τε καὶ τὸν λαὸν διὰ τοῦ ὄν κρατεῖ εἰς τὴν δεξιὰν τιμίῳ σταυροῦ. Ὁ Πατριάρχης διερχόμενος οὕτω διὰ τῆς Βασιλικῆς καὶ εἰσερχόμενος εἰς τὸ Καθολικὸν διὰ τῆς μεσαίας θύρας, κατέρχεται εὐθὺς εἰς τὸ ἅγιον Σπήλαιον διὰ τῆς νοτίου θύρας αὐτοῦ, στὰς δ' ἐνώπιον τοῦ τόπου τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, θυμιᾷ ἐννεάκις, καὶ εἶτα κύψας προσκυνεῖ, μεθ' ὃ παραμερίσας, περιμένει ἕως οὗ προσκυνήσωσι καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς.



Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Μεταβαίνων δ' ἀκολουθῶς εἰς τὴν ἁγίαν Φάτνην, θυμιᾷ καὶ ταύτην ἐννεάκις καὶ προσκυνεῖ, προσκυνοῦσι δὲ καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς. Μεθ' ὃ ἀνελθὼν εἰς τὸ Καθολικὸν διὰ τῆς βορείου θύρας τοῦ ἁγίου Σπηλαίου, ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ κατενώπιον τῆς ὥραιας Πύλης, καὶ εὐλογήσας τὸν λαὸν σταυροειδῶς κατὰ τὰς τέσσαρας

διευθύνσεις, τῶν χορῶν ψαλλόντων τὸ «εἰς πολλά ἔτη Δεσπότη», ἀναβαίνει εἰς τὸν θρόνον Αὐτοῦ,

καὶ ἄρχεται ἡ ἀκολουθία τῶν μεγάλων ὥρῶν, ὧν τὸ μὲν πρῶτον εὐαγγέλιον ἀναγιγνώσκει ὁ Πατριάρχης ἀπὸ τοῦ θρόνου Αὐτοῦ τὰ δὲ λοιπὰ οἱ Ἀρχιερεῖς ἀπὸ τῆς ὥραιας Πύλης. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου Εὐαγγελίου ὁ Πατριάρχης θυμιᾷ τὸ τε ἅγιον Σπήλαιον καὶ τὴν Βασιλικὴν καὶ ὅλον τὸν ναόν, μετὰ τοῦ ἐκκλησιάσματος, τὸ δ' αὐτὸ ποιοῦσι καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς ἐκ περιτροπῆς μεθ' ἑκάστον Εὐαγγέλιον. Ἀναγινωσκομένων δὲ τῶν ὥρῶν καταφθάνουσι μετὰ τῆς ἑαυτῶν ἀκολουθίας καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις Πρόξενοι τῶν ὀρθοδόξων Κρατῶν Ρωσσίας καὶ Ἑλλάδος καὶ καταλαμβάνουσι τὰς οἰκείας θέσεις, ἥτοι ὁ μὲν τῆς Ρωσσίας τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, ὁ δὲ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐναντι τούτου. Μετὰ τὰς ὥρας ἀκολουθεῖ ὁ Ἑσπερινὸς σὺν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἣ ὁ Μέγας Ἑσπερινὸς εἰ ἡ ἑορτὴ τύχοι ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ ἢ Δευτέρᾳ.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἑσπερινῆς ἀκολουθίας οἱ προσκυνηταὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ κατέρχωνται καὶ προσκυνῶσιν εἰς τὸ ἅγιον Σπήλαιον μέχρι τῆς 4,30' ὥρας, ὅτε ἀφίεται ἐλεύθερον τοῖς Λατίνοις πρὸς τέλεσιν τῆς ἑσπερινῆς αὐτῶν λιτανείας, κατὰ τὴν πρὸ τριετίας ὑπογραφεῖσαν συμφωνίαν, συνεπεία τῆς εἰς αἰῶνα νέον εἰσόδου, ὅστις προσθεῖς μίαν ἔτι ἡμέραν εἰς τὴν διαφορὰν τῶν δύο ἡμερολογίων, μετήνεγκε τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων τῶν Λατίνων ἀπὸ τῆς 25ης εἰς τὴν 24ην Δεκεμβρίου. Τῆς λιτανείας μετὰ ἡμίσειάν που ὥραν ληξάσης, ἀφίεται καὶ αὖθις ἐλεύθερον τὸ ἅγιον Σπήλαιον τοῖς προσκυνηταῖς πρὸς παννύχιον δέησιν.

Περὶ ὥραν 10 ἢ τουρκιστὶ 5 τῆς νυκτός, ἡχούντων τῶν κωδῶνων, κατέρχεται ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν Βασιλικὴν διὰ τῆς παρὰ τὴν κτιστὴν Κολυμβήθραν Πύλης, καὶ ἐνδυσάμενος τὸν μανδύαν, προπορευομένου τοῦ κλήρου μετὰ ἐξαπτερύγων καὶ λαμπάδων, καὶ ψαλλόντων τῶν ψαλτῶν τὸ ἀπολυτίκιον, εἰσέρχεται διὰ τῆς μεσαιᾶς θύρας εἰς τὸ Καθολικόν, καὶ ἀφοῦ εὐλόγησεν κατὰ τὸ σῶνητες, ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον, καὶ ἄρχεται ἡ λιτὴ καὶ ἡ λοιπὴ ἀκολουθία τοῦ ὁρθοῦ κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν. Ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν καθισμάτων παραλείπεται τὸ «Δεῦτε ἴδωμεν πιστοί».

Ψαλλομένου δὲ μετὰ τὰ καθίσματα τοῦ Πολυελαίου «Δοῦλοι Κύριον» λαμβάνουσι καιρὸν οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ Διάκονοι, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸ ἅγιον βῆμα, ἐνδύονται. Εἰσέρχεται τότε καὶ ὁ Πατριάρχης εἰς τὸ ἅγιον βῆμα καὶ ἐνταῦθα λαβόντων καιρὸν τῶν Ἀρχιερέων, ἐνδύονται τὰς ἀρχιερατικὰς στολὰς αὐτῶν ὃ τε Πατριάρχης καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς, μεθ' ὃ, συμπεπληρωμένου ἤδη τοῦ πολυελαίου, ἐξελθόντες οἱ Ἱερεῖς καὶ οἱ Διάκονοι, ἴστανται εἰς δύο στίχους ἀπὸ τῆς ὥραίας πύλης μέχρι τῆς νοτίου θύρας τοῦ ἁγίου Σπηλαίου, λαμπαδηφοροῦντες. Ἀρχεται τότε ὁ Πατριάρχης ψάλλον ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου, κατερχομένου βραδέως εἰς τὸ ἅγιον Σπήλαιον, τὸ:

«Δεῦτε ἴδωμεν πιστοὶ, ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς ἀκολουθήσωμεν λοιπόν ἐνθα ὁδεύει ὁ ἀστήρ, μετὰ τῶν Μάγων Ἀνατολῆς τῶν Βασιλέων. Ἄγγελοι ὑμνοῦσιν ἀκαταπαύστως ἐκεῖ. Ποιμένες ἀγραυλοῦσιν ὥδῃν ἐπάξιον, δόξα ἐν ὑψίστοις λέγοντες τῷ σήμερον ἐν Σπηλαίῳ τεχθέντι ἐκ τῆς Παρθένου καὶ Θεοτόκου ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας».

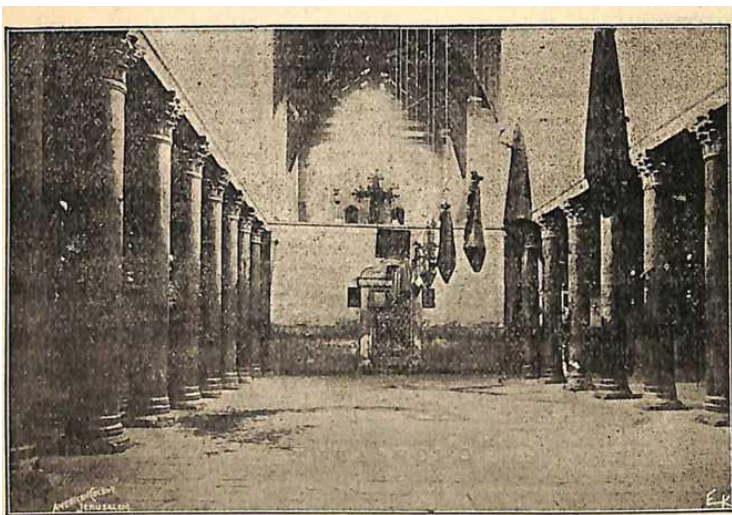
Κατελθόντων δ' ἀπάντων εἰς τὸ ἅγιον Σπήλαιον, 12^{ης} που ἤδη τῆς ὥρας οὔσης, λαβὼν ὁ Πατριάρχης τὸ θυμιατήριον θυμιᾷ πρῶτον τὸν τόπον τῆς Γεννήσεως ἐννεάκις, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἁγίαν Φάτνην, εἶτα δὲ καὶ ἅπαν τὸ Σπήλαιον, δύο προπορευομένων διακόνων καὶ ἐτέρων δύο ἀκολουθούντων. Ἀφ' οὗ δὲ θυμιάση καὶ τὸν κλῆρον, ψάλλονται τὰ ἐξῆς τρία μεγαλυνάρια:

Μεγαλύννομέν Σε, Ζωοδότα Χριστέ, καὶ τιμῶμεν τὴν Ἁγίαν Σου Γέννησιν, δι' ἧς ἔσωσας ἡμᾶς ἐκ τῆς φθορᾶς.

Μεγαλύννομέν Σε, Ἰησοῦ Βασιλεῦ· ἐν φάτνῃ τῶν ἀλόγων ἀνέκεισο, τῶν ἀνθρώπων ἀλογίαν καταργῶν.

Μεγαλύννομέν Σε, Ἰησοῦ ὁ Θεός· ἐκ Παρθένου ὡς βροτὸς σάρκα εἴληφας ἐν Σπηλαίῳ γεννηθεὶς ὁ Πλαστοργός.

Ἀκολουθῶς ψάλλονται οἱ ἀναβαθμοὶ τοῦ δ' ἤχου, καὶ ἀναγινώσκεται ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἡ εὐαγγελικὴ περικοπὴ Β', 1-20 ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου. Μετὰ δὲ τὸ «Σῶσον ὁ Θεὸς τὸν λαὸν σου», ὁ Πατριάρχης εὐχεται ὑπὲρ τοῦ Εὐσεβεστάτου Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ὑπὲρ τοῦ Θεοσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὑπὲρ τῶν Βασιλέων καὶ ἡγεμόνων τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων Κρατῶν ὀνομασί, ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν, ὑπὲρ τῶν προσκυνητῶν, ἐπιτρόπων καὶ συνδρομητῶν τοῦ Παναγίου καὶ Θεοδέγμονος Σπηλαίου καὶ ὑπὲρ ἀπάσης τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος. Μετὰ δὲ τὴν ἐκφώνησιν ἄρχονται οἱ ψάλλται ψάλλοντες ἀργῶς τὰς καταβασίας «Χριστὸς γεννᾶται,



Ἡ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΒΗΘΛΕΕΜ

δοξάσατε», καὶ ἐξελθὼν ὁ κλῆρος κατὰ τὴν προδηλωθεῖσαν τάξιν τῆς βορείου θύρας τοῦ ἁγίου Σπηλαίου, ἔρχεται εἰς τὴν Βασιλικὴν διὰ τῆς βορείου θύρας τοῦ διαφράγματος καὶ λιτανεύει διὰ τῶν κολωνῶν τρεῖς, κατὰ τὴν τρίτην δὲ στροφὴν διέρχονται διὰ τοῦ μέσου χώρου τῆς Βασιλικῆς, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑπὸ τὸν πολυέλαιον γίνεταί αἴτησις ὑπὲρ μακροημερεύσεως καὶ εὐκλείας τοῦ Μεγαλειοτάτου Σουλτάνου, μεθ' ἣν εἰσέρχονται εἰς τὸ Καθολικὸν διὰ τῆς μεσαίας θύρας τοῦ διαφράγματος, καὶ οἱ μὲν χοροὶ ἄρχονται ψάλλοντες τὸν κανόνα, ὁ δὲ Πατριάρχης καὶ ὁ κλῆρος εἰσελθὼν

εἰς τὸ ἅγιον βῆμα ἀπεκδύεται τὰς ἱερατικὰς στολὰς. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κανόνος ὁ Πατριάρχης ἐξέρχεται τοῦ ἁγίου βήματος φορῶν τὸν μανδύαν, εὐλογήσας δὲ τὸν λαὸν ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἄρχονται αἱ καταβασίαι τῆς συνήθους ἀκολουθίας τοῦ ὁρθρου, μεθ' ἣν ἔπεται λειτουργία Πατριαρχικὴ συνιεργουγούντων καὶ δύο Ἀρχιερέων, τρίτος δ' Ἀρχιερεὺς τελεῖ ταυτοχρόνως λειτουργίαν Ἀρχιερατικὴν ἐν τῷ ἁγίῳ Σπηλαίῳ. Ἡ ὅλη τελετὴ περατοῦται συνήθως περὶ τὴν 4ην ὥραν τῆς πρωΐας.



Ο ΙΟΡΔΑΝΗΣ

Β' Ἡ ἐν Ἰορδάνῃ ἐορτὴ τῶν Θεοφανείων

Ἐν Ἰορδάνῃ ἐορτὴ τελεῖται σχεδὸν πάντοτε ὑπὸ Ἀρχιερέως, ὅστις ἀναχωρήσας τῇ 3ῃ Ἰανουαρίου μετὰ τῆς ἐξ ἱερέων καὶ διακόνων καὶ ψαλτῶν συνοδείας αὐτοῦ ἐξ Ἱεροσολύμων, κατέρχεται εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἱερὰν Μονὴν τοῦ ἁγίου Γερασίμου, ἔνθα διανυκτερεύσας, τελεῖ τὴν θείαν ἱερουργίαν τῇ ἐπιούσῃ 4ῃ τοῦ μηνός. Ἀναχωρήσας ἐντεῦθεν μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ἔρχεται εἰς τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ ἱερὰν Μονὴν τοῦ Τίμιου Προδρόμου. Τὴν πρωΐαν 5ῃ τοῦ μηνός τελεῖ τὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, μεθ' ἣν ὥρα 10ῃ κατέρχεται εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Ἰορδάνου, ἔνθα ἀπὸ ἱκανῶν ἤδη ἡμερῶν προσηυτρέπισται ἱερὸς ναὸς ἐκ δοκῶν καὶ σανίδων λυομένων, πολλαὶ δὲ πέριξ εἰσὶν ἐστημέναι σκηναὶ διὰ τε τὸν κλῆρον καὶ τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητάς. Ἐν τῷ κινητῷ τούτῳ ἱερῷ ναῷ ψάλλεται, χοροστατοῦντος

τοῦ Ἀρχιερέως, ἡ ἀκολουθία τῶν Ὡρῶν, καὶ τελεῖται ἡ θεία λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ τὸ σύνηθες. Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἀπὸ ἐξέδρας ὑπὲρ τὸ ὕδωρ παρεσκευασμένης ψάλλεται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ ἀναγινώσκονται ἐπὶ τοῦ ὕδατος αἱ κεκανονισμέναι εὐχαί. Ἐπιστάσης δὲ τῆς στιγμῆς τῆς βυθίσεως τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐν τοῖς τοῦ Ἰορδάνου ρεῖθροις, ἐν τῷ ἐκφωνεῖν τὸν Ἀρχιερέα «ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε», οἱ μὲν ἰθαγενεῖς ἐν ὁμοβροντία ἐκκενοῦσι τὰ ὄπλα αὐτῶν, τὰ δὲ πλήθη τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν ὡς ἐκ συνθήματος ἐνὸς βυθίζονται εἰς τὸ ὕδωρ ἵνα βαπτισθῶσιν. Ὁ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐνθουσιασμός τοῦ πλήθους εἶνε ἀπερίγραπτος, λαμβάνεται δὲ πρόνοια, ὅπως μὴ τι συμβῇ δυστύχημα διὰ τὸ ἀνώμαλον τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὸ ὀρμητικὸν τοῦ ῥεύματος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἁγιασμοῦ ὁ μὲν Ἀρχιερεὺς ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἱερὰν Μονήν, τὰ δὲ πλήθη, τοῦ καιροῦ ἐπιτρέποντος, παραδίδονται εἰς διάχυσιν ἀνά τὴν κατάφυτον ὄχθην τοῦ ποταμοῦ.

Τῇ ἐπιούσῃ ὁρθρου βαθέος περὶ ὥραν 3ην κατέρχεται καὶ αὐθις ὁ Ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ ἱεροῦ Κλήρου εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἄρχεται ἡ τοῦ ὁρθρου ἀκολουθία κατὰ τὴν ὠρισμένην διάταξιν. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς δοξολογίας ψάλλεται καὶ αὐθις ἀπὸ τῆς ὑπὲρ τὸ ὕδωρ ἐξέδρας ὁ ἁγιασμός, ἐπαναλαμβάνονται δὲ οἱ τε πυροβολισμοὶ καὶ τὸ βάπτισμα τῶν προσκυνητῶν, εἰς οὐδὲν λογιζομένων τὴν δριμύτητα τοῦ ψύχους χειμερινῆς νυκτός, ἥτις οὐχὶ σπανίως συμβαίνει νὰ εἶνε καὶ βροχερά.

Ληξάσης τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ κινητῷ ναῷ, τὰ μὲν πλήθη τῶν προσκυνητῶν ἄρχονται ἀπερχόμενα πρὸς διαφόρους διευθύνσεις

ὁ δὲ Ἀρχιερεὺς μετὰ τῆς ἑαυτοῦ συνοδείας ἐπιστρέφει καὶ αὐθις εἰς τὴν Μονήν, ἐξ ἧς αὐθημερὸν ἀνέρχεται εἰς Σαραντάριον, ἔνθα τελεῖ τὴν θείαν λειτουργίαν τῇ 7ῃ τοῦ μηνός. Ἐκ τοῦ Σαρανταρίου ἔρχεται, ἀφοῦ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν ἐν Ἰεριχοῦντι Μονὴν τοῦ Προφήτου Ἐλισαίου, εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Χοζεβᾶ, ἔνθα τῇ 8ῃ τοῦ μηνός, ἡμέρᾳ ἐπετεῖω τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου Γεωργίου τοῦ Χοζεβίτου, τελεῖται ὡσαύτως λειτουργία ἀρχιερατικὴ.

Πρὸ εἰκοσιπενταετίας, μηδεμιᾶς τῶν ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ ἀναφερομένων Μονῶν ὑπαρχούσης, τῆς δὲ περὶ τὸν Ἰορδάνην χώρας ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου τῶν Βεδουϊνῶν τελούσης, ἡ ἐν Ἰορδάνῃ πανήγυρις ἐτελεῖτο ὑπὸ ὅλως διαφόρους συνθήκας. Ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς ἐορτῆς δεκάς μοναχῶν ἀγιοσαββιτῶν κατελθόντες εἰς Ἰορδάνην, παρεσκεύαζον παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ, ἐκεῖ ἔνθα καὶ σήμερον πηγνυται ὁ κινητὸς ναός, καλύβην, τῇ δὲ παραμονῇ τῆς ἐορτῆς κατήρχετο εἰς Ἀρχιμανδρίτης, σπανιώτερον δὲ Ἀρχιερεὺς, μετὰ πάντων τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνητῶν ὑπὸ συνοδείαν στρατιωτικὴν καὶ τελέσας τὸν ἁγιασμόν καὶ τὴν λειτουργίαν ἐπανήρχετο ἐπίσης μετὰ τῶν προσκυνητῶν εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν. Τῶν καιρικῶν δὲ τούτων ἕνεκα περιστάσεων καὶ ἐκράτησε τὸ ἔθος, ἵνα ἡ ἐορτὴ τῶν Φώτων πανηγυρίζηται ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως ὡς μία τῶν Μεγάλων λεγομένων Παρρησιῶν.

(ἀκολουθεῖ)
